

KUITTIKAUPPA RAKENNUSALAN
TALOUSRIKOLLISUUTENA

KUITTIKAUPPA RAKENNUSALAN TALOUSRIKOLLISUUTENA

TERHI KANKAANRANTA & VESA MUTTILAINEN

Poliisiammattikorkeakoulu
Tampere, 2010

Terhi Kankaanranta & Vesa Muttilainen
KUITTIKAUPPA RAKENNUSALAN TALOUSRIKOLLISUUTENA
Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 86/2010

ISBN 978-951-815-185-5
ISBN 978-951-815-190-9 (PDF)
ISSN 1797-5743

Kannet: Mainoscraft Oy
Taitto: Poliisiammattikorkeakoulu - Maija Paulaniemi
Paino: Tampereen yliopistopaino - Juvenes Print Oy, Tampere 2010

Sisällys

1 Johdanto	9
2 Tutkimuksen lähtökohdat	11
2.1 Tutkimuksen keskeiset käsitteet	11
2.2 Rakennusalan talousrikollisuuteen vaikuttaminen	19
2.3 Rakennusalan harmaa talous, talousrikollisuus ja kuittikauppa tutkimuskirjallisuuden valossa.....	24
3 Aineistot ja menetelmät.....	26
3.1 Poliisin rekisterin tiedot rikosilmoituksista	26
3.2 Kyselyaineisto rakennusalan harmaasta taloudesta ja kuittikaupasta	28
3.3 Tutkinnan kustannusten laskennassa tarvittavat aineistot.....	29
3.4 Aineistojen luotettavuuden arviointia	29
4 Tilastotietoja rakennusalasta ja siihen liittyvistä väärinkäytöksistä.....	31
4.1 Tilastotietoja rakennusalasta.....	31
4.2 Tilastotietoja rakennusalan harmaasta taloudesta ja talousrikollisuudesta	35
5 Kuittikauppa rakennusalalla rekistereiden valossa	39
5.1 Talousrikosten esitutkinta pääpiirteittäin.....	39
5.2 Kuittikauppa osana rakennusalan talousrikoksia.....	41
5.3 Tekijöiden ominaispiirteet	44
5.4 Yritysten ominaispiirteet	49
5.5 Juttujen ominaispiirteet.....	51
5.6 Rahamäärätiedot rakennusalan talousrikosepäilyistä	55
5.7 Yhteenvetoa	59
6 Rakennusalan talousrikosten tutkinta tutkinnanjohtajien näkökulmasta	60
6.1 Talousrikostutkijoiden työ	60
6.2 Talousrikosten tutkinta.....	61
6.3 Rakennusalan talousrikollisuus	62
6.4 Kehittämisehdotuksia	66
6.5 Yhteenvetoa	69

7 Rakennusalan ja muiden talousrikosten tutkinnan kustannukset	71
7.1 Rikollisuuden ja talousrikollisuuden kustannusten arvioinnista...	71
7.2 Talousrikostorjunnan kustannuslaskelmat	72
7.3 Tutkinnan kustannusten ja hyötyjen vertailua	76
7.4 Muut kuin poliisin kustannukset: esimerkkinä verotarkastus.....	77
7.5 Yhteenvetoa ja arviointia.....	78
8 Pohdinta ja johtopäätökset	81
<i>Summary</i>	86
<i>Lähteet</i>	92
<i>Liitteet</i>	98

Kuviot

Kuvio 1	Kuittikaupan vaiheet	17
Kuvio 2	Käännetty arvonnäverojärjestelmä, yksinkertaistettu esimerkki. 23	
Kuvio 3	Rakennusalan talousrikoksia koskevan aineiston muodostus....	27
Kuvio 4	Rakentamisen osuus Suomen bruttokansantuotteesta vuosina 1980-2008.	32
Kuvio 5	Vireille pannut rakennusalan yritysten konkurssit ja niiden osuus kaikista yhteisöjen konkurssihakemuksista 1986–2008.	35
Kuvio 6	Rakennusalan verovelkojen kehitys, 2002–2008..	38
Kuvio 7	Rakennusala kuvaavan aineiston talousrikosepäilyt.	43
Kuvio 8	Rakennusalan ja kaikkien talousrikosepäilyjen alueellinen jakaantuminen.	44
Kuvio 9	Rakennusalan talousrikoksista epäiltyjen henkilöiden yleisimmät ammattinimikkeet koko aineistossa sekä ryhmässä ”kuittikauppa suppea”.....	46
Kuvio 10	Yleisimmät rikosnimikkeet rakennusalan talousrikosjutuissa. ...	53

Taulukot

Taulukko 1	Rakennusalan talousrikoksia ja kuittikauppaa koskevan aineiston poiminnassa käytetyt hakutermit ja osumat.....	26
Taulukko 2	Rakentaminen kansantaloudessa, milj. euroa vuoden 2008 hinnoin.	31
Taulukko 3	Rakennusteollisuuden keskeisiä suhdannekuvaajia vuosina 2006–2010.	33
Taulukko 4	Verovalvontatoimenpiteiden lukumääriä vuosilta 2000–2008.	36
Taulukko 5	Rakennusala kuvaavan aineiston talousrikosepäilyt.	42
Taulukko 6	Rakennusalan talousrikoksista epäiltyjen henkilöiden lukumääriä.....	45
Taulukko 7	Ulkomaalaistaustaisten rikoksesta epäiltyjen henkilöiden lukumääriä rakennusalan talousrikosjutuissa.	48
Taulukko 8	Rakennusalan talousrikoksiin liittyvien yritysten toiminta-aika kuukausina ennen rikosilmoitusta poliisille...	50
Taulukko 9	Todistajien lukumääriä rakennusalan talousrikosjutuissa. ...	52

Taulukko 10	Rikosilmoituksen ja rikostapahtuman loppumisen välinen aikaero rakennusalan talousrikosjutuissa kuukausina.	55
Taulukko 11	Ilmitullut rakennusalan harmaa talous, miljoonia euroja vuoden 2008 hinnoin.	56
Taulukko 12	Rikosvahingot ja hyödyt rakennusalan talousrikosjutuissa aineiston tietojen ja Patja-rekisterin mukaan, miljoonia euroja.	58
Taulukko 13	Poliisin talousrikostutkinnan ja rakennusalan talousrikostutkinnan kustannusten ja takaisin saadun rikoshyödyn määrä eri laskentaperusteilla vuonna 2008.	79

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1	Poliisin tietoon tulleita rakennusalan talousrikosjuttuja kuvaavan aineiston keskeisiä muuttujia.	98
Liitetaulukko 2	Rakennusalan ja kaikkien talousrikosepäilyjen alueellinen jakaantuminen, lukumäärät.	100
Liitetaulukko 3	Yritysten toiminta-aika päivinä.	100
Liitetaulukko 4	Rikoksesta epäiltyjen ammattinimikkeitä.	101
Liitetaulukko 5	Asianimikkeitä rakennusalan talousrikosepäilyissä.	102
Liitetaulukko 6	Kysymyslomake.	103
Liitetaulukko 7	Kirjallisuushakujen hakusanat ja osumien lukumäärät kansainvälisistä tietokannoista.	106
Liitetaulukko 8	Kirjallisuushakujen hakusanat ja osumien lukumäärät Linda- ja Arto -tietokannoista.	107

1 JOHDANTO

Talousrikollisuus ja harmaa talous aiheuttavat vuosittain huomattavia taloudellisia tappioita sekä yhteiskunnalle että elinkeinoelämälle ja yksityisille kuluttajille. On arvioitu, että näiden väärinkäytösten vuoksi menetetyt verotulot kohoavat useisiin miljardeihin euroihin vuodessa (Talousrikostorjuntaohjelma IV 2006). Rikollisuus voi myös vääristää yritysten välistä kilpailua, jolloin kansalaisten luottamus markkinoihin heikkenee. Rakennusala voidaan pitää yhtenä harmaan talouden ja talousrikollisuuden ydinalueista (Ollikainen ym. 2006).

Tässä raportissa tarkastellaan rakennusalan talousrikollisuutta, tutkintaa ja tutkinnan kustannuksia. Erityisenä kiinnostuksen kohteena on niin sanottu kuittikauppa. Sillä tarkoitetaan pelkillä tositteilla käytävää kauppaa, jonka seurauksena yhtiön kirjanpitoon kirjataan täysin perusteeton ja vääransisältöinen tosite, jotta vältyttäisiin erilaisilta vero-, sosiaaliturva- ja eläkemaak-suilta. (ks. esim. Lith 2004.)

Julkisessa keskustelussa on usein esitetty, että rakennusalan talousrikosten ja kuittikaupan tutkinta työllistää sekä poliisia että muita viranomaisia huomattavasti, jolloin juttujen käsittelyajat kasvavat. Tutkimus vahvistaa tietopohjaa tästä poliisin näkökulmasta tärkeästä ilmiöstä ja auttaa myös rikosten tutkinnan kehittämisessä.

Tutkimuksen pääaineisto muodostui poliisille ilmoitetuista rakennusalan talousrikos- ja kuittikauppaepäilyistä, joista selvitettiin rikosjuttujen ja osapuolien ominaispiirteitä sekä taloudellista merkitystä. Poliisiasian tietojärjestelmästä Patja poimittu aineisto koostui vuonna 2007 ilmoitetuista rakennusalan talousrikosepäilyistä, joiden esitutkinta oli kirjattu päättyneeksi poiminta-ajankohtana maaliskuussa 2009.

Rekisteriaineistoa täydennettiin vielä muilla aineistoilla. Niille tutkinnanjohtajille, joilla oli Patjan tietojen perusteella eniten rakennusalan talousrikosjuttuja tutkittavana vuonna 2008, lähetettiin kyselylomake tutkinnan tilan selvittämiseksi. Tutkinnan kustannusten arviointia varten hankittiin tilastotietoja useammasta lähteestä, kuten poliisin tulostietojärjestelmästä ja valtion talousarviosta. Lisäksi tutkimusta varten koottiin tilastotietoja esimerkiksi rakennusalan toiminnasta, verotuksesta ja harmaasta taloudesta.

Raportti jakaantuu kahdeksaan päälukuun. Tämän johdantoluvun jälkeen avataan talousrikollisuuden, harmaan talouden ja kuittikaupan keskeisiä käsitteitä sekä kuvataan rakennusalan erityispiirteitä näiltä osin (luku 2). Rikostapausten tarkastelun taustaksi tarkastellaan rakennusalan talousrikollisuuteen vaikuttamisen keinoja sekä esitellään aihepiirin aikaisempaa tutkimusta. Seuraavaksi käydään läpi tutkimuksen aineistot ja menetelmät (luku

3). Sen jälkeen esitellään talousrikosten esitutkintaprosessi pääpiirteittäin sekä kuvataan rakennusalaan ja siihen liittyviä väärinkäytöksiä tilastotietojen ja muiden taustatietojen valossa (luku 4).

Sitä seuraava luku koostuu rakennusalan talousrikoksista ja kuittikauppaa koskevan empiirisen aineiston tuloksista (luku 5). Tällöin kuvataan rakennusalan rikosepäilyjä ja kuittikauppaa ilmiönä: millaisia tapauksia nämä ovat ja millaisia henkilöitä ja yrityksiä niihin liittyy. Lisäksi tarkastellaan kuittikauppajuttuihin liittyviä mahdollisia erityispiirteitä. Muissa empiirisissä osissa tarkastellaan rakennusalan harmaan talouden tutkintaa. Ensimmäisessä osassa tutkinnan ongelmia ja kehittämistä rakennusalan talousrikosjutuissa tutkinnanjohtajien näkemysten pohjalta (luku 6). Sitten tarkastellaan kuittikaupan ja näiden juttujen tutkinnan kustannuksia (luku 7). Viimeiseen lukuun on koottu tutkimuksen keskeiset tulokset ja niihin perustuvat johtopäätökset (luku 8).

Tutkimus käynnistyi poliisiylijohdon aloitteesta vuonna 2008. Tutkimusta ohjasi eri viranomais tahojen edustajista koostunut ohjausryhmä.¹

¹ Kiitämme asiantuntevista kommenteista ja yhteistyöstä tutkimuksen eri vaiheissa ohjausryhmän jäseniä: Poliisihallituksen poliisitarkastaja Matti Rinnettä, Viranomaisyhteistyön kehittämiprojektin projektipäällikkö Janne Marttista, Työterveyslaitoksen vanhempaa tutkijaa Anne Alvesaloa sekä Uudenmaan työsuojelupiiriin ylitarastajaa Keijo Päivärintaa. Kiitokset myös Viranomaisyhteistyön kehittämiprojektin erikoissuunnittelija Erja Virrälle.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Talousrikollisuus ja harmaa talous

Talousrikollisuuden määrittelyminen yksiselitteisesti ei ole ongelmatonta. Määritelmän sisältö onkin vaihdellut määrittelijästä, maasta ja ajankohdasta riippuen (Sutherland 1983; Levi 1994; Alvesalo & Lahti 1999; Alvesalo 2003a). Talousrikollisuus on osa laajempaa rikollisuuden muotoa, jota on nimitetty organisaatio- tai yhteisörikollisuudeksi erotuksena tavanomaisesta yksilörikollisuudesta (Laitinen & Alvesalo 1994). Talousrikosten luokittelussa on tosin pohdittu sitä, onko rikos mahdollista tehdä pelkkänä yksilötoimintana ilman organisaation olemassaoloa. Talousrikollisuuden määrittelyyn liittyen on keskusteltu runsaasti myös rikosten kohteista ja uhreista (mm. velkojat, takaajat, työntekijät, kuluttajat, ihmiskunta tai valtio) (Träskman 1981). Riippumatta määrittelytavasta olennaista on kuitenkin se, että organisaatorikokset eivät ole mahdollisia pelkkänä yksilötoimintana (Laitinen & Alvesalo 1994; Virta 2000).

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan rikosepäilyjä, jotka ovat tapahtuneet yritystoiminnan, liiketoiminnan tai muun organisatorisen toiminnan yhteydessä ja nojaututaan sisäasiainministeriön määritelmään talousrikollisuudesta. Sen mukaan talousrikollisuudella tarkoitetaan yrityksen, julkishallinnon tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tai niitä hyväksi käyttäen tapahtuvaa, huomattavaan välittömään tai välilliseen taloudelliseen hyötyyn tähtäävää rangaistavaa tekoa tai laiminlyöntiä. Tällaiset teot tai laiminlyönnit voivat olla joko tosiasiallista tai sellaiseksi naamioitua yritystoimintaa. Pelkkä yrityksen tai yhteisön nimen luvaton käyttö ilman hyödyn tavoittelua ei kuitenkaan ole talousrikos (SM 2006a). Talousrikosjuttujen tilastointi poliisiasian tietojärjestelmässä perustuu tähän määritelmään.

Talousrikollisuutta sivuava rikollisuusmääritelmä on harmaa talous. Myös harmaan talouden käsitteisällöstä keskustellaan laajasti, eikä yksikäsitteistä määritelmää ole onnistuttu muodostamaan. Erään määritelmän mukaan harmaa talous on sellaista sinänsä laillista toimintaa, josta ei ole suoritettu lakisääteisiä veroja ja maksuja (Valtiovarainministeriö 1995). Maksuja on voitu laiminlyödä esimerkiksi siitä syystä, että toiminta tai tulonmuodostus on tapahtunut viranomaisilta salassa tai toiminnasta on annettu vääriä tai puutteellista tietoa (Valtiovarainministeriö 1995; Alvesalo 2003a; Goev &

Boshnakov 2008).

Tämän määritelmän suhteen keskustelua on kuitenkin herättänyt se, että tällöin kaikesta laillisesta taloudellisesta toiminnasta tulisi jotenkin raportoida tai tiedottaa viranomaisille, jottei sitä katsottaisi viranomaistoimenpitein torjuttavaksi harmaaksi taloudeksi (Eduskunta 2009). Kaikki verojen ja maksujen välttäminen ei liity harmaaseen talouteen, mikäli esimerkiksi toiminnasta maksuunpannut verot jäävät maksamatta verovelvollisen maksukyvyttömyyden vuoksi. Myöskään yhteiskunnan myöntämien tukien ja avustusten väärinkäyttö ei sinänsä ole harmaata taloutta, mutta saattaa liittyä siihen (Valtiovarainministeriö 1995).

Harmaalla taloudella on useita ilmenemismuotoja. Osa yrityksistä tekee veroilmoitukset ajallaan ja pitää kirjanpitoa, eli toimii näennäisesti laillisesti. Näissä yrityksissä tehtyjä laiminlyöntejä verottajan on vaikea havaita, koska lakisääteisiä maksuja suoritetaan ainakin osittain. Osa tuloista saatetaan kuitenkin jättää ilmoittamatta tai verotusta pienennetään verotuksessa kelpaamattomilla vähennyksillä. Esimerkiksi pimeinä maksettuja palkkoja peitetään tekaistuilla aliurakkakuiteilla tai tavarantoimituksilla. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2004.)

Yritykset voivat myös toimia lyhyen aikaa, esimerkiksi muutamasta kuukaudesta puoleen vuoteen, eivätkä yleensä maksa tuona aikana mitään veroja tai hoida muita velvoitteitaan. Työnantajien pakolliset työnantajasuoritukset sekä ilmoitus- ja muut velvoitteet voidaan jaotella seuraavasti (ks. tarkemmin www.vero.fi):

- Ennakkonpidätykset
- Lakisääteiset sosiaalivakuutusmaksut (sosiaaliturvamaksu, työeläke-, tapaturmavakuutus-, työttömyysvakuutus- ja ryhmähenkivakuutus)
- Arvonlisäveron tilitys kuukausittain
- Arvonlisäveron valvontailmoitus kuukausittain verottajalle, jos kyseessä on säännöllisesti palkkoja maksava työnantaja
- Työnantajan vuosi-ilmoitus
- Veroilmoituksen laatiminen
- Työterveyshuollon järjestäminen.

Vilpillisesti toimivan yrityksen kirjanpito on usein täysin tekemättä. Jos verottaja kiinnostuu tällaisen yrityksen toiminnasta, se tekee yleensä pikaisesti konkurssin. Toisaalta on muistettava, että läheskään kaikki konkurssiin menneet yritykset eivät ole laiminlyöneet verojen ja maksujen maksamista tahallisesti tai hyötymistarkoituksessa. Osa yrityksistä on kuitenkin perustettu pel-

kästään konkurssikeinottelua varten. Tällöin yrityksen liiketoiminta ja varat siirretään uudelle yhtiölle. ”Vanhan” yrityksen annetaan mennä konkurssiin ja se jätetään selviytymään aiemman toiminnan menoista. Myös viimeisten toimintakuukausien velvoitteet ovat useasti hoitamatta (Vasara 1997).

Harmaan talouden kansainvälisiä kytkentöjä on paljastettu erityisesti Suomen idänkaupassa. Merkittäviä ilmenemismuotoja ovat olleet Suomen, Venäjän ja osin myös Viron vientiin liittyvä kaksoislaskutus, jonka taakse kätkeytyy myös viranomaisilta salattua liiketoimintaa (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2004; Leppälä 2009)².

Myös yksityishenkilöt voivat toimia harmaassa taloudessa yritysten kautta esimerkiksi suostumalla tekemään pimeää työtä tai jättämällä ilmoittamatta luontoisetujaan. Pimeistä työtuloista on kyse, kun yrityksen palveluksessa olevalle henkilölle maksetaan korvausta, joka ainakin osittain jää merkitsemättä yrityksen kirjanpitoon. Tästä korvauksesta ei siten toimiteta ennakkopidätystä eikä makseta sosiaaliturvamaksua.

Yritysten omistajat voivat saada salattua tuloa peiteltyyn osingonjaon seurauksena. Verotusmenettelylain 29§:n mukaan peiteltyllä osingolla tarkoitetaan rahanarvoista etuutta, jonka osakeyhtiö antaa osakkaansa tai tämän omaisen hyväksi edellä mainitun osakkuusaseman perusteella tavallisesta olennaisesti poikkeavan hinnoittelun johdosta tai vastikkeetta. Yrityksen tililtä voidaan myös siirtää käteisvaroja suoraan omistajille. Yrityksen omistajat voivat lisäksi jättää ilmoittamatta verottajalle etuuksiaan.

Harmaaseen talouteen voivat kuulua myös kirjanpitoon liittyvät epäselvyydet. Yritys voi esimerkiksi jättää tuloja ilmoittamatta verottajalle tai pienentää verotettavaa tuloa keksityillä kuiteilla. Aliurakoitsijat voivat jättää arvonlisäverojaan osittain tai kokonaan maksamatta, kun taas pääurakoitsija vähentää omassa verotuksessaan aliurakoitsijan laskuttamat arvonlisäverot. Yritys voi myös laskuttaa tilaajalta materiaaleista, joita ei ole käytettykään ilmoitettua määrää tai henkilöstöstä, jota on käytetty toisella työmaalla. Tarvikkeita on esimerkiksi voitu ottaa itselle käyttöön, tai ne on myyty jollekin toiselle työmaalle käytettäväksi. (Lith 2005.) Kaiken kaikkiaan harmaan talouden ilmenemismuotoja voidaan jaotella esimerkiksi seuraavasti:

² Kaksoislaskutuksessa on kyse keinotekoisesta tullattavan tavarannulla arvon alentamisesta. Tavara tullataan maasta ulos oikealla hinnalla, mutta toisen maan tullissa tavara tuodaan maahan joko väärennetyllä tai keinotekoisella ostotodistuksella, johon tavarann arvo on merkitty todellista pienemmäksi. Maahan tuotavan tavarann määrä saatetaan myös merkitä todellista määrää vähäisemmäksi, tai maahantuonnin yhteydessä käytetään tulliluokitusta, johon liittyy pienempi tuontitulli.

Kirjanpidon epäselvyyksiin liittyvä harmaa talous

- Pimeät palkat
- Yritysten omistajien peitelty osingonjako
- Kirjanpidon ulkopuoliset suoritukset
- Verovilpit
- Kuittikauppa
- Kaksoislaskutus
- Kirjanpidon laiminlyönti kokonaan tai osittain

Yritystoiminnan järjestelyihin liittyvä harmaa talous

- Konkursseikeinottelu
- Kertakäyttöyritykset

Luokitus ei ole kaikenkattavaa, mutta siihen sisältyvät tämän tutkimuksen näkökulmasta tärkeimmät harmaan talouden muodot. Yksi keskeisimmistä harmaan talouden osoittimista on sen yhteiskunnalle aiheuttama tulojen menetys. Harmaasta taloudesta lopullisesti aiheutuvien menetysten suuruus riippuu siitä, paljonko maksamatta jääneitä veroja ja maksuja saadaan perittyä takaisin harmaassa taloudessa toimivilta yrityksiltä ja yksityishenkilöiltä. Rikoshyötyä saadaan takaisin pääsääntöisesti vain reaaliaikaisesti tutkituista jutuista.

Ulosotto toimien yhteydessä tapahtuva keinoeteoisten varallisuusjärjestelyjen paljastuminen ja havainnoista tiedottaminen esitutkintaviranomaiselle edesauttaa talousrikoshyödyn takaisin saamisessa. Velallinen on saattanut siirtää varallisuuttaan keinoeteoisiin järjestelyin lähipiiriin kuuluvien yhtiöiden tai henkilöiden nimiin. Esimerkiksi alaikäisen lapsen tilillä voi olla varoja, joita velallinen käyttää (Alvesalo ym. 2006).

Verotulojen menetyksen ohella harmaa talous aiheuttaa myös merkittäviä vahinkoja laillisesti toimiville yrittäjille heikentäessään heidän kilpailuedellytyksiään. Kun harmaan talouden yrittäjät eivät hinnoittelussaan ota huomioon veroja ja yhteiskunnallisia maksuja, ne voivat myydä tuotteitaan muita yrittäjiä halvemmalla³.

Harmaan talouden tuloja pyritään usein peittämään esimerkiksi verorikosten, velallisen rikosten ja avustusten väärinkäyttöön liittyvien rikosten avulla. Toisaalta rikoksilla, jotka kohdistuvat muihin kuin julkiseen valtaan (esim. petokset ja kavallukset) ei ole suoraa yhteyttä harmaaseen talouteen. (ks. esim. Vasara 1997.) Kaikkia lakisääteisten työnantajamaksujen laiminlyöntejä ei myöskään ole kriminalisoitu.

³ Harmailla markkinoilla hankitun rahan on myös arvioitu hakeutuvan takaisin harmaille markkinoille, jolloin viranomaisilta salattu tulo on kulutettava siten, että rahat eivät tule ilmi. Laajimmillaan harmaan talouden leviäminen voi johtaa verokertymän supistumiseen ja siten verovaroilla rahoitettavan toiminnan vaarantumiseen. (Vasara 1997.)

Rakennusalan talousrikollisuus ja harmaa talous

Toimialakohtaisesti harmaata taloutta on tullut poliisin tietoon etenkin rakennus- ja ravintolatoiminnassa. Vaikka harmaata taloutta esiintyy pientalo- ja vapaa-ajan asuntojen rakentamisessa sekä kotitalouksien teettämässä korjaustöissä, kansantaloudellisesti merkittävimmän osan harmaasta taloudesta on arvioitu tapahtuvan suurten rakennustyömaiden aliurakkaketjuissa. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2004.) Rahamääräisesti eniten harmaata taloutta on esiintynyt yrityksissä, joiden liikevaihto on ollut 0,1–2,0 miljoonaa euroa (Lith 2008).

Aliurakointi on seurausta tuotantotoiminnan jatkuvasta erikoistumisesta. Aliurakointiketjut saattavat muodostua hyvin pitkiksi, jolloin osapuolet ja niiden vastuut hämärtyvät (Lith 2004). Aliurakointi tuo tarvittavaa joustavuutta suhdannevaihteluille alttiissa ja työvaltaisessa rakennustoiminnassa (Lith 2004b). Suuret suhdannevaihtelut ja töiden projektiluonteisuus ovatkin merkittävimpiä syitä harmaan talouden laajuuteen rakennusosalalla. Noususuhdanteen aikana saattaa olla vaikeaa löytää ammattitaitoista työvoimaa, jolloin ongelmia yritetään ratkaista pimeiden työmarkkinoiden kautta. Taantumun seurauksena kilpailu kiristyy ja myyntitulot saattavat pienentyä, jolloin yritysten on karsittava kustannuksiaan kannattavuutensa säilyttämiseksi. (Lith 2004; Carlström ym. 2007.) Lisäksi epämuodolliset verkostot ja toimintakulttuurit saattavat lisätä talousrikosten määrää (Carlström ym. 2007).

Ulkomaisen työvoiman määrä on noussut Suomessa voimakkaasti 2000-luvulla. Sen käyttöön liittyy verotusongelmien lisäksi sosiaalivakuuttamiseen ja työturvallisuuteen liittyviä laiminlyöntejä. Koska talousrikosten tutkinta on ruuhkauttanut poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimet, joudutaan ”pimeiden” työntekijöiden yksityishenkilöinä tekemät veropetokset ja sosiaalisten etuuskien väärinkäytökset usein rajaamaan rikosprosessin ulkopuolelle (Virke 2009a).

Rakennusala on ollut myös yksi järjestäytyneen rikollisuuden kiinnostuksen kohteita. Sisäisen turvallisuuden ohjelman yhtenä keskeisenä haasteena on järjestäytyneeseen rikollisuuteen puuttuminen. Järjestäytyneen rikollisuus on myös kansainvälisesti merkittävä uhka, jonka on arvioitu käyttävän yhä enemmän hyväksi laillista liiketoimintaa rikollisessa toiminnassaan. (Sisäisen turvallisuuden ohjelma 2008.)

Rakennusosalalla tyypillisimpiä ilmitulleita talousrikoksia ovat törkeä veropetos ja törkeä kirjanpitorikos, joiden määrä on ollut nousussa 2000-luvulla (Talousrikostilastot 1997–2009). Havainto kertoo talousrikosten vakavuusasteen kasvusta ja niiden selvittämisen vaikeutumisesta, mahdollisesti myös tutkinnan suuntaamisesta näihin rikostyyppeihin. Tyypillisimpiin talousrikosnimikkeisiin sisältyviä tekemuotoja rakennusosalalla voivat olla esimerkik-

si kuittikauppa, lyhyen elinkaaren yhtiöiden ja pimeän työvoiman välittäminen sekä niiden hyväksikäyttö.

Rikoslaisissa törkeätä veropetosta ja törkeätä kirjanpitorikosta koskevat säännökset on muotoiltu seuraavasti. Törkeästä veropetoksesta on kyse, jos veropetoksessa (RL 29 2§)

1. tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä tai
2. rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti

ja veropetos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Rikoksentehtäjä on tuomittava törkeästä veropetoksesta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Henkilö syyllistyy törkeään kirjanpitorikokseen, jos (RL 29 9a§)

1. liiketapahtumien kirjaaminen tai tilinpäätöksen laatiminen laiminlyödään kokonaan tai olennaisilta osiltaan,
2. väärin tai harhaanjohtavien tietojen määrä on huomattavan suuri, ne koskevat suuria summia tai ne perustuvat sisällöltään väärin tositteisiin taikka
3. kirjanpito hävitetään tai kätetään kokonaan tai olennaisilta osiltaan taikka sitä vahingoitetaan olennaisilta osiltaan

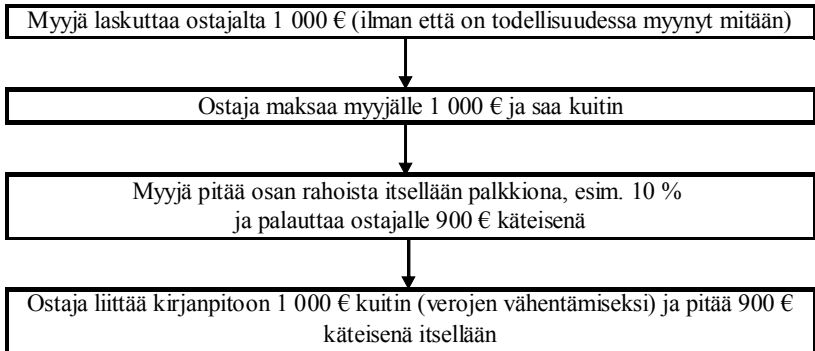
ja kirjanpitorikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Rikoksentehtäjä on tuomittava törkeästä kirjanpitorikoksesta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Kuittikauppa

Rakennusteollisuudessa yksi tyypillinen talousrikollisuuden muoto on kuittikauppa. Kuittikaupalla tarkoitetaan pelkillä tositteilla käytävää kauppaa, jonka seurauksena yhtiön kirjanpitoon kirjataan täysin perusteeton ja väärensisältöinen tosite, jotta kuitteja ostava yritys välttyisi erilaisilta vero-, sosiaaliturva- ja eläkemaksuilta. Kuittikauppaa käydään tavaroilla, laitteilla ja alihankintapalveluilla. Kuittikauppaan voi viitata esimerkiksi se, että alihankinta-aste vaihtelee yrityksissä suuresti tilinpäätöstilastoissa tai yrityksen arvonlisäverolliset myynnit ovat vuositasolla pienemmät kuin verolliset os-

tot. (Lith 2004.) Kuittien myyntiä harjoittavan yrityksen ainoa toiminta voi olla pelkästään kuittien tehtailu ilman mitään muuta liiketoimintaa. Yritys voi myös toimia välikappaleena tekaistujen kuittien tehtailussa erityisesti, jos maksun saajana on saman omistajan toinen yritys. Kuviossa 1 on havainnollistettu kuittikaupan eri vaiheita.

Kuvio 1 Kuittikaupan vaiheet.

Kuittikauppa aiheuttaa verottajan kannalta virheellisiä tietoja arvonlisäverotuksessa, ennakkoperinnässä ja tuloverotuksessa. Kuittikaupalla alennetaan verotettavaa tulosta, pienennetään maksettavan arvonlisäveron määrää tai hankitaan perusteettomia arvonlisäveron palautuksia. Kuitteja ostaneet yritykset voivat olla tekemättä mitään ilmoituksia veroviranomaisille, jonka seurauksena verotus toimitetaan arvioverotuksena. Yritys voi myös ilmoittaa kuittien mukaiset korvaukset liikevaihtonaan, mutta jättää verot maksamatta. Lisäksi yritys voi ilmoittaa vain osan niille mahdollisesti maksetuista korvauksista, jolloin maksuunpanot ja verojäämät jäävät pienemmiksi. Yritys voi myös antaa ”ei-toimintaa” ilmoituksia verottajalle, jolloin rikollisen toiminnan paljastuminen riippuu verovalvonnan tehokkuudesta ja satunnaistekijöistä. (Lith 2008.) Tekaistuja kuitteja ostava yritys saa siten kuittien avulla yrityksestä rahaa ulos maksamatta veroja. Kuittikaupalla voidaan myös peitellä ”pimeitä” palkanmaksuja sekä piilotella tosiasiallisia liikesuhteita tai osakkaiden peiteltyä osingonjakoa (Uudenmaan verovirasto 1999).

Arvonlisäverovelvollisia ovat kaikki yritykset, jotka liiketoiminnan muodossa harjoittavat tavaroiden tai palveluiden myyntiä. Arvonlisävero on kulutusvero, jonka myyjä sisällyttää tavarain tai palvelun myyntihintaan. Yrittäjien välisissä liiketoimissa arvonlisävero ei kuitenkaan ole kustannus-

tekijä. Yrittäjä voi omassa verotuksessaan vähentää arvonlisäveron, jonka toinen yrittäjä on laskuttanut häneltä, mikäli tavaraa tai palvelua käytetään arvonlisäverollisessa liiketoiminnassa. Useimmista tavaroista ja palveluista arvonlisävero on 22 prosenttia. Arvonlisävero on niin sanottu oma-aloitteinen vero. Tällöin yritykset laskevat itse kuukausittain valtiolle suoritettavan veron määrän ja maksavat sen ilman erillistä maksuunpanoa.

Minkä arvoinen vääransisältöinen tai täysin ylimääräinen kuitti sitten on kuitenkin ostajalle? Tarkastellaan esimerkkinä vääransisältöisen kuitin vaikutuksia lakisääteisten velvoitteiden hoitamiseen. Lähtökohtana on 1 000 euron lasku edellä esitetyn kuvion 1 mukaisesti.

Oletetaan vääransisältöisen 1 000 euron laskun sisältävän tarvikkeostoja tai palveluita 820 euroa, joista arvonlisävero on 180 euroa. Tässä esimerkissä oletetaan, että muu osa laskusta (180 euroa) ei kuulu arvonlisäverotuksen piiriin. Kuitinhaltija tekee siis 180 euron arvonlisäverovähennyksen, jolloin tilitettävän veron määrä vähenee 180 eurolla. Lopullinen maksettava arvonlisävero määräytyy myynnin ja ostojen arvonlisäverojen erotuksena.

Kuittikauppiaille maksetaan 10 prosenttia kuitin hinnasta eli 100 euroa. Jos jäljelle jäänyt 900 euroa käytetään pimeiden palkkojen maksuun, vältetään palkan ennakonpidätykset ja sosiaaliturvamaksun maksaminen. Näiden yhteismäärä on noin 30 prosenttia eli yhteensä 300 euroa, jos laskentaperusteena on 26 prosentin ennakonpidätysprosentti ja sosiaaliturvamaksun II maksuluokka (4,2 %). Lisäksi vältetään muita sosiaalivakuuttamiseen liittyviä lakisääteisiä palkan sivukuluja eli eläke- tapaturma- ja työttömyysvakuutusmaksuja noin 30 prosenttia eli 300 euroa.

Vääransisältöisen kuitin avulla nostetun rahan käytöllä on merkitystä yhtiön tuloverotuksen kannalta. Jos vääransisältöisen kuitin avulla nostettu rahamäärä käytetään esimerkiksi yrittäjän henkilökohtaisiin tarkoituksiin, vältetään yrityksen osalta 26 prosenttia tuloveroa eli yhteensä 213 euroa. Palkat puolestaan ovat yritykselle vähennyskelpoisia. Yritys ei vältä tuloveroa, mikäli kaikki vääransisältöisen kuitin avulla nostetut varat käytetään palkkojen maksuun palkkakulun ollessa joka tapauksessa yritykselle vähennyskelpoinen. Lisäksi työntekijä saattaa nostaa aiheetonta työttömyyskorvausta ja muita yhteiskunnan rahoittamia sosiaalietuuksia.

2.2 Rakennusalan talousrikollisuuteen vaikuttaminen

Tässä kappaleessa tarkastellaan keskeisimpiä keinoja, joilla rakennustoi-
minnan taloudellisiin väärinkäytöksiin on pyritty ja pyritään vaikuttamaan.
Kyseeseen tulevat tällöin esimerkiksi sekä lainsäädännön että rakennusalan
itsesääntelyn sisältämät mahdollisuudet. Esiteltävien keinojen valikoima ei
ole kaiken kattava, vaan siihen sisältyvät tämän tutkimuksen kannalta tär-
keimmät vaikuttamiskeinot.

Talousrikollisuuden torjuntaohjelmat

Valtiovalta on vuodesta 1996 lähtien laatinut neljä harmaan talouden ja talous-
rikollisuuden torjuntaohjelmaa. Tällä hetkellä syksyllä 2009 on valmisteilla
viides ohjelma. Ohjelmilla on pyritty muun muassa kehittämään viranomaisten
yhteistoimintaa, heikentämään harmaan talouden ja talousrikollisuuden
toimintaedellytyksiä, lisäämään yhteiskunnallista tietoisuutta sekä torjumaan
rajat ylittävää harmaata taloutta ja talousrikollisuutta. Näissä ohjelmissa on
linjattu yleiset harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan painopiste-
alueet, mutta lisäksi niihin on kirjattu konkreettisia hankkeita ja toimenpitei-
tä, joiden avulla tavoitteisiin pyritään.

Harmaan talouden torjuntaa on tehostettu myös lisäämällä tutkinnassa
käytettäviä resursseja. Tällöin on muun muassa lisätty talousrikostutkijoiden
virkoja, perustettu talousrikossyyttäjiä virkoja ja kehitetty poliisin talous-
rikostutkinnan koulutusjärjestelmää (Talousrikostutkinnan tila 2004). Myös
verottajalle, tullille ja ulosottoviranomaisille on myönnetty lisäresursseja val-
vonnan tehostamista varten (Alvesalo & Tombs 2001). Julkisessa keskuste-
lussa on kuitenkin pohdittu, pystyttäisiinkö viranomaistoiminnalla vaikutta-
maan kuittikauppailmiöön kokonaisuudessaan sen laajuuden vuoksi. Vaadit-
tavat lisäresurssit ongelman todelliseksi hillitsemiseksi olisivat niin mittavia,
että lisäys ei enää olisi mielekäästä.

Esimerkkinä rakennusalaan koskevista talousrikostorjuntaohjelmien
hankkeista voidaan mainita ensimmäisessä ohjelmassa mukana ollut niin
sanottua passiivista veropetosta koskeva hanke, jonka seurauksena vuonna
1998 tuli voimaan veropetosta koskeva lakimuutos. Nykyisin on rangaista-
vaa verotusta varten tapahtuva väärän tiedon antaminen veron määräämiseen
vaikuttavasta seikasta sekä sellaisen seikan salaaminen verotusta varten an-
netussa ilmoituksessa. Lisäksi veropetoksen tekotapana voi olla veron välttä-
mistarkoituksessa tapahtuva veron määräämistä varten säädetyn velvollisuu-
den laiminlyöminen, jolla on merkitystä veron määräämiselle (HE 45/1998).

Talousrikostorjuntaohjelmien toteutumisesta tehdyn selvityksen perus-
teella kävi ilmi, että kokonaisuudessaan ohjelmat ovat onnistuneet, vaikka

niihin sisältyvät osahankkeet ovat hyvinkin erilaisia eikä niiden suora vertailu siten täysin ole mahdollista. Kolmessa ensimmäisessä ohjelmassa yli puolet hankkeista toteutui (Ruuskanen 2007). Toisaalta panostuksesta huolimatta harmaasta taloudesta ja talousrikollisuudesta yhteiskunnalle aiheutuvat ongelmat eivät ole vähentyneet (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2004).

Muita toteutuneita toimenpiteitä

Talousrikollisuuden torjunnassa on painotettu kiinnijäämisriskin lisäämistä, rangaistusten yleisestävää vaikutusta ja rikoksella saadun taloudellisen hyödyn mahdollisimman tehokasta takaisinperintää. Verovalvonnan kehittämistä ja viranomaisten välisen yhteistyön lisäämistä pidetään keskeisimpinä keinoina vähentää harmaata taloutta sekä lisätä siinä toimivien henkilöiden kiinnijäämisriskiä. Rakennusalan verovalvontaa koskevassa Raksa -hankkeessa selvitetään ja kartoitetaan rakennusalan verovalvonnan nykytilaa, ongelmia ja kehittämistarpeita (Verohallitus 2007). Hankkeen tavoitteiksi on asetettu esimerkiksi ulkomaisten yritysten ja työvoiman verovalvonnan kehittäminen, rakennusalan valvontamenetelmien tehostaminen sekä verohallinnon eri alueiden yhteistyö ja sidosryhmäyhteistyö (mm. rakennusteollisuuden, työsuojelupiirin ja poliisin kanssa). Lisäksi hyväksi havaittuja keinoja ja kokemuksia rakennusalan verovalvonnasta pyritään hyödyntämään myös valtakunnallisesti.

Verovalvonnan yksi väline on verotarkastus. Verotarkastuksella tarkoitetaan menettelyä, jossa verotarkastajat selvittävät verovelvollisen kirjanpidon ja liiketoiminnan vastaavuutta verottajalle annettujen tietojen kanssa. Tällöin tarkastetaan myös se, että verotus on toimitettu oikeiden perusteiden mukaisesti. Etenkin Uudellamaalla ja Lounais-Suomessa Raksa -hankkeen puitteissa rakennusalan verovalvonnassa on panostettu myös lyhyen elinkaa- ren yritysten valvontaan.

Toisen talousrikostorjuntaohjelman seurauksena harmaata taloutta ja epätervettä kilpailua torjumaan säädettiin laki tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä (Laki 2006/1233). Tilaajavastuulaki koskee kaikkia toimialoja, ei ainoastaan rakennusala-aa. Lakia valvoo Uudenmaan työsuojelupiiri (ks. lähemmin www.tyosuojelu.fi). Tavoitteena oli harmaan talouden torjunta sekä terveen alihankintakulttuurin juurruttaminen. Tällöin pyrittiin yhdenvertaistamaan kilpailuedellytysten edistäminen alihankintaa ja vuokratyövoiman käyttöä koskevissa tilanteissa.

Lisäksi tavoitteena oli tilaajavastuulain tunnetuksi tekeminen.⁴

Yksi tapa lisätä tilaajan vastuuta on niin sanottu ketjuvastuu. Tällä tarkoitetaan solidaarista vastuuta ketjussa alempana olevien yritysten velvoitteesta tilittää asianomaisille tahoille työntekijöittensä verot ja sosiaaliturvamaksut. Ketjuvastuuta sovelletaan kaikkeen konkreettiseen materiaaliin kohdistuvaan työhön ja vastuun piirissä ovat aliurakoitsijoiden lisäksi myös alihankkijat.

Ketjuvastuusta voi vapautua käyttämällä niin sanottua sulkutiliä. Maksettavasta urakkasuorituksesta siirretään sulkutilille määrä, joka vastaa aliurakoitsijan urakkaan kohdistuvia työntekijöiden palkoista menevien verojen ja sosiaaliturvamaksujen työnantajasuorituksia. Näitä rahoja voidaan käyttää vain sanottujen suoritusten maksamiseen tai siirtoon aliurakoitsijan oman aliurakoitsijan avaamalle sulkutilille tälle maksettavan urakkasuorituksen yhteydessä. Urakoitsija voi kuitenkin vapautua vastuusta esimerkiksi, jos aliurakoitsijan maksukyvyttömyys johtuu äkillisestä laskusuhdanteesta. Alan-komaissa sulkutilit ovat olleet käytössä 1980-luvun alkupuolelta lähtien. (HE 114/2006.)

Toimialalle muodostuva eettinen normisto on yksi keino torjua harmaata taloutta. Rakennusala onkin kehittänyt joitakin itsesääntelyyn perustuvia menettelytapoja, jotka ovat järjestöjen suosituksia, mutta eivät kuitenkaan ole lakisääteisiä velvoitteita. Suositusten seuranta on järjestetty Rakennusteollisuuden keskusliiton koolle kutsumissa kokouksissa noin kaksi kertaa vuodessa. Kokouksiin ovat osallistuneet sekä urakoitsija- että rakennuttaja-järjestöt että viranomaisten edustajat. (Alvesalo ym. 2006a.) Harmaata taloutta torjutaan rakennusosalalla ja sen erityisaloilla myös niin sanotulla harmaan talouden torjuntasopimuksella, jonka ovat allekirjoittaneet 17 tilaaja- ja urakoitsijajärjestöä⁵.

⁴ Lain mukaan tilaajalla on velvollisuus selvittää, että sen sopimuskumppanit täyttävät lakisääteiset velvoitteensa. Näin ollen tilaajan tulee hankkia työvoiman vuokraajayrityksiltä ja alihankkijoilta todistus verojen maksamisesta, todistus eläkevakuutuksen ottamisesta ja eläkevakuutusmaksujen suorittamisesta, kaupparekisteriote sekä selvitys merkinnästä ennakkoperintärekisteriin. Lisäksi tilaajalle tulee antaa selvitys työhön sovellettavasta työehtosopimuksesta tai keskeisistä työehdoista (HE 114/2006). Mikäli tilaaja laiminlyö selvitysvelvollisuutensa, seurauksena on laiminlyöntimaksu. Tilaajalle ei Suomessa kuitenkaan ole säädetty vastuuta alihankintaketjussa alempana olevien yritysten verojen suorittamisesta silloin kun sopimusosapuoli ei niitä maksa. (Alvesalo & Hakamo 2009).

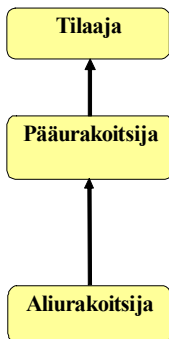
⁵ Sopimus suosittaa, että kaikki rakennusalan urakkasopimuksessa tilaajana toimivat tahot ilmoittavat verohallinnolle neljännesvuosittain tiedot kaikista samalta urakoitsijalta tilatuista töistä, joiden yhteismäärä (kokonaislaskutus tai sovittu urakkasumma) on vähintään 5 000 euroa neljännesvuodessa. Ilmoitettavia tietoja ovat urakoitsijan nimi, Y-tunnus, osoite, vastuuhenkilön nimi, työmaan nimi, urakointilaji, urakkahinta, urakan aloittamispäivä ja arvioitu valmistumisajankohta. Verohallinto saa menettelyn avulla vertailuaineistoa, jonka avulla voivat tulla ilmi sellaiset urakat, joita alihankkijayritys ei ole ilmoittanut verottajalle. (ks. tarkemmin www.rakennusteollisuus.fi.)

Rakennusteollisuus RT ry on vuodesta 1996 suosittanut työmaakohtaisten kulkulupien käyttöä. Toisen talousrikostorjuntaohjelman myötä rakennustyömailla tulivat käyttöön pakolliset henkilötunnisteet (Laki 1199/2005). Henkilötunnisteiden käyttövaatimus on kirjattu myös rakennusurakan yleisiin sopimusehtoihin (YSE 1998). Viranomaisten kenttähavaintojen mukaan kulunvalvonta on Uudellamaalla käytössä noin 60 prosentilla työmaista. Parhaiten kulunvalvonta on hoidettu suurilla työmailla ja ammattirakentamisessa, jolloin myös työmaalla toimivien yritysten rekisteröityminen on kattavaa. Erityisesti asunto-osakeyhtiöiden ja pienrakennuttajien työmailla kulunvalvonta ja urakoitsijatietojen tarkastaminen on sen sijaan ollut puutteellista (ks. www.ek.fi).

Talousrikoksiin ja harmaaseen talouteen on pyritty vaikuttamaan myös monilla muilla rikosentorjunnan keinoilla, jotka koskevat myös rakennusalaan. Uuden konkurssilain (Laki 120/2004) mukaan konkurssi voi raukeamisen sijasta jatkua konkurssiasiamiehen esityksestä julkisselvityksenä muun muassa, jos se on perusteltua varojen vähäisyyden tai velalliseen kohdistuvien selvitystarpeiden vuoksi. Julkisselvityksestä päättää tuomioistuin. Laajennettua hyödyn menettämistä koskevalla lakiuudistuksella säädettiin rikoshyödyn takaisin perinnästä. Mikäli henkilön katsotaan syyllistyneen vakavaan, tyyppillisesti taloudellista hyötyä tuottavaan rikokseen, menetetyksi voidaan tuomita omaisuus, jonka on syytä olettaa olevan peräisin rikollisesta toiminnasta (RL 2001/875). Kertakäyttöyritysten toimintaa on pyritty vaikeuttamaan edellyttämällä ennakkoperintärekisterin otteita ja verojäämädistuksia. Osakeyhtiömuodon väärinkäytöksiä on vaikeutettu osakeyhtiön alkupääomaa korottamalla ja valvomalla, että alkupääoma todella on maksettu. (Vasara 1997.)

Ehdotukset käännetyistä arvonlisäverojärjestelmästä

Harmaata taloutta on ehdotettu torjuttavaksi käännetyin arvonlisäverovelvollisuuden avulla. Tällöin arvonlisäveron maksu siirretään työsuorituksen tekevältä (aliurakoitsija) työsuorituksen vastaanottavalle taholle (pääurakoitsija) toimialoilla, joille ovat luonteenomaisia pitkät aliurakointiketjut. Tavoitteena on estää tilanteet, joissa aliurakoitsijan maksamatta jääneet arvonlisäverot hyväksytään pääurakoitsijalle vähennyskelpoisiksi. Lisäksi pyritään estämään kilpailun vääristymiä (Lith 2004). Kertymättä jäänyt arvonlisävero koostuu kahdesta osasta: ilmi tulemattomasta arvonlisäverosta sekä maksuunpanojen jälkeen maksamatta jääneestä arvonlisäerosta (Ollikainen ym. 2006). Tiivistysti käännetty arvonlisäveromenettely voidaan ilmaista seuraavasti (kuvio 2).

Pääurakoitsija laskuttaa tilaajaa verollisesti 200 000 € + alv 44 000 €
Pääurakoitsijan veroilmoitus: myynnin vero 44 000 €
aliurakoitsijalle siirretty liikevaihto 100 000 €
siirtosäännön nojalla maksettava vero 22 000 €
siirtosäännön nojalla vähennettävä vero 22 000 €

Aliurakoitsija laskuttaa pääurakoitsijaa verottomasti 100 000 €
Aliurakoitsijan veroilmoitus: siirretty liikevaihto 100 000 €

Kuvio 2 Käännetty arvonlisäverojärjestelmä, yksinkertaistettu esimerkki.

Siirtosääntöä ei sovelleta pääurakoitsijan ja työn lopullisen tilaajan (muu yhteisö tai kotitalous) välisiin liiketoimiin. Käännetty arvonlisävero ei koske myöskään työsuorituksia, jotka aliurakoitsijat tekevät pääasiassa omassa toimipaikassaan. Sitä ei myöskään sovellettaisi työsuorituksiin, joissa aliurakoitsijan tekemä työ on toisarvoinen samassa yhteydessä tehtyyn tavarantoimitukseen verrattuna (mm. lattiapäällysteen myynti ja asennus). Maksuunpanoista jäämiksi jääneeseen osaan käännetyn menetelmän on arvioitu tehoavan varsin hyvin. Sitä vastoin ilmi tulemattomaan arvonlisäveroon sen ei voi ennakoita vaikuttavan yhtä tehokkaasti, koska menettelyä ei sovellettaisi toimeksiantajan ja pääurakoitsijan välisiin liiketoimiin (Ollikainen ym. 2006). Käännetyn arvonlisäveron on arvioitu lisäävän arvonlisäveron tuottoa Suomessa noin 100 miljoonaa euroa vuodessa (Oikeusministeriö 2009). Järjestelmä on jo käytössä Ruotsissa, Saksassa, Alankomaissa ja Itävallassa.

Suomessa käännettyyn arvonlisäverojärjestelmään siirtymistä eivät ole kannattaneet useista syistä esimerkiksi Elinkeinoelämän keskusliitto ja Rakennusteollisuus Rt ry. Järjestelmän on arvioitu vaikeuttavan pyrkimystä yksinkertaistaa koko arvonlisäverojärjestelmää sekä aiheuttavan tulkintaongelmia järjestelmän piiriin kuuluvista palveluista. Arvonlisäveron ennakkopalautusten laatimisen on myös arvioitu aiheuttavan enemmän hallinnollista työtä kuin nykyisten valvontailmoitusten teko verottajalle. Lisäksi se hidastaisi laskujen käsittelyä. Laskun laatijalla tulisi olla yksityiskohtaiset tiedot laskutettavasta hyödykkeestä ja laskuttavan yhtiön asemasta urakkaketjussa, jotta hän voisi päättää laaditaanko lasku arvonlisäverollisena vai sovelletaanko myyntiin käännettyä verovelvollisuutta. (EK & RT 2008.)

2.3 Rakennusalan harmaa talous, talousrikollisuus ja kuittikauppa tutkimuskirjallisuuden valossa

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli muodostaa aiempaa tarkempi kuva rakennusalan talousrikoksista ja kuittikaupasta. Aihepiirin aikaisempien tutkimusten selvittämiseksi etsittiin kansainvälisiä julkaisuja seuraavista tietokannoista: CSA Illumina, Ebsco Academich Search Elite, Emerald ja Sage Premier. Tiedonhaussa käytettiin joko sellaisenaan, yhdisteltyinä tai katkaisumerkillä lisättyinä esimerkiksi hakusanoja economic crime, grey economy tai false invoice (liitetaulukko 7). Kotimaisia tutkimuksia etsittiin useilla eri hakusanoilla Linda ja Arto -tietokannoista (liitetaulukko 8).

Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti on julkaissut useita rakennusalaan koskevia selvityksiä, muun muassa rakentamisen harmaista markkinoista (Lith 2002) ja ulkomaisen työvoiman merkityksestä rakennustyömailla (Lith 2005, 2007, 2008). Käänteistä arvonlisäverotusta rakennustoimialan näkökulmasta tarkastelivat Kulla (2009) sekä Ollikainen ym. (2006). Rakennusala oli yhtenä toimialana mukana rikollisten persoonaan liittyviä piirteitä tarkastelleessa tutkimuksessa (Alalehto 2003). Carlströmin ym. (2007) tutkimuksen kohteena oli rakennusalan pimeä työvoima.

Rakennusalan kuittikauppaa koskeneita tutkimuksia etsittiin hakusanoilla false invoice, invoice and construction industry ja dealing in receipts. Artikkeleissa käsiteltiin esimerkiksi rakennusalan yrityksiä konevarkauksien kohteena (Thomas 1977). Rakennusteollisuuden kuittikauppaa tarkastelevia kansainvälisiä tutkimuksia ei tarkemman analysoinnin jälkeen löytynyt yhtäkään. Rakennusalan kuittikauppaa käsiteltiin Suomessa muutamissa selvityksissä ja muistioissa (Lith 2004; Lith 2005) sekä yhdessä pro gradu tutkielmassa (Tallgren 2002).

Talousrikollisuutta yleisestikin käsittelevällä tutkimuksella on merkitystä tämän tutkimuksen aiheen kannalta. Niitä etsittiin sekä ulkomaisista että kotimaisista tietokannoista. Tarkoituksena on nostaa esille joitakin esimerkkejä talousrikollisuutta ja harmaata taloutta käsitelleistä tutkimuksista.

Talousrikollisuutta ja harmaata taloutta on tutkittu sekä Suomessa että kansainvälisesti joitakin osin laajastikin (Alvesalo 2003a; Friedrichs 1996; Schneider & Enste 2000). Talousrikollisuutta yleensä käsittelevien tutkimusten aihepiirit jakaantuivat melko laajalle ja käsitelivät esimerkiksi talousrikoskontrollia (Pearce & Tombs 1997; Alvesalo & Tombs 2004; Zedner 2006) sekä tekijöitä, jotka olivat vaikuttaneet päätöksenteossa ryhtyä rikolliseen tekoon (Alalehto 2003; Davies 2003; Ajzenstadt 2009). Myös talousrikollisuuden vahingollisuutta ja vakavuutta sekä kustannuksia ja interventioiden kustannus-vaikuttavuutta tarkasteltiin useissa tutkimuksissa (Dhiri & Brand 1999; Welsch & Farrington 2000; Brand & Price 2000; Swaray ym. 2005;

Dubourg ym. 2005; Drummond ym. 2007; Almond 2009; Croall 2009). Käännetty maksuvelvollisuus (reverse charge) sisältyi kolmeen kansainväliseen lähteeseen, joiden sovelluskohteena oli muu kuin rakennusala, esimerkiksi lääketutkimus. Lundin yliopistossa oli aiheesta tehty yksi pro gradu tutkielma nimeltä Reverse Charge Mechanism (Karlsson 2008).

Korruptiota oli tutkittu laajasti (esim. Lu & Gunnison 2003; Bowles 1999). Muita tutkimusaiheita olivat esimerkiksi syyttäjien toiminta sekä rangaistusten kovuuden vaikuttavuus rikosten määrään (esim. Kury ym. 2003; Benson ym. 1990).

Talousrikollisuutta koskevat kotimaiset tutkimukset liittyivät esimerkiksi talousrikosten määrään ja sisällön kuvaukseen sekä rikosprosessin kestoon (Hakamo ym. 2009), rahanpesuun (Sahavirta 2008) ja tulliselvitysrikoksiin (Leppälä 2009). Myös verohallinnon tekemien rikosilmoitusten prosessin kesto ja rangaistuskäytäntöjä on selvitetty (Arve 2008). Talousrikollisuutta on arvioitu myös tutkimuksen ja tiedonhallinnan näkökulmasta (Virta 2002).

Harmaan talouden selvitykset ja tutkimukset käsittelivät esimerkiksi viranomaistoimintaa harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnassa (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2004), viranomaisten välistä tiedonkulkua (Tervo ym. 2003) ja veronkiertoa harmaassa taloudessa (Lehtonen 2000). Alvesalon ym. tutkimuksen (1995) keskeisenä tehtävänä oli vertailla eri viranomaisten hallussa olevia tietoja, jotta pystyttäisiin arvioimaan harmaan talouden laajuutta.

Edellä esitellyt tutkimukset eivät kuvaa tyhjentävästi talousrikollisuuden tai rakennusalaan ja siihen liittyvään kiittikauppaan kohdistuvaa tutkimustoimintaa. Ne kuitenkin osoittavat sen, että talousrikollisuuden tutkimusperinteessä toimialakohtaiset (esim. rakennusala) ja vieläpä yhteen erityiskäsitelmään (esim. kiittikauppa) painottuneet tutkimukset näyttävät olevan kohtalaisen harvinaisia.

3 AINEISTOT JA MENETELMÄT

3.1 Poliisin rekisterin tiedot rikosilmoituksista

Tässä tutkimuksessa rakennusalan harmaan talouden, talousrikosten ja kuittikaupan tarkastelu perustuu poliisin tietojärjestelmistä poimittuun aineistoon. Suomessa talousrikoksia on tilastoitu poliisin järjestelmiin vuodesta 1997 alkaen, jolloin talousrikoksista tuli yksi rikosten luokitteluperuste (Talousrikostilastot 1997-2009; ks. myös Hakamo ym. 2009). Patja-järjestelmä sisältää tietoa muun muassa poliisin tietoon tulleiden talousrikosasioiden ominaispiirteistä ja osapuolista sekä taloudellisista muuttujista, kuten rikoksella aiheutetuista vahingoista ja takaisin saadusta rikoshyödystä. Tässä tutkimuksessa analysoidut rakennusalan tapaukset poimittiin 30.03.2009 Rikitrip-kyttöliittymästä taulukossa 1 kuvatuilla hakusanoilla.

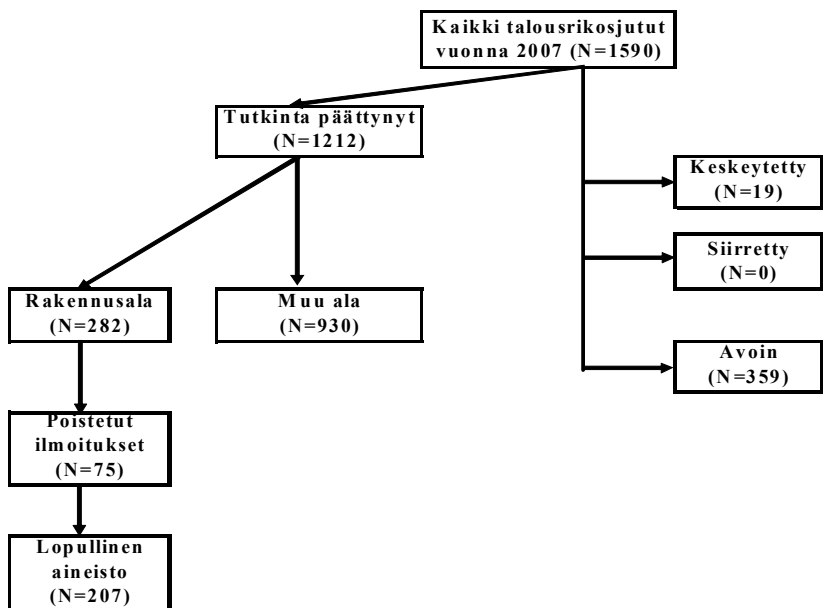
Taulukko 1 Rakennusalan talousrikoksia ja kuittikauppaa koskevan aineiston poiminnassa käytetyt hakutermit ja osumat.

Hakutermit, ilmoitusvuosi 2007				
Lääni	Luokitus: talousrikos- juttu	Luokitus: talousrikos- juttu, Tila = TP ¹	Luokitus: talousrikosjuttu, Tila = TP, haku kaikista tiedoista: rakennus* OR rakentami*	Luokitus: talousrikosjuttu, Tila = TP, haku kaikista tiedoista: rakennus* OR rakentami* AND (kuitti OR lasku)
Ahvenanmaa	0	0	0	0
Etelä-Suomi	439	317	76	76
Helsinki	251	181	36	35
Itä-Suomi	78	70	11	11
KRP	150	114	40	38
Lappi	35	28	3	2
Länsi-Suomi	526	405	94	87
Oulu	111	97	23	23
Yhteensä	1590	1212	282	272

¹ TP -merkintä tarkoittaa, että rikosjutun tutkinta on päättynyt poimintapäivään 30.3.2009 mennessä.

Aluksi järjestelmästä etsittiin kaikki tapaukset, jotka oli luokiteltu talousrikoksiksi ja joiden ilmoitusvuosi oli 2007. Seuraavaksi poimittiin ilmoitukset, joiden tutkinta oli päätetty poimintapäivään mennessä eli tilakoodi oli tuoloin TP. Suurimmassa osassa tapauksia esitutkinta oli päättynyt vuonna 2008. Tutkimuksella haluttiin saada mahdollisimman uutta tietoa rakennusalan talousrikosepäilyistä, jolloin ilmoitusvuoden rajaaminen lyhyen ajan päähän nykyhetkestä oli perusteltua.

Rakennusalaan koskevia juttuja haettiin sekä perusmuodossa olevilla että katkaisumerkillä lisätyillä hakusanoilla, kuten esimerkiksi rakennus ja rakentami*. Seuraavassa vaiheessa hakua tarkennettiin edelleen koskemaan vain niitä tapauksia, joissa oli maininta kuitti tai lasku. Kaikkiaan osumia tuli taulukossa mainituilla hakusanoilla 272, eli lähes yhtä monta kuin rakennusalan yritysten talousrikoksia. Hakuja tarkennettiin seuraavaksi vielä hakusanoilla kuittika*, tekaistu lasku, vastaamaton tosite, väärä kulu, peitel* osing* jolloin löydettiin kuusi uutta tapausta. Koska poimintoissa lisäksi käytettiin lukuisia eri hakusanoja, kuittikauppaa ja laskutusepäselvyyksiä koskevat talousrikosepäilyt ovat valikoituneet aineistoon laajasti. Aineiston poiminnan vaiheet näkyvät kuvioista 3.

Kuvio 3 Rakennusalan talousrikoksia koskevan aineiston muodostus.

Kuittikauppaa koskevien tapausten poiminta pelkkien hakusanojen perusteella osoittautui ongelmalliseksi. Osumien joukossa havaittiin olevan runsaasti tapauksia, jotka selostusosan tarkemman lukemisen jälkeen eivät olleet rakennusalan yritysten tekemiksi epäiltyjä talousrikoksia. Tällaiset yritykset olivat esimerkiksi marjanpoimintaa tai pesulatoimintaa harjoittavia yrityksiä sekä asunto-osakeyhtiöitä. Jotta voitiin varmistua siitä, että aineistoon tuli mukaan pelkästään rakennusalan yrityksiä, joita epäiltiin laskutusta koskevasta epäselvyyksistä, rekisteristä luettiin läpi kaikki 282 esitutkintapöytäkirjan ilmoitusosaa.

Lopulliseen aineistoon hyväksyttiin yhteensä 207 rikosilmoitusta. Mukaan kirjattiin siis ainoastaan ne tapaukset, joiden esitutkinta oli päätetty poimintapäivään mennessä. Tällöin joitakin esitutkinnaltaan pitkäkestoisia juttuja on jätetty aineistosta pois, koska niiden tilakoodi on vielä ollut ”avoin” (AV). Aineistosta ovat lisäksi jääneet pois sellaiset jutut, joiden selostusosa ei ole sisältänyt edellä mainittuja hakusanoja. Selostusosa saatetaan joskus laatia hyvinkin lyhyenä, jolloin esimerkiksi rakennusalaa ei mainita lainkaan.

Tutkimuksen rekisteritietoja koskevassa osassa keskitytään pääosin kuvailevaan esitystapaan. Raportin lopussa olevissa liitetaulukkoissa on esitetty tarkempia tietoja muuttujista ja muuttujien jakaumista (Liitetaulukot 1-5).

3.2 Kyselyaineisto rakennusalan harmaasta taloudesta ja kuittikaupasta

Kyselylomakkeen avulla koottiin tietoa tutkinnanjohtajilta heidän havainnoistaan ja näkemyksistään rakennusalan talousrikoksista ja niiden tutkinnasta (liitetaulukko 6). Lomakkeen kehittämisessä hyödynnettiin aikaisempia tutkimuksia, joiden pohjalta laadittiin kattava, tämän tutkimuksen tavoitteita palveleva kyselylomake. Kehittämisen pohjana oli poliisien ammattikuntaa koskevia kyselytutkimuksia ja muita eri tieteenaloilla tehtyjä tutkimuksia. Kysymykset olivat pääosin avokysymyksiä.

Patja-rekisterin tietojen pohjalta valittiin 28 tutkinnanjohtajaa, joilla oli ollut tutkinnassa vähintään kaksi rakennusalan talousrikosjuttua vuonna 2008. Tutkinnanjohtajia oli mukana kaikista lääneistä. Jokainen tutkinnanjohtaja oli osallistunut ainakin yhteen rakennusalan talousrikoksia koskevan erillisaineistomme jutun tutkintaan. Näin ollen heidän näkemyksensä tutkinnan mahdollisista ongelmista ja kehittämisehdotuksista täydentävät määrällisen aineistomme antamaa kuvaa. Tutkimustuloksia ei kuitenkaan voida yleistää talousrikostutkintaan yleensä, koska kyselyssä oli mukana vain osa kaikista talousrikosten tutkinnanjohtajista.

Kyselylomake lähetettiin sähköpostitse 15.4.2009. Osa vastaajista otti yhteyttä ja kertoi kokevansa asian tärkeäksi, mutta työtilanteen ruuhkautumisen vuoksi halusi vastaamiselle jatkoaikaa. Kahden muistutuskirjeen ja parin viikon jatkoajan jälkeen lomakkeeseen vastasi lopulta yhteensä 16 tutkinnanjohtajaa.

Lomakkeen kuusi erillistä kysymyssarjaa käsittelivät talousrikostutkijan työtä, rakennusalan talousrikollisuutta, yleisiä havaintoja tutkintaprosesseista, tutkinnan etenemisen päävaiheita ja viranomaisyhteistyötä. Lopuksi tiedusteltiin vielä tulevaisuuden näkymiä ja kehittämisehdotuksia sekä muita mahdollisia kommentteja asiaan liittyen.

3.3 Tutkinnan kustannusten laskennassa tarvittavat aineistot

Tutkimuksessa arvioitiin rakennusalan talousrikollisuuden ja kuittikaupan sekä talousrikosasioiden tutkinnan kustannuksia vaihtoehtoisten laskelmien avulla. Laskelmien pohjaksi koottiin tilastotietoja useammasta tietolähteestä.

Ensimmäisessä laskelmassa hyödynnettiin poliisin henkilöstöbarometrin tietoja rikostutkinnan peruspalkasta ja palkanlisistä sekä tilastotietoja talousrikostorjunnan ja -tutkinnan henkilötyövuosien määrästä. Laskelmasa käytettiin myös palkan sivukuluja, lomarahaa ja muita hallinnollisia kustannuksia koskevia arvioita. Toinen laskelma perustui valtion talousarvion tietoihin rikostorjunnan kustannuksista ja henkilötyövuosista. Kolmannessa laskelmassa olivat pohjana poliisin tulostietojärjestelmän tiedot työajan käytöstä ja valtion budjetin tiedot rikostorjunnan menoista.

Kaikissa laskelmissa arvioitiin ensin talousrikostorjunnan ja -tutkinnan kokonaiskustannukset sekä sitten rakennusalan talousrikosten kustannukset, johon sisältyy myös kuittikauppa. Rakennusalan talousrikosten tutkinnan kustannusten laskennassa tutkinnan hinta juttua kohden arvioitiin samaksi kuin talousrikosasioissa yleensä. Tiedot rakennusalan talousrikosten ja kuittikauppatapausten määrästä saatiin tätä tutkimusta varten rikosilmoituksista kerätystä erillisaineistosta.

3.4 Aineistojen luotettavuuden arviointia

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin rakennusalan talousrikoksia useammasta lähteestä saatujen tietojen perusteella. Pääaineiston muodosti Poliisiastian tietojärjestelmästä poimittu rekisteriaineisto. Aineistoon liittyy joitakin epävarmuustekijöitä. Rikosilmoitusten poimintakriteerien vuoksi rekisteriai-

neistosta on voinut jäädä juttuja pois, mikäli tässä tutkimuksessa käytettyjä hakusanoja ei ole mainittu ilmoituksen selostusosassa. Aineistossa ei siten ole mukana esimerkiksi niitä rakennusalalla toimivia yrityksiä, jotka ovat ilmoittaneet toimialakseen jonkin muun kuin rakennusalan. Lisäksi jutun tilakoodin määrittelyn vuoksi pitkäkestoisia juttuja ei ole aineistossa mukana. On myös huomattava, että aineisto on koottu talousrikoksiksi luokitelluista jutuista, jolloin luokittelemattomat tapaukset eivät voi sisältyä aineistoon.

Huolimatta näistä epävarmuustekijöistä rakennusalan talousrikosepäilyistä saadaan suhteellisen hyvä käsitys. Jokaisesta talousrikosepäilystä on tallennettu aineistoon yksityiskohtaista tietoa, joka auttaa luomaan aikaisempaa yksityiskohtaisemman käsityksen rakennusalan talousrikoksista.

Tutkinnanjohtajille suunnatussa kyselytutkimuksessa lomaketta ei ollut tarkoituksenmukaista lähettää kaikille talousrikoksia tutkineille tutkinnanjohtajille. Emme myöskään pystyneet kattavasti poimimaan kaikkia rakennusalan talousrikoksia tutkineita tutkinnanjohtajia. Näin ollen saatuja tuloksia ei voida yleistää kaikkeen talousrikostutkintaan. Vastaajat muodostivat kuitenkin yli puolet kaikista talousrikosten tutkinnanjohtajista ja suurin osa oli ollut mukana myös rakennusalaan koskevassa tutkinnassa. Näin ollen voidaan sanoa, että vastaukset antavat hyvän kuvan rakennusalan talousrikoksista ja niiden tutkinnasta.

Erillisaineiston tiedot rakennusalan harmaaseen talouteen ja kuittikauppaan liittyvistä rahamääristä olivat puutteellisia. Puutteet voivat johtua joko siitä, että kaikkia tietoja ei ole ollut saatavilla tai siitä, että niitä on kirjattu huolimattomasti. Tämä vaikeutti esimerkiksi tutkinnan kustannuslaskelmia.

Tutkimus kuvaa kokonaisuudessaan melko monipuolisesti rakennusalan talousrikollisuutta ja kuittikauppaa. Pääaineiston muodostavat rekisteritiedot perustuvat tapauksiin, joiden ominaispiirteitä ei ole aikaisemmin raportoitu. Muut aineistot täydentävät näitä tietoja kuvaamalla pääpiirteittäin tutkinnan tilaa ja sen kustannuksia.

4 TILASTOTIETOJA RAKENNUSALASTA JA SIIHEN LIITTYVISTÄ VÄÄRINKÄYTÖKSISTÄ

4.1 Tilastotietoja rakennusalasta

Rakentaminen ja sen merkitys kansantaloudessa

Rakentamisen päätoimialat ovat talonrakentaminen sekä maa- ja vesirakentaminen. Talonrakentamisella tarkoitetaan varsinaista talonrakentamista, rakennusasennusta ja -viimeistelyä sekä rakentamista palvelevaa toimintaa (Tilastokeskus 2008). Rakentamista ovat esimerkiksi maalaustyöt ja rakentamista palveleva toiminta, kuten rakennuskoneiden vuokraus käyttäjineen.

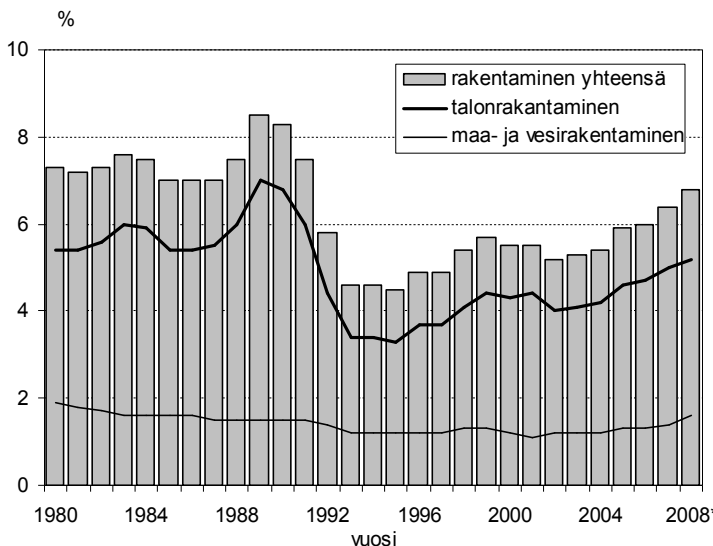
Vuonna 2007 Suomessa oli noin 39 000 rakennusalan yritystä (Tilastokeskus 2007). Rakentamisen arvo vuonna 2007 oli noin 27 miljardia euroa vuoden 2008 hinnoin. Tästä määrästä talonrakentaminen kattoi noin kolme neljäsosaa (taulukko 2).

Taulukko 2 Rakentaminen kansantaloudessa, milj. euroa vuoden 2008 hinnoin.

	1990	2000	2007
Rakennusalan tuotos, milj. €			
Talonrakentaminen	17 980	15 148	20 503
Maa- ja vesirakentaminen	3 922	4 350	6 330
Rakennuspalvelutoiminta	159	190	303
Yhteensä	22 061	19 688	27 136
Osuus rakennusalan kokonaistuotoksesta (%)			
Talonrakentaminen	81	77	76
Maa- ja vesirakentaminen	18	22	23
Rakennuspalvelutoiminta	1	1	1
Yhteensä	100	100	100

Lähde: Tilastokeskus 2009a.

Rakentaminen muodostaa merkittävän osan Suomen bruttokansantuotteesta (kuvio 4). 1990-luvun laman aikana toimialan osuus bruttokansantuotteesta väheni jyrkästi, minkä jälkeen kasvu on ollut suhteellisen tasaista. Vuonna 2008 rakennusalan osuus bruttokansantuotteesta oli noin seitsemän prosenttia.

Kuvio 4 Rakentamisen osuus Suomen bruttokansantuotteesta vuosina 1980-2008. Lähde: Tilastokeskus 2009a.

Rakennusyritysten liikevaihto kasvoi 2000-luvulla melko tasaisesti aina vuoteen 2008 saakka. Vielä vuoden kolmannella vuosineljänneksellä liikevaihto nousi 17 prosenttia vuoden 2007 vastaavaan ajanjaksoon verrattuna. Kuitenkin yli 250 henkilöä työllistävässä yrityksissä liikevaihdon kasvu hiipui selvästi jo alkuvuonna 2008 ja pysähtyi kolmannella neljänneksellä kokonaan. (Tilastokeskus 2008a.)

Rakennusala työllistää seitsemisen prosenttia kaikista työllisistä, yhteensä 186 000 henkilöä (Tilastokeskus 2009a). Kaikki toimialat mukaan lukien vuonna 2008 hieman alle 50 prosenttia työllisistä oli naisia. Suurin osa rakennusalalla toimivista henkilöistä sitä vastoin oli miehiä. Naisten osuus jäi seitsemään prosenttiin alan työllisistä. Ikäjakautuma noudattelee samaa linjaa kuin työllisillä yleensä. Rakennusalalla työskentelevä oli tyypillisesti 45–54 -vuotias. Nuorimpaan ikäluokkaan (15–24-vuotiaat) kuuluvia oli rakennusalalla jonkin verran enemmän (14 %) verrattuna kaikkiin työssäkäyviin (11 %).

Rakentamisen toimialalla palkansaajien yleisin ammattinimike vuonna 2007 oli kirvesmies (23 %). Seuraavaksi yleisimmät ammattinimikkeet olivat talonrakennustyöntekijä (17 %), sähköasentaja (13 %) sekä rakennusinsinööri ja -teknikko (11 %).

Rakennusalan suhdannekäännö ja konkurssit

Edellä esitellyt rakenteelliset tiedot rakennusalan toiminnasta kuvasivat alan toimintaa yleisesti, mutta eivät vielä tuoneet kokonaan esille vuonna 2008 käynnistyneen ja vuonna 2009 synkistyneen taloudellisen tilanteen vaikutusta alan toimintaan. Seuraavaan taulukkoon 3 on koottu Rakennusteollisuus RT ry:n käyttämiä keskeisiä kotimaisia suhdannekuvaajia rakennusalan toiminnasta (Rakennusteollisuus RT 2009). Taulukko sisältää myös tunnuslukujen ennusteet vuoteen 2010 saakka.

Taulukko 3 Rakennusteollisuuden keskeisiä suhdannekuvaajia vuosina 2006–2010.

	2006	2007	2008	2009	2010
Bruttokansantuote, määrän muutos, %	4,9	4,2	0,9	-6,0	1,0
Euribor, 3 kk, %	3,1	4,3	4,6	1,5	2,0
Ansiotasoindeksi, muutos, %	3,2	3,7	5,2	4,0	3,0
Rakennuskustannusindeksi, muutos, %	3,8	5,9	3,9	-1,5	1,0
Rakentaminen, määrän muutos, %	4,3	7,1	0,3	-12,0	-3,0
Talonrakentaminen	4,8	7,0	-0,2	-15,0	-4,0
Korjausrakentaminen	3,5	3,5	3,7	1,0	2,0
Maa- ja vesirakentaminen	2,5	7,4	2,0	-2,0	0,0
Talonrakennustuotannon käynnistyminen, milj. m ³	43,3	51,7	41,9	30,0	29,5
Asuinrakennukset	15,1	13,5	10,6	8,2	9,0
Liike- ja toimistorakennukset	8,2	12,2	8,5	4,5	4,0
Julkiset palvelurakennukset	1,9	2,4	3,1	3,0	3,0
Teollisuus- ja varastorakennukset	10,0	15,2	12,5	7,0	6,0
Maatalousrakennukset	4,2	4,5	3,5	4,0	4,0
Muut rakennukset	3,9	3,9	3,9	3,3	3,5
Asuntotuotannon käynnistyminen, kpl	34 000	30 800	23 500	20 000	23 000
Vaparaahoitteiset	30 400	27 500	20 400	10 000	13 000
Valtion tukemat asunnot	3 600	3 300	3 900	10 000	10 000
Työllinen työvoima, henkilöä	162 000	174 000	186 000	170 000	160 000
Käyttökate, rakennusliikkeet, % liikevaihdosta	7,4	7,0	5,5	4,3	-
Käyttökate, rakennustuoteteollisuus, % liikevaihdosta	14,1	14,5	13,0	6,0	-

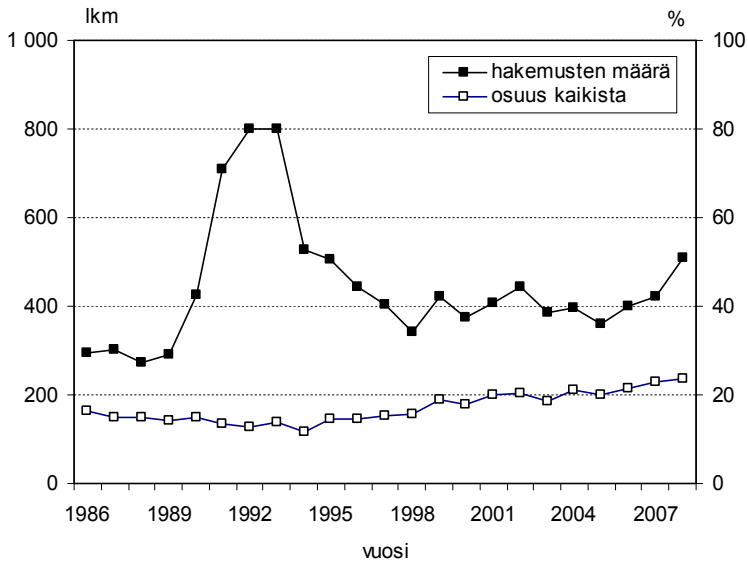
Taulukon sisältämistä indikaattoreista näkyy selvästi, että vielä 2006–2007 rakennusteollisuudessa elettiin voimakkaan kasvun aikaa. Vuonna 2008 tilanne näytti jo useimpien suhdannekuvaajien perusteella heikommalta. Brut-

tokansantuotteen kasvu hidastui, rakentamisen volyymi supistui, talojen ja asuntojen rakentaminen väheni ja toiminnan kannattavuus alkoi heiketä⁶. Alan työntekijöiden määrä kuitenkin kasvoi, kuten myös työntekijöiden ansiotaso. Ennusteen mukaan rakennusalan tilanne heikkenee useimpien indikaattoreiden mukaan vielä vuosina 2009–2010.

Talouden käänne tuo mukanaan talousrikollisuuden näkökulmasta toisenlaisia ongelmia kuin sitä edeltäneet hyvät ajat. Hyvien aikojen ongelmia ovat esimerkiksi pula ammattitaitoisesta työvoimasta, kuten myös urakoiden runsaudesta johtuva kiire ja sen vaikutukset työn laatuun. Töiden ulkoistamisen seurauksena myös harmaan talouden yritysten toimintaedellytykset saattavat parantua. Tilaaajien asiantuntemus kilpailuttamiseen ja hankintaan ei aina ole riittävä, jolloin esimerkiksi julkisoikeudellisia maksuja välttelevät yritykset saattavat saada tarjouskilpailuissa etuja niiden alhaisemman hinnoittelun vuoksi (ks. esim. Juslén & Muttilainen 2009). Huonoina aikoina rakennusalan vaikeudet liittyvät esimerkiksi heikkoon kannattavuuteen ja maksuvaikeuksiin. Työvoiman vähentäminen heikentää mahdollisuuksia tehdä hyvää tulosta. Tilaisuuksia talousrikoksiin syntyy tavallista enemmän myös konkurssitapauksissa.

Konkurssihakemusten lukumäärä on yksi tärkeä rakennusyritysten taloudellista tilannetta kuvaava indikaattori (kuvio 5). Vireille pantujen konkurssien määrä rakennusalalla on vaihdellut 1990-luvun puolivälistä lähtien melko vakiintuneesti 400:n molemmin puolin. Niiden lukumäärä on kasvanut nyt jo useamman vuoden ajan. Vuonna 2008 rakennusalalla haettiin konkurssiin yli 500 yritystä. Kuvio sisältää rakennusyritysten, mutta ei rakennusyrittäjien konkurssseja. Jälkimmäiset mukaan lukien rakennusalan konkurssihakemusten määrä nousi vuonna 2008 noin 630:een. Käytännössä luku on vieläkin suurempi, koska konkurssitilastossa kaikkien yritysten tai yrittäjien toimiala ei ole tiedossa. Tiedot yritysten toimialasta ovat kuitenkin tarkentuneet ajan myötä.

⁶ Yritysten kannattavuutta voidaan arvioida sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Kannattavuudella tarkoitetaan sitä miten hyvin tuotot riittävät tilikaudelle jaksotettujen menojen ja voiton kattamiseen. Käyttökate voidaan pitää peruskannattavuuden mittarina. Käyttökate saadaan lisäämällä liikevoittoon poistot. Tietyn vuoden käyttökateprosentin avulla taas arvioidaan ensisijaisesti yrityksen lyhyen aikavälin kannattavuutta. Käyttökateprosentti saadaan jakamalla käyttökate liiketoiminnan yhteenlasketuilla tuotoilla ja kertomalla sadalla. Pitkän aikavälin kannattavuudesta saadaan tietoa vertailemalla useiden peräkkäisten vuosien tunnuslukuja.

Kuvio 5 Vireille pannut rakennusalan yritysten konkurssit ja niiden osuus kaikista yhteisöjen konkurssihakemuksista 1986–2008. Lähde: Tilastokeskus (2009).

Vuonna 2008 konkurssihakemusten määrä rakennusallalla kasvoi noin 15 prosenttia vuoteen 2007 verrattuna. Vuoden 2009 kuluessa konkurssien kasvu on jatkunut edelleen, mutta koko vuoden määrä jää vielä melko kauaksi 1990-luvun lamavuosien tasosta. Rakennusyritysten konkurssien osuutta kaikkien yhteisöjen konkurseista kuvaavasta aikasarjasta näkyy, että nykyisin jo noin neljännes konkurseista koskee rakennusyrityksiä.

4.2 Tilastotietoja rakennusalan harmaasta taloudesta ja talousrikollisuudesta

Rakennusalan verovalvonta on määritelty verovalvonnan erityiskohteeksi vuosiksi 2008–2011. Valvontahankkeen erityisenä kohteena ovat ulkomaisen rakennustyövoiman ja ulkomaisten rakennusyritysten saaminen valvonnan piiriin, korjaus- ja saneeraustoiminta, perustajaurakointi ja pientalorakentaminen. (Verohallinto 2008.) Verohallinnon valvontatoimenpiteiden lukumäärät vuosilta 2000–2008 näkyvät taulukosta 4.

Taulukko 4 Verovalvontatoimenpiteiden lukumääriä vuosilta 2000–2008.

	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Verotarkastukset	5 211	4 465	4 425	4 480	4 183	3 792	3 680
Valvontakäynnit	515	1 148	1 188	1 481	1 357	1 288	1 087
Vertailutietotarkastukset	28	137	127	174	102	87	90
Yhteensä	5 754	5 750	5 849	6 135	5 642	5 167	4 857

Lähteet: Verohallinto 2004, 2007a, 2008a.

Edellä mainitut lukumäärät kuvaavat valvontatoimenpiteitä mukaan lukien kaikki toimialat. Verovalvonnan suorittamien valvontatoimenpiteiden kokonaismäärä on vuodesta 2005 alkaen vähentynyt. Vuonna 2008 tehtiin yhteensä 4857 valvontatoimenpidettä. Tarkastettujen harmaaayritysten lukumäärä on viitenä viime vuonna vaihdellut 800:n molemmin puolin. Vuonna 2008 tarkastettiin 821 harmaaayritystä.

Rakennusalalle tehtiin vuonna 2008 yhteensä 581 verotarkastusta.⁷ Harmaata taloutta paljastettiin 200 tarkastuksessa. Vääränsisältöisiä kuitteja löytyi 3738 kappaletta, joiden yhteenlaskettu summa oli lähes 39 miljoonaa euroa. (Häkkinen 2009.)

Tilaaajavastuutarkastuksia tehtiin vuonna 2008 koko Suomessa yhteensä 985, jolloin tarkastettiin 3710 sopimusta. Tarkastuksista noin 40 prosenttia suuntautui rakennusalalle. Kaikista tehdyistä tarkastuksista 60 prosentissa havaittiin puutteita selvitysvelvollisuuden noudattamisessa. Eniten puutteita oli selvityksissä työhön sovellettavasta työehtosopimuksesta ja kaupparekisteriotteesta. Seuraavaksi eniten puutteita löytyi eläkevakuutuksen ja verojen maksamista koskevista selvityksistä. Selvitysvelvollisuuden laiminlyönnistä voidaan määrätä laiminlyöntimaksu. Eniten maksuja määrättiin rakennusalalle ja metalliteollisuuteen. Vuonna 2008 laiminlyöntimaksujen yhteismäärä oli noin 350 000 euroa. (Uudenmaan työsuojelupiiri, 2009.) Muita työsuojeluhallinnon havaitsemia laiminlyöntejä rakennusalalla olivat rakennustyömailla käytettävien tunnistekorttien puuttuminen joka kolmannessa tarkastetussa työmaassa. Kulkulupakäytänteet eivät olleet kunnossa 30 prosentissa työmaista. (Virke 2009a.)

Vuonna 2007 ulkomainen työvoima muodosti noin 20 prosenttia rakennustyömaiden kokonaistyötunneista. Vuonna 2007 ulkomaisen työvoiman määrä oli 20 000 henkilötyövuotta, mutta vuonna 2008 se oli noussut jo 30 000 henkilötyövuoteen. Ulkomainen työvoima tulee pääosin Virosta, Puolasta ja

⁷ Tarkastus kohdistui harmaaseen talouteen, jos jokin seuraavista ehdoista täyttyi. Ensinnäkin tarkastuksesta ei ennalta ilmoitettu tarkastuksen kohteelle, tai se tehtiin yhdessä poliisin kanssa. Tarkastus kohdistui harmaaseen talouteen myös mikäli tarkastuksessa todettiin väärä tai vääränsisältöisiä tositteita eli kuittikauppaa, tai kohdeyrityksen kirjanpidosta todettiin puuttuvan myyntiä.

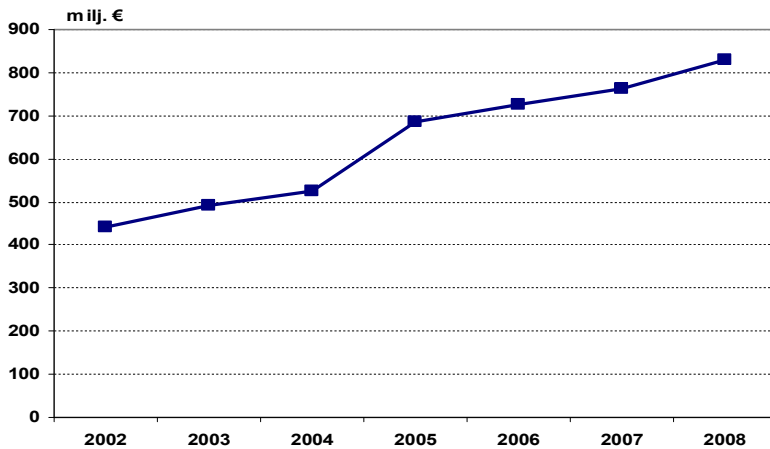
muista Itä-Euroopan maista. Lähetettyjen työntekijöiden käyttö on sinänsä laillista. Ongelma sen sijaan on se, että lähetetyistä työntekijöistä arviolta jopa 90 prosenttia työskentelee pimeästi. (Virke 2009a.)

Luotettavia mittareita harmaan talouden määrän selvittämiseksi on ollut vaikea muodostaa. Kansainvälisesti määrää on pyritty arvioimaan esimerkiksi käytössä olevan setelistön määrällä, energiankulutuksella, verotarkastuksissa löydettyillä laiminlyönneillä ja haastattelututkimuksilla (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2004). Mittaamisen vaikeutta kuvaa osaltaan se, että arviot harmaan talouden osuudesta Suomen bruttokansantuotteesta vaihtelevat vajaasta viidestä prosentista vajaaseen kahteenkymmeneen prosenttiin. Yhden arvion mukaan harmaan talouden ja talousrikollisuuden vuotuinen kokonaismäärä olisi yli viisi miljardia euroa (SM 9.2.2006).

Suurin osa harmaasta taloudesta ja talousrikollisuudesta jää piilorikollisuudeksi. Rakennusalalla harmaan talouden liikevaihdon on arvioitu olevan 400–500 miljoonaa euroa. Salattujen tulojen arvo rakennusalalla oli arviolta yli 500 miljoonaa euroa vuonna 2007. Niistä johtuvat yhteiskunnan veronmenetykset olivat noin 150 miljoonaa euroa (Virke 2009a).

Rakennusteollisuus on erittäin verovelkainen toimiala. Rakennusalan toimijoista yli kolmannes oli vuoden 2009 alussa verovelkaisia. Rakennusalan verovelat ovat kasvaneet vuodesta 2002 alkaen ja olivat vuoden 2008 lopussa jo noin 800 miljoonaa euroa (kuvio 6). Laskusuhdanteen odotetaan lisäävän verovelkojen määrää merkittävästi. Viimeisen viiden vuoden aikana maksamatta olevien verojen yhteismäärä on ollut yhteensä yli 600 miljoonaa euroa. Suurin osa verovelloista syntyy pienissä urakkaketjun häntäpäissä olevissa yrityksissä, jotka työllistävät alle kolme henkilöä.

Verovelka voi syntyä mikäli yritys ilmoittaa verohallinnolle verojen määrät, mutta ei maksa niitä tai ilmoittaa verottajalle väärät tiedot. Yritys voi lisäksi jättää verotustietonsa ilmoittamatta kokonaan, jolloin joudutaan toimittamaan arvioverotus. Jos arvioverotus on liian pieni, syntyy piilevää verovelkaa. Verovelloista on seurattu erikseen arvonlisäverovelkoja. Vuodesta 2001 alkaen rakennusalan maksamattoman arvonlisäveron määrä - ilmoitetun ja maksetun arvonlisäveron erotus - on kasvanut vuosittain ja määrä on liikkunut 100–200 miljoonan euron välillä (Virke 2009a).

Kuvio 6 Rakennusalan verovelkojen kehitys 2002–2008. Lähde: Virke 2009b.

Verohallinnon ja viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti Virke luokittelee yritykset erilaisiin riskiluokkiin. Luokitus perustuu verohallinnon omiin määritelmiin sekä Dun & Bradstreet:in ja Asiakastieto Oy:n riskiluokituksiin. Riskiluokitus kattaa pääosan vähintään vuoden toimineista yhtiömuotoisista yrityksistä, jotka eivät ole konserniverokeskuksen asiakkaita. Käytössä olevat riskiluokat ovat normaalin riskin yritykset, kohonneen riskin yritykset sekä suuren riskin yritykset. (Lith 2008.) Suuren riskin yrityksestä on kyse, mikäli yrityksellä on verovelkaa yli 15 000 euroa tai yritys kuuluu luottotietoyhtiön korkeimpiin riskiluokkiin. Kohonneen tai suuren riskin yrityksiin kuului marraskuussa 2008 noin 12 000 rakennusalan toimijaa. Noin 20–40 prosenttia rakennusalan uusista yrityksistä on perustettu jatkamaan aikaisemmin maksuhäiriöihin tai verovelkoihin kaatunutta liiketoimintaa. (Virke 2009a.) Riskiyrityksissä voidaan arvioida olevan tavallista enemmän tilaisuuksia väärinkäytöksille.

5 KUITTIKAUPPA RAKENNUSALALLA REKISTEREIDEN VALOSSA

5.1 Talousrikosten esitutkinta pääpiirteittäin

Koska tässä tutkimuksessa tarkasteltiin epäiltyjä rakennusalan talousrikoksia esitutkintavaiheessa, seuraavassa esitetään lyhyt katsaus esitutkinnan periaatteista. Talousrikosten esitutkinta noudattelee samoja periaatteita kuin rikosten esitutkinta yleensäkin. Rikosprosessin tehtävänä on aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääseminen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä ja eettisesti hyväksyttävällä tavalla. Jotta aineellinen rikosvastuu toteutuisi mahdollisimman varmasti, nopeasti ja huokeasti, rikosprosessi on luotava selkeäksi, tehokkaaksi ja yksinkertaiseksi. Samalla on kuitenkin huomioitava, että menettely täyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusedellytykset: yksilön ihmisoikeuksia ei loukata tai vaaranneta tarpeettomasti, eivätkä syyttömät henkilöt joudu pakkokeinojen kohteiksi, syytetyiksi tai tuomituiksi. (Jokela 2008.)

Suppeassa merkityksessä rikosprosessilla tarkoitetaan ainoastaan rikosasian oikeudenkäyntivaihetta. Tällöin vahvistetaan ne toimenpiteet, joihin on ryhdyttävä tapahtuneen rikoksen johdosta. Laajassa merkityksessä rikosprosessi voidaan kuitenkin jakaa neljään päävaiheeseen: esitutkinta, syyteharjonta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa sekä rangaistuksen täytäntöönpano (Jokela 2008). Rikosprosessin ensimmäinen vaihe on esitutkinta, joka on toimitettava mahdollisesta rikoksesta poliisille tai muulle esitutkintaviranomaiselle tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin jos on ”syytä epäillä, että rikos on tehty” (ETL 449/1987, 2 §).

Esitutkinnassa selvitetään ensinnäkin rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, ketkä ovat asianosaisia ja muut syytteestä päättämistä varten tarvittavat seikat (ETL 449/1987, 5 §; Jokela 2008). Toinen esitutkinnan tehtävä on selvittää asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 9 §:n nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan. Tällöin selvitetään kuinka suurta vahinkoa asianomistaja vaatii rikoksesta epäillyltä, ja mihin seikkoihin hänen vaatimuksensa perustuvat. Huomattava kuitenkin on, että esitutkintaa ei tule viivyttää pelkästään asianomistajan korvausvaatimusten selvittämiseksi. Toisinaan asianomistajien lopulliset korvausvaatimukset selviävätkin vasta esitutkinnan jälkeen.

Kolmas esitutkinnan tarkoitus on mahdollisen takavarikon ja täytäntöönpanon turvaaminen. Tällöin selvitetään mahdollisuudet rikoksella saa-

dun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytntöön panemiseksi.

Neljänneksi esitutkinnassa selvitetään, että suostuuko asianomistaja asian käsittelemiseen käräjäoikeudessa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvussa tarkoitettussa kirjallisessa menettelyssä ja aikooko myös rikoksesta epäilty suostua tähän menettelyyn. Esitutkinta toimii myös oikeudenkäynnin valmisteluna, koska rikosasioissa toimitetaan vain poikkeuksellisesti erityinen suullisen valmistelun istunto oikeudessa (Jokela 2008). Kaikki asiassa esitettäväksi aiottu onkin siten selvittävä jo valmistelussa, jotta todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa (ETL 449/1987, 5.2§). Esitutkinta on toimitettava ilman aiheutonta viivytystä ja siinä on huomioitava niin epäiltyä vastaan kuin hänen puolestaan vaikuttavat seikat ja todisteet. Esitutkinnassa noudatetaan syyttömyysolettamaa, jonka mukaan epäiltyä on kohdeltava tutkinnassa syyttömänä (ETL 449/1987, 7.2§).

Esitutkinnan toimittaa poliisi, jollei erikseen ole toisin säädetty (ETL 449/1987, 13 §). Yleensä esitutkinnan toimittaa sen paikkakunnan poliisiviranomainen, jossa rikos on tapahtunut. Esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja, joka yleensä on pidättämiseen oikeutettu virkamies (ETL 449/1987, 14.1§).

Poliisiin on ilmoitettava tutkittavaksi tulleesta rikosasiasta syyttäjälle, kun jotakuta voidaan epäillä syylliseksi rikokseen. Talousrikostutkinnassa tämä on tavanomainen käytäntö. Säännöksen tarkoituksena on turvata syyttäjälle mahdollisuus vaikuttaa tutkinnan toimittamiseen. Hankalimmissa tapauksissa syyttäjän tulisi henkilökohtaisesti seurata esitutkinnan toimittamista, jotta hän saisi siitä paremman kuvan kuin pelkästään kirjallisesta esitutkinta-aineistosta. Mikäli asia kuitenkin on yksinkertainen (esimerkiksi varkaus, rattijuopumus, liikenteen vaarantaminen), ilmoitusta ei tarvitse tehdä (ETL 449/1987, 15 §; Jokela 2008).

Esitutkinta voidaan jättää toimittamatta sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa, ja jota kokonaisuudessaan on pidettävä ilmeisen vähäisenä. Lisäksi asianomistajalla ei saa olla asiassa vaatimuksia.⁸

Myös syyttäjällä on oikeus tietyissä tapauksissa tutkinnanjohtajan esityksestä määrätä siitä, ettei esitutkintaa lainkaan toimiteta tai että se lopetetaan. Tällainen tilanne tulee kyseeseen, jos syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta rikoksen vähäisyyden perusteella, eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista (ETL 449/1987, 4.3§, Jokela 2008). Myös

⁸ Poliisi voi päättää esitutkinnan lopettamisesta saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi, jos tutkinnassa on käynyt ilmi, että rikosta ei ole tehty tai asiassa ei voida nostaa ketään vastaan syytettä tai muuta rikokseen perustuvaa vaadetta. Lisäksi kyseessä on oltava selvä tapaus (ETL 449/1987, 43.2§).

prosessieconomisten ja prosessuaalisten seikkojen perusteella esitutinnan toimittamista voidaan rajoittaa. Tällöin pyritään esitutkintaresurssien tarkoituksenmukaiseen ja tehokkaaseen hyödyntämiseen. Huomattavaa kuitenkin on, että prosessieconomisten ja prosessuaalisten seikkojen perusteella syyttäjä voi määrätä ainoastaan jo aloitetun esitutinnan lopetettavaksi.

Esitutinnan valmistuttua asia joko toimitetaan syyttäjälle tai lopetetaan asian käsittely, jos rikosta ei ole tehty tai ketään ei voida panna syytteeseen. Esitutkintaviranomainen voi myös päättää luopua toimenpiteistä, jolloin asian käsittely lopetetaan.

5.2 Kuittikauppa osana rakennusalan talousrikoksia

Rakennusalan harmaata taloutta ja kuittikauppaa sisältävään aineistoon kirjattiin rikosilmoituksista useita tietoja, jotka koskivat rikoksesta epäiltyjä henkilöitä, yritysten ominaispiirteitä sekä juttujen sisältöä. Yksityiskohtainen muutujaluettelo sekä muuttujien sisällön kuvaus on esitetty liitetaulukossa 1.

Osassa rakennusalaan koskevan aineistomme jutuista (N=207) talousrikosilmoituksen seliteosassa oli suoraan viitattu epäilyyn kuittikauppatapauksesta (taulukko 6). Tällaiset jutut kirjattiin aineistossa luokkaan ”kuittikauppa suppea” (N=47) ja ne muodostivat noin 23 prosenttia kaikista rakennusalan talousrikosjutuista. Ohessa on esitutkintapöytäkirjasta poimittu esimerkki tähän luokkaan kuuluvasta talousrikosepäilystä:

Tässä yhteydessä kuittikaupalla tarkoitetaan sitä, että Yritys A:n, Yritys B:n, Yritys C:n ja Yritys D:n nimissä on kirjoitettu Yritys E Oy:lle laskuja, jotka on laadittu Yritys E Oy:n edustajan antamien ohjeiden mukaan, ja kirjattu Yritys E Oy:n kirjanpitoon kuluksi. Laskun perusteella alihankintayhtiölle maksetut varat on kuitenkin palautettu maksusuorituksen jälkeen Yritys E Oy:n edustajalle. Alihankintayrityksen edustaja on saanut menettelystä palkkion, joka on perustunut kuulusteluista tarkemmin selviävällä tavalla suorituksen suuruuteen ja tiettyyn palkkioprosenttiin.

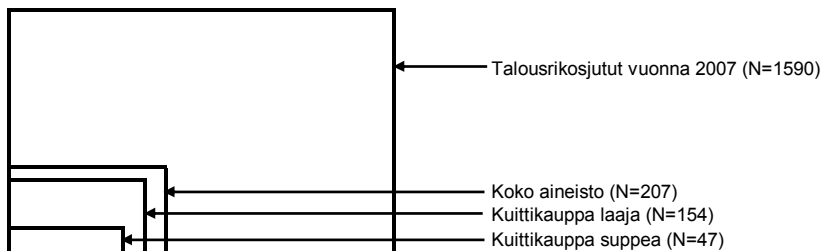
Runsas viidennes rakennusalan talousrikosjutuista koski tapauksia, joissa veroja ja muita pakollisia työnantajasuorituksia oli rikosilmoitusten perusteella jätetty maksamatta ”muun kuin maksukyvyttömyyden vuoksi”. Kirjanpito oli pitämättä osittain joka viidennessä tapauksessa ja se oli laiminlyöty kokonaan useammin kuin yhdessä tapauksessa kymmenestä. Kaikki edellä mainitut juttulajit muodostavat luokan ”kuittikauppa laaja” (N=154), johon sisältyy yhteensä noin kolme neljäsosaa aineiston tapauksista. Myös suppeammin määritelty kuittikauppa sisältyy tähän ryhmään.

Osa rakennusalan talousrikoksista voidaan sijoittaa ryhmään, jossa ei näyttäisi olevan kysymys kuittikaupasta. Siinä suurin osaryhmä oli omaisuuden siirtäminen velkojen ulottumattomiin (8 %). Petos tai sen yritys olivat rikosepäilyn syinä yhtä useasti (8 %). Muita yksittäisiä talousrikosepäilyjä aiheuttivat liiketoimintakiellon rikkominen, työturvallisuusmääräysten rikkominen, työntekijöiden palkkojen maksamatta jättäminen, ympäristörikos sekä verojen ja lakisääteisten maksujen maksamatta jättäminen rahanpuutteen vuoksi. Näiden yhteenlaskettu osuus aineistossa oli kuusi prosenttia. Kahdeksan tapausta koski rakennusalan yritysten epäiltyjä talousrikoksia, joista kuitenkin oli esitutkintapöytäkirjaan kirjattu ”ei rikosta” (4 %). Taulukosta 5 ilmenee aineiston jakaantuminen edellä kuvatulla tavalla.

Taulukko 5 Rakennusalan kuvaavan aineiston talousrikosepäilyt.

	Juttujen lukumäärä	%
Koko aineisto	207	100,0
Kuittikauppa laaja	154	74,4
Kirjanpito pitämättä kokonaan	23	11,1
Kirjanpito pitämättä osittain	41	19,8
Veroja maksamatta muun kuin maksukyvyttömyyden vuoksi	43	20,8
Kuittikauppa suppea	47	22,7
Muu talousrikosepäily	53	25,6

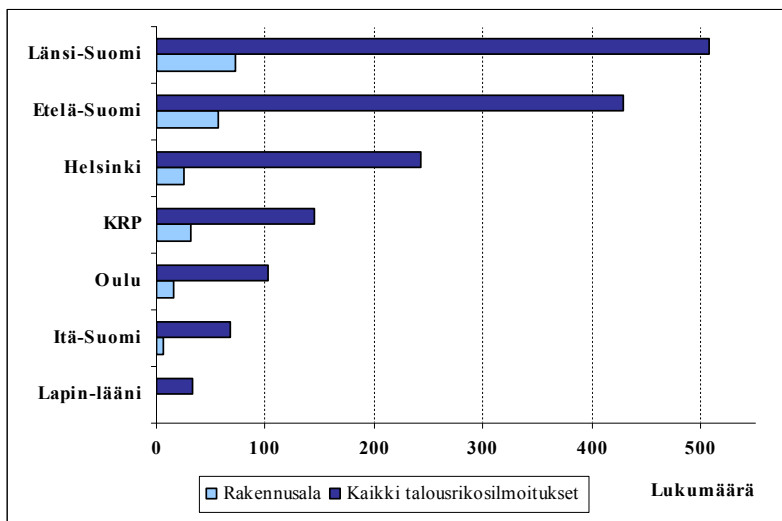
Jatkossa tässä raportissa tarkasteluja tehdään kolmessa pääryhmässä sekä joiltakin osin myös tarkemmalla tasolla. Koko rakennusalan aineisto käsittää jutut, joissa esitutkintapöytäkirjassa oli mainittu rakennusalan yritys ja lisämääränä oli kuitti tai lasku. Koko aineisto kuvaa siten rakennusalan yritysten rikosepäilyjä, joihin liittyi erilaisia laskuepäselvyyksiä. Ryhmä ”kuittikauppa suppea” viittaa juttuihin, joissa esitutkintapöytäkirjoissa oli selvä maininta kuittikauppatapauksesta. Väljemmin tulkittu ”kuittikauppa laaja” ryhmä sisältää taulukon 6 mukaisesti tapauksia, joissa voi olla kysymys kuittikaupasta, vaikka sitä ei olisi nimenomaisesti mainittukaan. Aineiston jakaantuminen eri ryhmiin ilmenee kuviosta 7.

Kuvio 7 Rakennusalaan kuvaavan aineiston talousrikosepäilyt.

Edellä esitetty jaottelu on perusteltu, koska aineistossa oli selviä viitteitä kuittikaupasta myös ”kuittikauppa laaja” ryhmään kuuluvissa tapauksissa. Jos yrityksen kirjanpito oli pitämättä kokonaan, arvioita yrityksen toiminnasta oli useassa tapauksessa kerätty verottajan toimesta pankkitiedustelujen sekä osto- ja myyntitiedustelujen avulla. Tällöin yrityksellä saattoi olla suuria käteisnostoja, joihin noston syy oli merkitty yleensä hyvin epämääräisesti (esim. ”palkkoihin”). Nämä kirjaukset saattoivat siten merkitä kuittikauppaa. Joihinkin esitutkintapöytäkirjoihin oli merkitty, että yritys oli laiminlyönyt maksuvelvoitteensa muun kuin maksukyvyttömyyden vuoksi tai oli pitänyt kirjanpitoaan vain osittain. Myös tällaisiin tapauksiin saattaa kätkeytyä väärää tositteita, joten ne luokiteltiin kuittikaupan laajempaan ryhmään. Ryhmä ”muu talousrikosepäily” sisälsi kuittikaupan laajan määritelmän ulkopuolella jääneet rakennusalan talousrikosepäilyt.

Epäiltyjen talousrikosjuttujen alueellista jakautumista tarkasteltiin sekä lääneittäin että kaupungeittain. Kuviossa 8 on vertailun mahdollistamiseksi esitetty lääneittäin myös kaikki vuonna 2007 ilmoitetut talousrikosjutut (Talousrikostilastot 1997–2009). Tarkemmat jakaumat on esitetty liitetaulukossa 2.

Kuvio 8 Rakennusalan ja kaikkien talousrikosepäilyjen alueellinen jakaantuminen.

Eniten rakennusalan talousrikosepäilyjä oli kirjattu Länsi-Suomen poliisilaitoksilla, seuraavaksi eniten Etelä-Suomen, Helsingin poliisilaitoksilla ja KRP:ssä. Kun rakennusalan talousrikosjuttujen määrää verrataan kaikkien talousrikosjuttujen määrään eri alueilla, voidaan havaita näiden juttujen keskittymistä Etelä- ja Länsi-Suomeen. Koko maassa noin joka seitsemäs talousrikosjuttu oli rakennusosalta. KRP:ssä tämä osuus oli keskimääräistä suurempi, kun taas erityisesti Lapissa ja Itä-Suomessa sekä myös Helsingissä se jäi keskimääräistä pienemmäksi.

Paikkakunnittain tarkasteltuna rakennusalan talousrikoksia oli tehty 79 eri paikkakunnalla. Suhteellisesti eniten tapauksia oli Helsingissä (22 %), seuraavaksi eniten Tampereella (7 %), Turussa (7 %) ja Lahdessa (5 %).

Juttua kohden koko aineistossa oli tutkinnanjohtajan lisäksi tutkijoita keskimäärin lähes kaksi. Vähimmillään juttua tutki vain tutkinnanjohtaja, enimmillään tutkijoita oli tutkinnanjohtajan lisäksi 11. Kuittikaupan suppeaan ryhmään kuuluvissa tapauksissa tutkijoita oli keskimäärin kolme. Tässä ryhmässä jutun tutkijoiden määrä vaihteli yhdestä kymmeneen.

5.3 Tekijöiden ominaispiirteet

Tekijöiden ominaispiirteitä selvitettiin kirjaamalla aineistoon jokaisesta jutusta ensinnäkin rikoksesta epäiltyjen henkilöiden kokonaismäärä juttua koh-

den (taulukko 6). Kaikkiaan 191 rakennusalan talousrikosjuttuun oli kirjattu rikoksesta epäilty henkilö tai henkilöitä. Rikoksesta epäiltyjä henkilöitä oli yhteensä 686, mikä on keskimäärin 3,6 henkilöä juttua kohden. Vähimmillään yhdessä jutussa oli epäiltynä yksi henkilö ja enimmillään peräti 39 henkilöä. ”Kuittikauppa suppea” -ryhmässä epäiltyjä oli yhteensä 379 henkilöä, eli 8,2 henkilöä juttua kohden. Epäiltyjen henkilöiden kokonaismäärässä saattaa olla sama henkilö useampaan kertaan, mikäli tämä oli epäiltynä useammassa eri ilmoituksessa. Rakennusalalla epäiltyjä oli juttua kohden enemmän kuin talousrikoksissa yleensä (keskimäärin 2,2 epäiltyä) (Hakamo ym. 2009).

Taulukko 6 Rakennusalan talousrikoksista epäiltyjen henkilöiden lukumääriä.

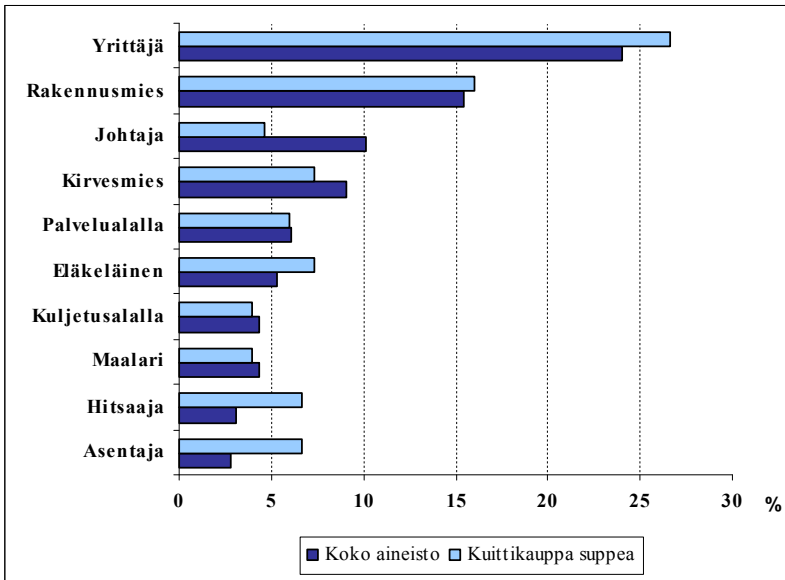
	Rikoksesta epäiltyinä, lukumäärä	Rikoksesta epäiltyjä keskimäärin juttua kohden	Rikoksesta epäiltyinä, mediaani
Koko aineisto (N=191)	686	3,6	2
Kuittikauppa laaja (N=149)	584	3,9	2
Kirjanpito pitämättä kokonaan (N=23)	41	1,8	2
Kirjanpito pitämättä osittain (N=37)	62	1,7	1
Veroja maksamatta muun kuin maksukyvyttömyyden vuoksi (N=43)	102	2,4	1
Kuittikauppa suppea (N=46)	379	8,2	6

Jotta talousrikoksista epäillyistä henkilöistä saataisiin tarkempi käsitys, neljästä ensimmäisestä ilmoitukseen kirjatusta henkilöstä tallennettiin aineistoon yksityiskohtaisempia tietoja. Rikoksesta epäillyt henkilöt kirjattiin aineistoon siinä järjestyksessä kuin ne oli mainittu ilmoituksessa. Tarkentaviksi tekijöiksi valittiin myös aikaisemmissa tutkimuksissa käytettyjä muuttujia, kuten henkilön syntymävuosi, ammatti, sukupuoli ja kansainväliset kytkennät. Tarkemmat tiedot kirjattiin 434 epäillystä, mikä oli noin 63 prosenttia kaikista epäillyistä.

Epäiltyjen henkilöiden keskimääräinen ikä koko aineistossa oli lähes 45 vuotta, eli sama kuin talousrikoksissa yleensä (Hakamo ym. 2009). Nuorin epäilty oli 21-vuotias ja vanhin 72-vuotias. ”Kuittikauppa suppea” -ryhmässä epäiltyjen keski-ikä oli sama kuin koko aineistossa.

Koko aineistossa oli naisia yhdeksän prosenttia eli hieman enemmän kuin rakennusalalla yleensä (7 %). Kuittikauppatapausten suppeammassa ryhmässä naisten osuus oli noin seitsemän prosenttia. Muissa ryhmissä osuus vaihteli välillä 10–17 prosenttia.

Kaikki epäillyt eivät olleet ilmoittaneet ammattiaan, mutta kyseinen tieto saatiin 395 rikoksesta epäillyltä. Kuvio 9 kuvaa rakennusalan talousrikoksista epäiltyjen henkilöiden ammattinimikkeitä.

Kuvio 9 Rakennusalan talousrikoksista epäiltyjen henkilöiden yleisimmät ammattinimikkeet koko aineistossa sekä ryhmässä ”kuittikauppa suppea”.

Ammattinimikkeet laskettiin yhteen, jolloin koko aineistossa yleisimmäksi ammatiksi osoittautui yrittäjä. Seuraavaksi yleisimmät ammatit olivat rakennusmies, johtaja ja kirvesmies. Myös kuittikauppatapausten suppeammassa ryhmässä yrittäjä oli yleisin ammattinimike. Seuraavaksi eniten tässä ryhmässä oli rakennusmiehiä, kirvesmiehiä ja eläkeläisiä. Ammattinimikkeiden jakauma poikkeaa jonkin verran rakennusalasta yleensä, jossa yleisin ammattinimike oli kirvesmies. Tarkemmat jakaumat ammateista löytyvät liitetäulukosta 4.

Talousrikoksista epäiltyjen on joissakin aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan korkeammassa sosio-ekonomisessa asemassa verrattuna perinteisistä rikoksista epäilyihin, joskin tulkintaan liittyy monia epävarmuustekijöitä (Virta 2000; Vuorinen 2002; Niemi & Lehti 2006). Tämän aineiston perusteella saatuja tuloksia tulkittaessa tulee huomata, että ammattinimikkeet olivat rikoksesta epäiltyjen itsensä ilmoittamia. Näin ollen ei varmasti tiedetä, olivatko he todella toimineet kyseisissä ammateissa. Yrityksen hallituksen jäsenyys ei välttämättä tarkoita korkeaa yhteiskunnallista asemaa. Yritystoiminnan liikevaihdon suuruudesta, yrityksen koosta ja yritysten taloudellisesta tilanteesta yleensä ei myöskään ollut yksilöityä tietoa, jotta pidemmälle meneviä johtopäätöksiä voitaisiin tehdä.

Eläkeläiseksi ammattinsa ilmoittaneista (N=21) laskettiin myös ikä. Koko aineistossa eläkeläisten keski-ikä oli 61 vuotta ja mediaani 60 vuotta. Kuittikauppatapausten suppeammassa ryhmässä sekä eläkeläisten keski-ikä että mediaani olivat 58 vuotta. Rakennusalan talousrikollisten ja etenkin kuittikauppioiden joukossa näyttää olevan runsaasti ennen tavallista eläkeikää (65 vuotta) eläkkeelle jääneitä henkilöitä.

Seuraavassa on koottuna muutamia lainauksia esitutkintapöytäkirjoihin kirjatuihin rakennusalan talousrikoksista. Otteet havainnollistavat lisää talousrikoksista epäiltyjen henkilöiden ominaispiirteitä. Niiden perusteella rikolliseen toimintaan liittyy sekä suunnitelmallisuutta että osaamattomuutta.

Yrittäjä kertoo perustaneensa Yritys A:n ollessaan lomalla vankilasta.

Henkilö 1 myöntää esitutkinnassa että on pyytänyt Henkilö 2:n yhtiön hallitukseen pelkästään sen vuoksi ettei saanut omalla nimellään yhtiötä ennakkoperintärekisteriin.

Henkilö 1:n mukaan yrityksen toiminta päättynyt tammikuussa 200x, koska hänen kiinnostuksensa työntekoon päättyi.

Syy siihen, miksi Henkilö 1 ei ollut po. verovuosilta antanut veroviranomaiselle henkilökohtaisia veroilmoituksiaan oli se, kun ”hän ei osannut täyttää niitä”.

Hän mm. pyysi verottajalta maksuaikaa hoitamattomille maksuille. Kun sitä ei saanut, niin siinä vaiheessa hän päätti perustaa samalla alalla toimivan osakeyhtiön.

Suuressa osassa aineiston jutuista (N=161) kaikki rikoksesta epäillyt olivat suomalaisia (78 %). Jutuista 14 prosenttia oli sellaisia joissa yhdellä rikoksesta epäillyllä oli ulkomaisia yhteyksiä. Henkilöllä oli tässä aineistossa ulkomaisia yhteyksiä, mikäli hänen syntymämaansa ei ollut Suomi (ulkomaa tai ”ei tiedossa”), henkilö asui tällä hetkellä ulkomailla tai hän oli muun maan kuin Suomen kansalainen. Jutuista neljässä prosentissa rikoksesta oli epäiltynä kaksi ulkomaalaista ja yhtä usein ulkomaisia epäiltyjä oli kolme tai enemmän. Yhdessä jutussa ulkomaalaisia oli epäiltynä seitsemän.

Kaiken kaikkiaan aineistossa oli epäiltynä 78 ulkomaalaistaustaista henkilöä, eli runsaat 11 prosenttia kaikista epäillyistä (N=686). Nämä tiedot ilmenevät seuraavasta taulukosta 7. Ulkomaalaistaustaisten osuus oli selvästi suurempi kuin tällaisten henkilöiden osuus koko väestöstä, joka on ollut viime vuosina parin prosentin luokkaa (Tilastokeskus 2008b).

Taulukko 7 Ulkomaalaistaustaisten rikoksesta epäiltyjen henkilöiden lukumääriä rakennusalan talousrikosjutuissa.

Maa	Kansalaisuus	Asuinmaa	Suomen kansalainen, mutta syntymämaa	Yhteensä
Viro	15	4	2	21
Ruotsi	9	3	10	22
Serbia ja Montenegro	4	-	-	4
Ukraina	2	-	-	2
Thaimaa	2	-	-	2
Venäjä	1	-	-	1
Jordania	1	-	-	1
Irak	1	-	2	3
Israel	1	-	1	2
Libanon	1	-	-	1
Espanja	-	1	-	1
Norja	-	2	-	2
Liettua	-	1	-	1
Romania	-	-	1	1
Venäjä*	-	-	3	3
Vietnam	-	-	1	1
Ei tiedossa	-	-	10	10
Yhteensä	37	11	30	78

* esitutkintapöytäkirjoissa syntymämaaksi oli kirjattu Neuvostoliitto

Eniten epäiltyjen joukossa oli niitä henkilöitä, joilla oli yhteyksiä Viroon ja Ruotsiin. Yleisimmät ulkomaisten kansallisuudet olivat Viro, Ruotsi sekä Serbia ja Montenegro. Epäillyistä kymmenen henkilöä oli tällä hetkellä Suomen kansalaisia, mutta syntyisin Ruotsista. Yhtä monen nykyisin Suomen kansalaisen syntymämaata ei tiedetty tai ei ollut kirjattu esitutkintapöytäkirjaan. Jos henkilö siis oli nykyisin suomalainen, mutta lähtöisin ulkomailta, hän todennäköisimmin oli muuttanut Ruotsista Suomeen. Rikoksesta epäillyistä ulkomaalaistaustaisista henkilöistä (N=78) 14 prosenttia asui ulkomailla, useimmiten Virossa tai Ruotsissa.

5.4 Yritysten ominaispiirteet

Julkisessa keskustelussa on usein tullut esille rakennusalan yrityksistä puhuttaessa, että harmaan talouden toimijat hyödyntävät toiminnassaan lyhyen elinkaaren yrityksiä. Yritysten toimintaiän laskemiseksi aineistoon kirjattiin useita päivämäärätietoja. Ensinnäkin poimittiin päivämäärä, jolloin yritys oli merkitty kaupparekisteriin. Mikäli tietoa ei ollut poliisin järjestelmässä, haettiin puuttuva tieto yrityksen nimellä kaikille avoimesta ja maksuttomasta Suomen Asiakastieto Oy:n Aarre-tietopalvelusta. Kaikille yrityksille ei löytynyt tätä tietoa. Yrityksen toimintaikä tässä aineistossa kuvasi aikaa, jonka yritys oli toiminut ennen kuin siitä oli tehty poliisille rikosilmoitus.⁹ Yritysten toimintaikä eri ryhmissä selviää taulukosta 8.

⁹ Tämä määritettiin laskemalla aikaero poliisille tehdyn ilmoituspäivämäärän ja kaupparekisteriin merkitsemispäivämäärän kesken. Muutettaessa aikaero kuukausiksi, päivien lukumäärä jaettiin 30:lla.

Taulukko 8 Rakennusalan talousrikoksiin liittyvien yritysten toiminta-aika kuukausina ennen rikosilmoitusta poliisille.

	Min	Max	Keski- arvo	Mediaani	Alle 1 v. toimineita yrityksiä, %
Koko aineisto (N=153)	3	403	83	53	9
Kuittikauppa laaja (N=116)	3	363	79	52	7
Kirjanpito pitämättä kokonaan (N=17)	5	121	37	30	12
Kirjanpito pitämättä osittain (N=24)	17	363	84	54	0
Veroja maksamatta muun kuin maksukyvyttömyyden vuoksi (N=35)	10	339	82	54	6
Kuittikauppa suppea (N=40)	3	226	92	82	10

Koko aineistossa yritykset olivat olleet rekisteröityinä keskimäärin seitsemän vuotta ennen kuin niistä oli tehty poliisille rikosilmoitus. Alle vuoden ikäisten yritysten osuus oli hieman yli yhdeksän prosenttia. Kuittikauppataapausten suppeammassa ryhmässä yritysten keskimääräinen elinikä ennen talousrikosepäilyä oli runsaat seitsemän vuotta. Lyhimmillään tämän ryhmän yritys oli ollut rekisteröitynä hieman alle kolme kuukautta ja pisimmillään yli 18 vuotta. Jos yritys oli jättänyt kirjanpidon pitämättä osittain, se oli toiminnut keskimäärin seitsemän vuotta ennen rikosepäilyä. Tässä ryhmässä kaikki yritykset olivat toimineet vähintään runsaan vuoden ennen rikosepäilyä. Yritysten ikää arvioitaessa tulee kuitenkin huomata, että kaupparekisteriin merkitty toiminnan aloituspäivämäärä ei välttämättä tarkoita yrityksen toiminnan todellista alkamisajankohtaa. Todellisuudessa yritys on saattanut toimia jo kauankin, vaikka siitä ei vielä olisi ilmoitusta kaupparekisteriin. Toisaalta yritys on voinut olla toimimattomana ”pöytälaatikossa” vuosikautia, ennen kuin se on otettu käyttöön.

Kaikista aineiston yrityksistä (N=207) noin joka neljäs (23 prosenttia) oli mennyt konkurssiin. Yhteensä 34 konkurssiyrityksestä oli lisäksi tiedossa sekä kaupparekisteriin merkintäpäivämäärä että konkurssiin asettamisen päivämäärä. Näin ollen pystyttiin laskemaan, kuinka kauan kyseiset yritykset olivat olleet toiminnassa ennen konkurssiin asettamistaan. Keskimääräinen elinikä konkurssiyrityksillä oli vähän yli kuusi vuotta.

Yritysten ominaispiirteitä havainnollistavat myös seuraavat poiminnot esitutkintapöytäkirjoista. Ne koskevat konkurssitapausta, ulkopuolisten palvelujen käyttöä, elinkeinotoiminnan laajuutta sekä kirjanpitoasioita:

Yritys A:n ajaututtua verotarkastuksen jälkeen konkurssiin, on Yritys B jatkanut sen toimintaa.

Yritys A Oy:llä on veroilmoitusten mukaan ollut paljon ulkopuolisia palveluita kun taas palkkojen määrät ovat olleet vähäiset.

Henkilö 1 on väärää tietoa antamalla yrittänyt salata todellisen verollisen elinkeinotoiminnan laajuuden ja välttää todellisen veron maksu. Yhtiön kirjanpito on koko toiminta-ajalta jätetty kokonaan pitämättä. Yhtiömiehet, eli Henkilö 1 ja Henkilö 2 ovat nostaneet yhtiön tilitä lähestulkoon kaikki varat itselleen, jättäen velat maksumatta.

Yhtiön kirjanpitoa ei ole pidetty, koska eivät saaneet Yrittäjä A:n kanssa kirjanpidolle tekijää.

Ulkopuolisten palveluiden suuri osuus verrattuna maksettuihin palkkoihin mainittiin aineiston rikosilmoituksissa yhtenä keskeisenä piirteenä, jonka perusteella kuittikauppaa alettiin epäillä. Joissakin tapauksissa kirjanpito oli aluksi yritetty järjestää, mutta lopulta se oli laiminlyöty kokonaan, koska kirjanpidon tekijää ei löytynyt. Syitä, joiden vuoksi mahdollisesti kirjanpito-toimistot olivat hylänneet yritysten pyynnöt, ei käynyt ilmi esitutkintapöytäkirjoista.

5.5 Juttujen ominaispiirteet

Ilmoittajat, asianosaiset ja todistajat

Rakennusalan rikosepäilyjä tuli poliisin tietoon usealla eri tavalla. Yleisin ilmoitustapa koko aineistossa oli ”kirje tai muu sellainen” (60 %). Seuraavaksi yleisimmät ilmoitusmuodot olivat ”tutkittaessa” (25 %) ja ”henkilökohtaisesti” (12 %). Kuittikauppatapauksissa ilmoitustapojen yleisyysjärjestys oli sama kuin koko aineistossa.

Koko aineistossa asianomistaja oli kirjattu 161 juttuun. Asianomistajia oli yhteensä 359, keskimäärin hieman yli kaksi juttua kohden. Pienin asianomistajien lukumäärä juttua kohden oli yksi ja suurin oli 28. Jos jutussa ei

ollut asianomistajaa lainkaan, ne olivat yleensä tulleet esille tutkittaessa (15 juttua), kirjeen tms. välityksellä (15 juttua) tai henkilökohtaisella ilmoituksella (2 juttua). Kuittikauppajuttujen suppeassa ryhmässä asianomistajia oli keskimäärin 1,5 juttua kohden ja laajemmassa ryhmässä runsaat kaksi.

Lukumäärätietojen lisäksi selvitettiin sitä, kuka tai ketkä olivat jutussa asianomistajina. Tämä tarkempi tieto kirjattiin kahdesta ensimmäisestä asianomistajasta. Yleisimmin rikosilmoituksen ensimmäiseksi asianomistajaksi oli kirjattu verottaja (65 %) ja seuraavaksi yleisimpiä olivat yritykset (10 %) ja konkurssipesät (9 %).

Rakennusalan talousrikosjutuissa oli kuultu tutkimusaineiston perusteella yhteensä 489 todistajaa (taulukko 9). Vähimmillään jutussa ei ollut todistajia lainkaan, mutta enimmillään oli kuultu jopa 31 todistajaa. Koko aineistossa oli juttua kohden keskimäärin hieman yli kaksi todistajaa. Jos mukaan otetaan vain kuittikaupan suppea ryhmä, todistajia oli yhteensä 198 ja juttua kohden keskimäärin hieman yli neljä. Nämä tapaukset näyttäisivät vaativan useamman todistajan kuulemista kuin rakennusalan talousrikokset yleensä. Laajemmassa kuittikauppatapausten ryhmässä oli kuultu yhteensä 356 todistajaa, eli keskimäärin hieman yli kahta todistajaa.

Taulukko 9 Todistajien lukumääriä rakennusalan talousrikosjutuissa.

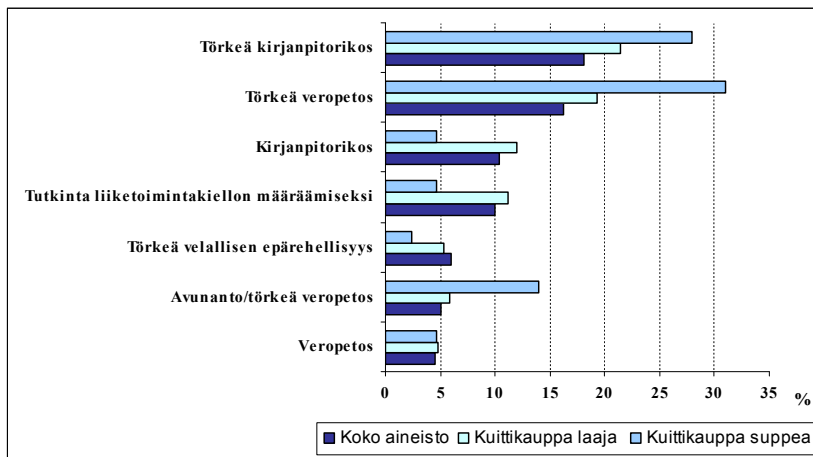
	Min	Max	Mediaani	Keskiarvo	Lkm.
Koko aineisto (N=207)	0	31	1	2,4	489
Kuittikauppa laaja (N=154)	0	31	1	2,3	356
Kuittikauppa suppea (N=47)	0	31	1	4,2	198

Rikosnimikkeet

Talousrikosepäilyistä kirjattiin aineistoon kunkin epäilyn osalta tieto siitä, kuinka monta eri rikosnimikettä juttu sisälsi. Koko aineistossa oli yhteensä 784 rikosnimikettä, keskimäärin 3,8 nimikettä juttua kohden. Kuittikaupan suppeassa ryhmässä keskiarvo oli 6,5 ja laajemmassa ryhmässä 4,2. Kuittikauppatappauksiin näyttäisi liittyvän enemmän rikosnimikkeitä kuin rakennusalan talousrikoksiin yleensä.

Vastaava tilanne on verrattaessa talousrikoksiin yleensä, joissa keskimäärin yhtä ilmoitusta kohden oli 2,2 rikosnimikettä. On kuitenkin huomattava, että osa talousrikosjutuista muodostuu useammasta rikosilmoituksesta, jolloin joihinkin juttuihin liittyy useampia rikosnimikkeitä kuin mitä sisältyy yksittäisiin ilmoituksiin. (Hakamo ym. 2009.)

Jotta lisäksi saataisiin tarkempi kuva siitä millaisia rikosnimikkeitä jutut sisälsivät, jokaisesta jutusta kirjattiin aineistoon myös kolme ensimmäistä rikosnimikettä. Kuviossa 10 on esitetty koko aineiston sekä kuittikauppatapausten laajan ja suppean ryhmän kaikkien niiden rikosnimikkeiden jakaumat, jotka ovat olleet viiden yleisimmän nimikkeen joukossa näissä ryhmissä.

Kuvio 10 Yleisimmät rikosnimikkeet rakennusalan talousrikosjutuissa.

Kaiken kaikkiaan rikosepäilyjen kolmen ensimmäisen rikosnimikkeen tarkastelussa tuli esille 45 nimikettä (liitetaulukko 5). Koko aineistossa kolmesta ensimmäisestä rikosnimikkeestä yleisin oli törkeä kirjanpitorikos, joka esiintyi lähes joka viidennessä tapauksessa. Seuraavaksi yleisimmät rikosnimikkeet olivat törkeä veropetos, kirjanpitorikos, tutkinta liiketoimintakiellon määräämiseksi sekä velallisen epärehellisyys.

Hakamon ym. tutkimuksessa (2009) kaikista talousrikosasioista kirjanpitorikokset olivat yleisin nimike runsaan 30 prosentin osuudella talousrikosilmoitusten päärikoksista. Seuraavaksi yleisimpiä olivat törkeät veropetokset, joita oli lähes viidenneksessä ilmoituksista. Aineiston perusteella näyttäisi siltä, että törkeitä veropetoksia oli rakennusalan talousrikosilmoituksissa hieman vähemmän kuin talousrikosilmoituksissa yleensä.

Kuittikaupan laajassa ryhmässä törkeä kirjanpitorikos ja törkeä veropetos olivat yleisimmät rikosnimikkeet. Seuraavaksi yleisimmät olivat kirjanpitorikokset ja tutkinta liiketoimintakiellon määräämiseksi sekä avunanto törkeään veropetokseen.

Kuittikaupan suppeassa ryhmässä törkeä veropetos oli hieman yleisem-

pi kuin törkeä kirjanpitorikos. Avunanto törkeään veropetokseen oli rikosnimikkeenä hieman alle kuudesosassa tapauksista. Seuraavaksi yleisimmät rikosnimikkeet olivat kirjanpitorikos, veropetos ja tutkinta liiketoimintakiellon määräämiseksi. Kaikkien kolmen viimeksi mainitun rikosnimikkeeseen osuus oli viitisen prosenttia. Tässä ryhmässä korostuvat selvästi rikosten törkeät tekemuodot verrattuna kaikkiin rakennusalan talousrikoksiin tai kuittikaupan laajemman ryhmän tapauksiin.

Hakamon ym. tutkimuksessa (2009) havaittiin, että verottaja oli tehnyt suurimman osan talousrikosilmoituksista (30%). Mikäli näissä tapauksissa päärikoksena oli törkeä veropetos, verottaja oli ilmoittajana lähes 70 prosentissa ilmoituksista. Tässä rakennusalaan kohdistuvassa tutkimuksessa ei tarkasteltu erikseen rikoksen ilmoittajia, mutta rakennusalan talousrikosepäilyissä verottajan osuus ensimmäisenä asianomistajana oli lähes yhtä suuri kuin edellä mainitussa tutkimuksessa.

Muut havainnot

Rakennusalan talousrikoksista tarkasteltiin myös juttujen esitutinnan kestoa. Esitutinnan kesto laskettiin Patja-rekisteriin merkityn päätöspäivämäärän (viimeisin merkintä) ja ilmoituspäivämäärän välisenä erotuksena. Koko aineistossa juttujen keskimääräinen esitutkinta-aika oli 357 vuorokautta. Lyhimmillään esitutkinta oli suoritettu yhdessä vuorokaudessa, pisimmillään se oli kestänyt runsaat kolme vuotta. Kahdessa jutussa aikaa ei ollut mahdollista laskea puuttuvien tietojen vuoksi. Kuittikauppatapausten suppeassa ryhmässä vastaava keskiarvo oli 480 vuorokautta ja laajassa ryhmässä 371 vuorokautta.

Hakamon ym. (2009) tutkimuksessa havaittiin talousrikosten keskimääräiseksi kestoksi 473 vuorokautta. Yksittäisten tapausten välinen vaihtelu oli erittäin suurta. Näin oli myös tämän tutkimuksen aineistossa. Viranomaisyhteistyön kehittämissuunnitelmassa selvitettiin verohallinnon tekemien verorikosilmoitusten esitutinnan kestoa, joka oli keskimäärin 550 vuorokautta (Arve 2008).

Aineiston perusteella voidaan siis todeta, että kuittikauppatapausten suppeassa ryhmässä esitutkinta kesti lähes saman ajan kuin talousrikosten esitutkinta yleensä. Puolestaan kuittikaupan laajassa ryhmässä esitutkinta suoritettiin runsaat kolme kuukautta lyhyemmässä ajassa. Koko aineistossa rakennusalan talousrikosten esitutkinta-ajat olivat lähes neljä kuukautta lyhyemmät kuin talousrikoksissa yleensä. On kuitenkin huomattava, että juttujen poimintakriteerien vuoksi osa pitkäkestoisista jutuista on jäänyt aineistosta pois, jolloin todelliset esitutkinta-ajat ovat pidempiä.

Jokaisesta tapauksesta kirjattiin ylös myös ilmoitusajankohdan ja rikos-

tapahtuman viimeisen tapahtumapäivämäärän välinen erotus. Jos viive oli positiivinen, ilmoitus tehtiin rikostapahtumien loppumisen jälkeen. Mikäli taas viive oli negatiivinen, tapahtumat olivat jatkuneet vielä poliisille tehdyn ilmoituksen jälkeen (taulukko 10).

Taulukko 10 Rikosilmoituksen ja rikostapahtuman loppumisen välinen aikaero rakennusalan talousrikosjutuissa kuukausina.

	Min	Max	Keskiarvo	Mediaani
Koko aineisto (N=207)	-15	100	11	4
Kuittikauppa laaja (N=154)	-15	80	10	4
Kuittikauppa suppea (N=47)	-6	57	9	1

Rikokseksi epäilyistä tapahtumasta tehtiin poliisille ilmoitus keskimäärin noin vuoden päästä tapahtuman loppumisesta. Tulos noudattelee rakennus-alalla samaa linjaa kuin talousrikoksissa yleensäkin, joissa keskimääräiseksi ilmoitusviiveeksi raportoitiin 343 vuorokautta eli runsaat 11 kuukautta (Hakamo ym. 2009). Pisimmillään viive kesti yli kahdeksan vuotta. Toisaalta rikollinen teko oli joissakin tapauksissa jatkunut vielä yli vuoden teosta ilmoittamisen jälkeen. Kuittikaupan suppeassa ryhmässä ilmoitus tehtiin keskimäärin vajaan yhdeksän kuukauden kuluttua rikollisen teon loppumisesta.

Rakennusalan talousrikoksia tarkasteltiin myös juttukokonaisuuksina. Yhtä rikosepäilyä kohden juttuun liittyi keskimäärin 0,6 muuta tapausta. Vähimmillään jutussa ei ollut yhtään liitännäisrikosta, mutta enimmillään niitä oli kuusi kappaletta. Kuittikaupan suppeassa ryhmässä liitännäisjuttujen lukumäärä oli koko aineistossa keskimäärin 0,7 ja se vaihteli nollasta kuuteen. Tässä tulee kuitenkin huomata, että tämä aineisto perustui yksittäisiin rikosilmoituksiin, joissa ei välttämättä ollut mainintaa kaikista liitännäisrikoksista.

5.6 Rahamäärätiedot rakennusalan talousrikosepäilyistä

Tämän tutkimuksen empiirisessä osiossa selvitettiin rakennusalan yritysten harmaan talouden määrää sekä myös kuittikaupan eri muotoja usean eri muuttujan avulla (taulukko 11). Yhteiskunnan verotulojen ja veronluonteisten maksujen menetyksiä arvioitiin erikseen koko aineistossa sekä kuittikauppatapausten laajassa ja suppeassa ryhmässä. Koska suurimmassa osassa jutuista tutkinta oli päätetty vuonna 2008, rahamäärätkin voidaan esittää sa-

man vuoden hinnoin. Taulukon 11 lukuja tarkasteltaessa tulee huomata, että luvut voivat olla osittain päällekkäisiä sekä aineiston eri osien (koko aineisto, kuittikauppa laaja, kuittikauppa suppea) välillä että epäselvyyksiä kuvaavien ryhmien välillä. Näin ollen lukuja ei voida suoraan laskea yhteen vertailujen tekemiseksi. Aineisto antaa kuitenkin kuvan rakennusalan talousrikosepäilyihin liittyvien rahamäärien suuruusluokasta.

Taulukko 11 Ilmitullut rakennusalan harmaa talous, miljoonia euroja vuoden 2008 hinnoin.

	Koko aineisto (N=207)	Kuitti-kauppa laaja (N=154)	Kuitti-kauppa suppea (N=47)
Laskutusepäselvyydet, milj. €			
Keksitty lasku	23,1	23,1	23,0
Epäselvä lasku	6,9	2,4	0,7
Talousrikosten aiheuttamia velkoja, milj. €			
ALV maksamatta	5,8	5,7	3,8
Muu velka maksamatta	7,9	7,7	5,3
Vältetty tulovero	1,4	1,4	0,5
Muita talousrikosten ilmenemismuotoja, milj. €			
Pimeitä palkkoja	3,8	3,7	3,7
Peitety osinko	5,0	4,1	2,4
Suuria käteisnostoja	2,4	2,1	0,3
Puuttuva myynti	0,5	0,5	0,0
Laskutusyritys	1,0	1,0	0,0

Keksitty lasku -muuttuja kertoi niiden laskujen yhteenlasketun loppusumman, jotka esitutkintapöytäkirjoissa oli selkeästi määritelty tekaistuiksi laskuiksi. Näiden yhteisumma kohosi 23 miljoonaan euroon. Esitutkintapöytäkirjojen perusteella jokaista kuittikaupan suppeaan ryhmään määriteltyä juttua kohden oli keskimäärin runsaan 800 000 euron arvosta keksittyjä laskuja. Koko aineistossa oli myös epäselviä laskuja lähes seitsemän miljoonan euron arvosta. Tähän luokkaan laskettiin mukaan perusteeltaan epäselvät laskut, jotka eivät näyttäneet tapausta tutkineiden tutkijoiden mukaan kuuluvan yrityksen normaalista liiketoiminnasta aiheutuviksi laskuiksi. Lisäksi epäselvät laskut oli usein maksettu käteisellä. Mikäli rikosnimikkeenä oli petos tai petoksen yritys, epäselvä lasku kertoi summan, jolla petosta oli yritetty.

Kuinka suuria taloudellisia menetyksiä harmaa talous ja kuittikauppa

yhteiskunnalle sitten aiheuttavat? Verohallinnolle aiheutuneista menetyksistä kirjattiin aineistoon erikseen maksamaton arvonlisävero ja tulovero. Pelkästään arvonlisäveroja oli jäänyt maksamatta lähes kuusi miljoonaa euroa. Lisäksi rikoksista epäillyt yritykset jättivät suorittamatta muita pakollisia työnantajasuorituksia, kuten esimerkiksi ennakonpidätyksiä ja sosiaaliturvamaksuja sekä eläkeyhtiöille ja vahinkovakuutusyhtiöille maksettavia suorituksia. Näiden yhteissumma kirjattiin luokkaan ”muu velka maksamatta” ja se kohosi suuremmaksi kuin maksamattomien arvonlisäverojen määrä.

Harmaa talous voi ilmetä myös yrityksen osakkaiden peiteltyinä osingonjakona. Koko aineistossa peiteltyyn osingonjaon määrä oli lähes viisi miljoonaa euroa ja kuittikaupan suppeassa ryhmässä runsaat kaksi miljoonaa euroa. Myös suuret käteisnostot saattavat merkitä kuittikaupan olemassaoloa. Kuittikaupan laajassa ryhmässä käteisnostoja olikin tehty yli kahden miljoonan euron arvosta. Käteisnostoilla maksetaan esimerkiksi pimeitä palkkoja.

Pimeät palkat kertovat harmaaseen talouteen siirtyneen rahan käytöstä. Pimeiden palkkojen yhteissumma oli lähes neljä miljoonaa euroa koko aineistossa sekä molemmissa kuittikauppatapausten ryhmässä. Jos lasketaan yhteen esitutkintapöytäkirjoissa suoraan pimeisiin palkkoihin ilmoitetut määrät ja oletetaan, että käteisnostoilla myös maksetaan pimeitä palkkoja, saadaan pimeiden palkkojen määräksi koko aineistossa runsaat kuusi miljoonaa euroa. Tämä summa oli noin 16 prosenttia keksittyjen laskujen yhteismäärästä.

Muutamit aineiston tapauksista koskivat tilanteita, joissa yritys oli jättänyt ilmoittamatta myyntiään verottajalle ja siten maksanut vähemmän veroja kuin todellinen myynti olisi edellyttänyt. Jonkin verran esiintyi myös tapauksia, joissa yksityisen elinkeinotoiminnan kustannuksia oli laskutettu yrityksen nimissä tai olemassa olevaa yritystä oli käytetty laskuttavana yrityksenä. Tällaisen laskutuksen yhteissumma oli koko aineistossa noin 70 000 euroa. Seuraavassa esitetään juttuja havainnollistavia poimintoja esitutkintapöytäkirjoista:

Kirjanpitäjänä toiminut Henkilö 1 kertoo, että hänelle tuli jo vuoden 200x osalta tunne, että kuva, joka kirjanpitoon välittyi toimintamen yritystoiminnasta, ei enää vastannut todellisuutta. Henkilö 2:n yksityiskäyttö lisääntyi, hän toimitti tositateineistoa usein myöhässä, eikä kaikkiin tapahtumiin toimitettu tositteita lainkaan.

Yritys A:n tilille on ajanjaksolla pp.kk.vv - pp.kk.vv tullut suorituksia eri yhtiöiltä yhteensä 381.000 euroa ja varat on nostettu tililtä pääasiassa automaattinostoina.

Tositteita vastaava raha on siirretty joko Yritys A:n tai Yritys B:n

tilille, joista raha on nostettu käteisellä pankkiautomaateista, ja sillä on maksettu pimeät palkat.

Yritys A:n maksettua mm. pp.kk.vv korjauksesta Yritys B Oy:n tilille 28 200 euroa, niin rahat oli automaattinostoin ja käteisnostoin välittömästi nostettu pois.

Koska poliisin Patja-rekisterissä esitutkintapöytäkirjojen tekstiosissa raportoitiin juttujen aiheuttamia vahinkoja hyvin vaihtelevalla tavalla, arvioituista vahingoista poimittiin rekisteristä vielä tarkempia tietoja. Vahinkojen rahamäärätietojen yhteydessä taulukossa 12 on ilmoitettu myös niiden juttujen lukumäärät, joista tiedot oli kirjattu esitutkintapöytäkirjoihin ja joista siten rahamäärät on laskettu.

Vahinkojen määrä koko aineistossa oli raportoitu 110 jutusta. Tällöin koko aineiston tapausten rikosvahingot olivat runsaat 29 miljoonaa euroa. Kuittikaupan suppeassa ryhmässä ne olivat lähes 16 miljoonaa euroa. Tiedot oli kuitenkin raportoitu vain osasta jutuista. Todellisuudessa vahingot voivat siis nousta huomattavasti suuremmiksi, mikäli puuttuvat tiedot oletetaan yhtä suuriksi kuin raportoidut rahamäärät.

Taulukko 12 Rikosvahingot ja hyödyt rakennusalan talousrikosasioissa aineiston tietojen ja Patja-rekisterin mukaan, miljoonia euroja.

	Koko aineisto, €	N	Kuittikauppa laaja, €	N	Kuittikauppa suppea, €	N
Rikosvahingot	29,1	110	24,6	92	15,6	38
Takaisin saatu rikoshyöty	2,9	10	1,5	7	1,2	3
Takavarikko	10,4	24	9,5	20	8,0	15
Haltuun saatu omaisuus	5,5	25	4,9	21	4,3	16
Ulosoton kertymä	1,7	15	1,0	12	0,8	9

Paljonko rakennusalan harmaata taloutta ja kuittikauppaa koskevista jutuista sitten oli saatu rikoshyötyä takaisin? Koko aineistossa omaisuutta oli laitettu takavarikkoon yli 10 miljoonaa euroa, runsas kolmannes vahinkojen määrästä. Kuittikaupan suppeassa ryhmässä takavarikon osuus oli jo yli puolet. Haltuun saatu omaisuus koko aineistossa ja kuittikaupan laajassa ryhmässä oli noin viidennes vahinkojen määrästä. Kuittikaupan suppeassa ryhmässä haltuun saatiin noin kolmannes vahinkojen määrästä.

Tarkasteluja vaikeuttaa kuitenkin huomattavasti se, että järjestelmään

oli kirjattu tässä esillä olleita rahamäärätietoja melko vähän. Etenkin hyötyjä koskevia päätelmiä ei muutaman jutun tietojen perusteella voi kovin yleisellä tasolla tehdä. Mikäli talousrikollisuudesta aiheutuvia vahinkoja ja hyötyjä yhteiskunnassa halutaan seurata järjestelmällisesti, olisi erittäin tärkeää, että tulevaisuudessa mahdollisimman monesta jutusta kirjattaisiin ylös myös rahamäärätietoja ja arvioita. Rakennusalan talousrikosasioiden takaisin saadun omaisuuden määriä pohditaan erikseen juttujen tutkinnan kustannuksia koskevassa jaksossa (luku 7).

5.7 Yhteenvetoa

Tässä pääluvussa tarkasteltiin rakennusalan talousrikosjuttuja poliisiasiaien tietojärjestelmästä kootun aineiston avulla (N=207) ja pääosaan tapauksista liittyi kuittikauppaa. Tyypillinen rakennusalan talousrikoksesta epäilty henkilö oli keski-ikäinen mies. Ammatiltaan rikoksesta epäilty ilmoittivat olevansa yleisimmin yrittäjiä, rakennusmiehiä tai johtajia. Runsaat 10 prosenttia aineiston epäillyistä oli ulkomaalaistaustaisia.

Koko aineistossa yleisin rikosnimike oli törkeä kirjanpitorikos ja seuraavaksi yleisimmät olivat törkeä veropetos ja kirjanpitorikos. Rakennusalan kuittikauppatapauksiin näyttäisi liittyvän lukumääräisesti useampia rikosnimikkeitä kuin rakennusalan talousrikoksiin yleensä. Rikosten törkeät tekomuodot olivat selvästi yleisempiä kuittikauppatapauksissa kuin koko aineistossa.

Koko aineistossa rakennusalan kuittikaupasta ja muista talousrikoksista aiheutuneiden rikosvahinkojen yhteismäärä oli runsaat 29 miljoonaa euroa. Kuittikaupan suppeassa ryhmässä vastaava määrä oli lähes 16 miljoonaa euroa. Tulee kuitenkin huomata, että vahinkojen määrä oli kirjattu vain noin puoleen tapauksista, jolloin todellisuudessa rikosvahingot ovat huomattavasti suuremmat. Tekijöiltä takaisin saadun omaisuuden osuus koko aineistossa oli noin viidennes rikosvahinkojen määrästä. Kuittikaupan suppeassa ryhmässä haltuun saatiin noin kolmannes vahinkojen määrästä.

6 RAKENNUSALAN TALOUSRIKOSTEN TUTKINTA TUTKINNANJOHTAJIEN NÄKÖKULMASTA

Rakennusalan talousrikosjuttujen ja kuittikaupan tutkintaa selvitettiin erillisellä kyselylomakkeella keväällä 2009 (liite 1). Lomake lähetettiin niille tutkinnanjohtajille, joilla oli ollut vuonna 2008 tutkittavanaan vähintään kaksi rakennusalan talousrikosjuttuja. Juttujen lukumäärän rajauksella haluttiin varmistaa, että mukaan ei valikoidu tutkinnanjohtajia, joiden tutkinta olisi keskittynyt pelkästään muihin kuin rakennusalan rikoksiin. Kysely koostui seuraavana esiteltävistä kokonaisuuksista.

6.1 Talousrikostutkijoiden työ

Kyselylomakkeen ensimmäisessä osiossa selvitettiin talousrikostutkinnan resursointia kysymyksillä, jotka koskivat talousrikostutkijoiden virkojen lukumääriä ja työkokemusta. Lisäksi talousrikostutkinnan kiinnostavuutta kartoitettiin usealla kysymyksellä, kuten esimerkiksi tiedustelemalla talousrikostutkinnan yleistä kiinnostavuutta ammattina sekä talousrikostutkijoiden rekrytoinnin onnistumista ja muihin tehtäviin hakeutumista.

Talousrikostutkijan virkojen määrät yksiköissä vaihtelivat 6 ja 40 välillä. Kahdessa yksikössä kaikki virat oli täytetty, mutta muissa yksiköissä muutama virka oli edelleen täyttämättä. Enimmillään virkoja oli täyttämättä kymmenen. Rakennusalan talousrikoksia tutkivien henkilöiden työkokemus näyttäisi olevan pääsääntöisesti melko laaja. Useissa vastauksissa keskimääräiseksi työkokemukseksi mainittiin kuudesta seitsemään vuotta. Enimmillään talousrikostutkijoilla oli työkokemusta 15 vuotta ja lyhimmillään kahdesta kolmeen vuotta.

Talousrikostutkijat näyttäisivät pysyvän talousrikostutkinnan parissa melko pysyvästi. Pääsääntöisesti tutkinnanjohtajat ilmoittivat, että talousrikostutkijoita ei juuri ollut siirtynyt muihin tehtäviin. Vastaavasti uusien talousrikostutkijoiden rekrytointi oli yleensä onnistunut hyvin.

Kyselyssä kartoitettiin myös nuorten, hiljattain valmistuneiden poliisien kiinnostusta talousrikostutkijan uraan. Vastausten perusteella näyttäisi siltä, että joissakin yksiköissä vastavalmistuneet kokevat talousrikostutkinnan kiinnostavaksi uravaihtoehdoksi. Toisaalta osaa nuorista poliiseista rikostutkinta ei juuri näyttäisi kiinnostavan, vaan heidän arvioidaan haluavan ensisijaisesti kenttätyöhön. Vasta vuorotyöhön kyllästymisen jälkeen talousrikostutkinta tulee yhdeksi työvaihtoehdoksi. Yhdessä vastauksessa tuotiin myös esille, että talousrikostutkinnasta käytännön tasolla ei tiedetä kovin laajasti.

6.2 Talousrikosten tutkinta

Seuraavassa kyselylomakkeen osiossa selvitettiin tarkemmin talousrikosten tutkintaprosessia. Ensinnäkin tiedusteltiin millainen työnjako on poliisilaitosten ja keskusrikospoliisin kesken käsiteltäviksi tulevien juttujen valikoinnissa. Poliisilaitoksille tulee tutkintaan omalla alueellaan tapahtuneet, perinteisellä tutkintapyynnöllä tulleet jutut. Joissakin vastauksissa otettiin esille myös reaaliaikaiseen tutkintaan keskittyneet ryhmät. Keskusrikospoliisi tutkii laajempia juttuja, joihin liittyy yleensä kansainvälisiä yhteyksiä sekä järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvää talousrikollisuutta. Keskusrikospoliisin kerrottiin olevan kyselyn toteuttamisen aikoihin erittäin ruuhkainen, jopa ”täysin tukossa” laajan Wincapita -jutun tutkinnan vuoksi. Osa tutkinnanjohtajista kertoikin keskusrikospoliisiin vain harvoin tai sattumanvaraisesti ottavan vastaan tarjottua juttua. Joissakin pääkaupunkiseudun yksiköissä suuri osa jutuista tulee tutkintaan esikäsittely-yksikön kautta.

Yksikön sisällä talousrikosjutut jaetaan joissakin yksiköissä työmäärän ja kielen mukaan. Pienissä yksiköissä ei aina ole mahdollisuutta erikoistua tietyn tyyppisten juttujen tutkintaan. Pääsääntöisesti laajimmat ja vaikeimmat jutut pyritään antamaan kokeneemmille tutkijoille, jotka samalla opettavat nuorempia kollegoitaan. Rakennusalan talousrikosjuttujen jako tutkijoiden kesken noudattelee samaa linjaa kuin talousrikosjutuissa yleensäkin. Joissakin yksiköissä kaikki tutkivat myös rakennusalaan, eikä erikoistumista juttutyypin mukaan tapahdu. Seuraavat tutkinnanjohtajien kommentit kuvaavat työnjakoa talousrikosjutuissa.

Ei erityistä jakoa, koska eivät rakennusalan jutut ole yleensä sen vaikeampia kuin muutkaan mutkikkaat talousrikokset.

Sulle-mulle tai sille joka voi työtilanteessaan ne ottaa.

Kokeneimmat talousrikostutkijat hoitavat.

Tutkittavien rakennusalan talousrikosjuttujen lukumäärä yksikössä vaihteli suuresti kyselyhetkellä. Enimmillään juttuja oli tutkinnassa 40, mutta joissakin yksiköissä ei ollut yhtään juttua. Myös rakennusalan kuittikauppajuttujen määrä vaihteli 0 ja 20 jutun välillä. Tutkijoita työskenteli rakennusalan talousrikosjuttujen sekä kuittikauppajuttujen tutkinnassa enimmillään kahdeksan. Useissa yksiköissä yli puolet tutkijoista oli mukana rakennusalan juttujen tutkinnassa.

6.3 Rakennusalan talousrikollisuus

Juttujen erityispiirteet

Kysymyslomakkeessa tiedusteltiin myös rakennusalan rikollisuudesta ja sen tyypillisistä piirteistä. Siinä kysyttiin tahoja, jotka yleisimmin ilmoittavat talousrikosepäilyistä poliisille. Lisäksi selvitettiin rikosten sisältöä ja kehityspiirteitä sekä järjestäytyneen rikollisuuden roolia. Tutkinnanjohtajia pyydettiin myös määrittelemään kuittikauppa käsitteenä. Näiden kysymysten avulla haluttiin tarkentaa rikosilmoituksista poimittuja tietoja liittyen rakennusalan talousrikollisuuden tutkintaan ja rikosepäilyjen sisältöön.

Vastausten perusteella yleisimmin rakennusalan talousrikosepäilyistä poliisille ilmoitti verottaja. Tyypillisimpiä rakennusalaan liittyvien talousrikosjutun muotoja oli kuittikauppa, jossa on usein mukana rakennuksilla työskenteleviä rakennusmiehiä. Kuittikauppiat ovat yleensä pitkän linjan ulosottovelallisia, eivätkä itse työskentele rakennuksilla. Kuittikauppaa käyvä yritys jättää usein kaikki velvoitteet hoitamatta. Toinen tapa on, että yritys maksaa osalle työntekijöitä palkan lakien edellyttämällä tavalla, mutta osalle pimeinä palkkoina. Muita tyypillisiä talousrikosten tekemuotoja olivat perusteettomat varojen otot omaan käyttöön, lyhyen elinkaaren alihankintayritykset ja arvonlisäveropetokset. Lisäksi järjestäytyneen rikollisuuden arvioitiin tulleen mukaan yhä enenevässä määrin rakennusalan toimintaan.

Lomakkeessa oli kysymys myös rakennusalaan liittyvien talousrikosten mahdollisesta muuttumisesta viime vuosien aikana. Lainsäädännön väljentymisen koettiin helpottaneen osakeyhtiöiden perustamista, joka puolestaan on mahdollistanut lyhyen elinkaaren yhtiöiden käytön. Verottajan tai muiden viranomaisten ei koettu omaavan riittävästi resursseja kyseisten yritysten tarkastusten järjestämiseksi. Vastauksissa toivottiin, että kontrolliviranomaiset toisivat kontrollin ongelmaa huomattavasti nykyistä enemmän julkisuuteen. Rakennusalan rikollisuuteen raportoitiin liittyvän nykyisin myös uhkailua ja painostamista. Näiden tapausten ilmoitettiin myös lisääntyneen viime vuosina. Tekotapojen kerrottiin olevan aikaisempaa suunnitelmallisempia ja jalostuneempia ja rikoshyöty häivytetään yhä taitavammin.

Tutkinnanjohtajat arvioivat järjestäytyneen rikollisuuden yhä enenevässä määrin sisältävän talousrikollisuutta ja kokivat sen roolin merkittäväksi. Tosin joissakin vastauksissa järjestäytyneen rikollisuuden määritelmä koettiin hataraksi. Järjestäytyneen rikollisuuden asemaa rakennusalan talousrikoksissa voidaankin havainnollistaa seuraavilla esimerkeillä:

Sinällään koko rakennusalan rikollisuus voidaan katsoa järjestäytyneeksi rikollisuudeksi, vaikkei siinä ole välttämättä mukana

perinteiset jr-porukat. Jr-talousrikollisuus toimii kuten muikin järjestäytynyt rikollisuus paitsi väkivallalla uhkaaminen ei kuulu sinällään kuvioon. Toiminta on organisoitunutta, johtosuhteet selvillä, pitkäkestoista, taloudellisen edun tavoittelua, kansainvälistä ja hyvin verkottunutta. Samat henkilöt tosiasiansa pyörittävät liiketoimintaa vuodesta ja konkurssista toiseen samoilla työntekijöillä, samoilla alihankkijoilla ja työn tilaajatkin ovat monta kertaa samoja yhtiöitä.

Järjestäytynyt rikollisuus elättää sen parissa toimivat henkilöt eli päätoimenaan suunnittelevat rikosten tekemistä ja kehittelevät uusia tekotapoja.

Kuittikauppa on tutkinnanjohtajien mukaan nykyisellään jo oma liiketoiminnan laji. Se täyttääkin poikkeuksetta ainakin törkeän veropetoksen ja törkeä kirjanpitorikoksen tunnusmerkistöt. Kuittikauppaa käyvät yleensä pienet tai keskisuuret yritykset, jotka käyttävät toiminnassaan aliurakointia. Kuitteja myyvät yleensä yhtiöt, joilla ei ole mitään todellista toimintaa. Kuiteista kerrottiin maksettavan 2-10 prosenttia palkkiota kuitenkin arvosta. Kuittikauppaa käydään myös osakeyhtiömuotoisissa yrityksissä. Tällöin todellinen toimija taustalla on bulvaani hallituksessa, jolla on käyttöoikeus pankkitileihin. Bulvaanin palkkio on yleensä noin 5-10 prosenttia. Kuittikaupan osuus rakennusalan talousrikosjutuissa on erittäin suuri. Yksi syy kuittikaupan suosioon on varmasti se, että sen toteuttaminen on helppoa. Tutkinnanjohtajien arviot kuittikaupan yleisyydestä vaihtelivat useista kymmenistä sataan prosenttiin rakennusalan talousrikosjutuista. Verorikoksissa kuittikaupan todettiin liittyvän valtaosaan rikosepäilyjä.

Tutkinnan erityispiirteet

Rakennusalan talousrikosten tutkinnan etenemistä selvitettiin kysymällä poikkeako rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinta jollakin erityisellä tavalla muiden talousrikosjuttujen tutkinnasta. Lisäksi tiedusteltiin tutkintaa edesauttavia ja vaikeuttavia tekijöitä sekä tutkinnan vaativuutta ja työmäärää. Lomakkeessa oli kysymyksiä myös rikoshyödyn jäljittämisestä ja sen onnistumisesta.

Useimpien tutkinnanjohtajien vastausten perusteella rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinta ei juuri poikkea muiden talousrikosjuttujen tutkinnasta. Rakennusosalalle oman erityispiirteensä tuovat kuitenkin aliurakointiketjut ja vastuun kohdentamisen vaikeudet. Seuraavat vastaajien kommentit kuvaavat rakennusalan talousrikosjuttujen ominaispiirteitä:

Pimeän työvoiman käyttö runsasta. Lisää kuulustelujen määrää ja yleensä kertovat huonosti, koska heillä vaarana henkilökohtainen veropetos.

Kyllä ja ei. Rakennusalan jutut ovat niin yleisiä, että muut alkavat olla "harvinaisuuksia". Ajantasaisuuden vaatimus niissä on kova.

Kuittikauppa ja pimeä työvoima aina huomioitava, riippumatta siitä onko se esillä tutkintapyyntöissä vai ei. Jos mukana ns. liivijengejä, työturvallisuuteen ja kuulustelijoiden valintaan kiinnitettävä erityistä huomiota.

Rakennusallalla tilaaja tietää alihankkijan jättävän kaikki yhteiskunnalliset velvoitteet hoitamatta mutta tilaa työn silti, koska saa työn siten halvemmalla eikä itse joudu vastuuseen mistään.

Kuultavia rikoksesta epäiltyjä henkilöitä on tutkinnanjohtajien havaintojen mukaan yleensä useita johtuen pimeistä työntekijöistä ja rahannostajien suuresta lukumäärästä. Rakennusalan talousrikosjuttujen yhteydessä joudutaan lisäksi tekemään tavanomaista enemmän ennakkovalmisteluja, kuten tarkkailua, salaisia pakkokeinoja ja pankkitiedusteluja.

Rakennusalan talousrikosjuttujen tutkintaa ei osa vastaajista kokenut vaativammaksi tai työmäärältään suuremmaksi kuin muiden talousrikosjuttujen tutkintaa. Sinänsä rakennusalan juttujen ei ilmoitettu olevan vaikeimmasta päästä. Vaativuutta lisää kuitenkin se, että tutkijalla tulee olla kyky hallita suuria kokonaisuuksia. Kaikki talousrikosjutut ovat joka tapauksessa vaativia ja vaativat usein runsaasti tutkintaresursseja. Osa vastaajista oli sitä mieltä, että työmäärä on yleensä suurempi kuin muissa talousrikosasioissa. Useimmin työtä lisääviksi tekijöiksi ilmoitettiin seuraavanlaisia asioita:

- läpikäytävää asiakirja- ja data-aineistoa on runsaasti,
- rikosnimikkeet voivat muuttua tutkinnan edetessä,
- pakkokeinojen käyttö,
- juttujen reaaliaikaisuus,
- pimeän työvoiman käyttö lisää kuulustelujen määrää,
- juttua ei voi suorittaa loppuun kerralla vaan siihen joudutaan palaamaan takaisin,
- laajan talousrikosjutun saaminen kompaktiksi kokonaisuudeksi.

Jos tarkastellaan pelkästään rakennusalan kuittikauppaa, arviot tutkinnan vaativuudesta ja työmäärästä verrattuna muihin talousrikosjuttuihin vaihte-

livat jonkin verran. Osa vastaajista koki että eroja ei juuri ole, mutta muutamissa vastauksissa kuittikauppatapauksia sanottiin olevan runsaasti ja niiden tutkimisen kerrottiin vaativan usein suurta työpanosta ja sitkeyttä. Kuittien aitouden selvittäminen vaatii runsaasti tutkinnan voimavaroja. Vastauksista tuli jälleen ilmi työmäärän lisääntyminen myös pimeiden työntekijöiden ja vastuun kohdentamisen vaikeuksien takia. Ongelmaksi voi muodostua myös rajanveto sen suhteen, mitkä yhtiöt kulloinkin tutkitaan, jotta saadaan järkevän laajuinen kokonaisuus syyteharkintaan.

Mitkä tekijät sitten erityisesti edesauttavat tai vaikeuttavat rakennusalan talousrikosten tutkintaa? Yhteistyö sidosryhmien kanssa koettiin välttämättömäksi tutkinnan onnistumisen kannalta, samoin tutkinnan reaaliaikaisuus. Myös kiinteä yhteistyö syyttäjän kanssa edesauttaa tutkintaa, jonka aikana useinkin joudutaan tekemään rajauksia siihen mitä ja missä laajuudessa tutkitaan. Myös hyvä pohjatyö, eli riittävästi valmisteltu juttu ennen tutkintaan tuloa, koettiin tärkeäksi ja tutkintaa helpottavaksi tekijäksi. Verottajan ilmoittamisissa jutuissa verotarkastus on usein jo valmiiksi tehty. Teemapöytäkirja-ajattelu, eli valtakunnallisesti yhdenmukainen tutkintasuunnitelma, tuotiin yhdessä vastauksessa esille tutkintaa helpottavana tekijänä.

Tutkinnanjohtajien mielestä useat tekijät vaikeuttavat rakennusalan talousrikosten tutkintaa. Näytön hankkimisen vaikeus oli yksi keskeinen ongelma, samoin lukuisat kuulustelut. Pimeitä palkkoja maksetaan yleensä käteisellä ohi pankkien maksujärjestelmien, jolloin yritysten tuloista ja menoista ei ole minkäänlaista kirjanpitoa. Tällöin näyttö pitäisi hankkia esimerkiksi telekuuntelun keinoin, joka taas sitoo tutkintaresurssia huomattavasti. Ulkomaalaisten työntekijöiden poistuminen maasta vaikeuttaa myös tutkintaa. Verotarkastusten kesto ilmoitettiin monissa vastauksissa pitkäksi. Seuraavat vastaukset kuvaavat rakennusalan talousrikostutkinnan ongelmakohtia.

Oma erityinen lukunsa on jutun aloitusvaihe, joka usein alkaa massiivisella iskulla kohteena olevaan yritykseen. Riittävän henkilöstön saaminen tuohon vaiheeseen on haastavaa.

Ketjun loppupään yhtiöissä ei rikoksen tunnusmerkistö toteutunut tai verovelkaa ei ole ehtinyt kertyä. Tiedetään, että ennakoita ei tulla tulouttamaan mutta verottajan kannalta kysymys on eräänmättömästä velasta. Tiedetään tekijöiden entisyyden perusteella, että kirjanpidot tulevat häviämään.

Näytön hankkimisen vaikeus. Pimeitä palkkoja maksetaan käteisellä, ei pankkien kautta eivätkä tulot ja menot ole missään kirjanpidossa. Näyttö pitäisi hakea telekuuntelulla mutta se on kovasti

työvoimaa vaativa menetelmä. Silloin ei monia juttuja vuodessa tutkita.

Rakennusalan talousrikosjuttuja arvioitiin myös rikoshyödyn näkökulmasta. Olennainen tekijä rikoshyödyn takaisin saannin kannalta rakennusalan talousrikoksissa ja kuittikauppatapauksissa on tutkinnan reaaliaikaisuus. Lyhyen elinkaaren yhtiöissä rikoshyödyn takaisin saannin kerrottiin olevan vaikeaa, koska rikoshyöty on usein jo hävitetty tai kätkeyty ennen kuin poliisi pääsee paikalle. Lisäksi yhtiön toimintakin on näissä tapauksissa yleensä jo loppunut. Osa tutkinnanjohtajista kertoi rikoshyödyn takaisin saannin onnistuvan useimmiten heikosti. Toisaalta vastauksissa oli myös havaintoja onnistuneesta rikoshyödyn jäljittämisestä. Seuraavat esimerkit kuvaavat rikollisen rahan jäljittämisessä esiintyviä vaikeuksia:

Kuittien käyttäjät voivat olla huolimattomia eivätkä ymmärrä isojen vahingonkorvausten vaaraa toiminnan paljastuttua.

Se on niin tuurissaan, jos päästään ajantasaiselle jutulle niin usein loistavasti, mutta jos joudutaan vanhalle jutulle niin kaikki on kyllä ollutta ja mennyttä.

Varat ovat tallessa sukulaisten, bulvaanien tai muun lähipiirin nimissä. Turvaamistoimet ja rikoshyödyn jäljittäminen onnistuvat.

Tutkinnanjohtajilta kysyttiin arviota myös siitä, kuinka suuri osuus yksikön käsittelemien talousrikosjuttujen rikoshyödystä tulee rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinnasta. Vastauksissa painotettiin rikoksentorjunnan kohteen vaikutusta määrän vaihteluun. Joissakin yksiköissä rakennusosalta ei saatu tällä hetkellä rikoshyötyä takaisin juuri lainkaan, mutta enimmillään jopa lähes 100 prosenttia rikoshyödystä kertyi rakennusalan jutuista. Useimpien arvioiden mukaan takaisin saadusta rikoshyödystä ehkä viidennes kertyy rakennusosalta. Myös kuittikauppatapausten ryhmässä vastaukset vaihtelivat edellä esitetyn kaltaisesti.

6.4 Kehittämisehdotuksia

Viranomaisyhteistyö

Talousrikosasioiden selvittelystä käydyssä keskustelussa on painotettu viranomaisyhteistyön merkitystä talousrikosten tutkinnan onnistumisen kannalta. Tässä tutkimuksessa vastaajia pyydettiin nimeämään poliisin tärkeimpiä yh-

teistyötahoja rakennusalan talousrikosten ja kuittikaupan tutkinnassa. Lisäksi pyydettiin arvioimaan yhteistyön sujuvuutta ja sen mahdollista muuttumista viime vuosina.

Tässä aineistossa tärkeimmiksi poliisiin yhteistyötahoiksi rakennusalan talousrikosten ja kuittikaupan tutkinnassa ilmoitettiin verottaja ja ulosottoviranomaiset. Muita olennaisia yhteistyötahoja olivat asianvalvojat, Virke, tulli, rakennusliitto, muut poliisiyksiköt sekä syyttäjät. Yhteistyön sujuvuutta kiiteltiin jokaisessa vastauksessa.

Kysyimme tutkinnanjohtajilta myös siitä, oliko yhteistyö viime vuosina mahdollisesti muuttunut. Useimmissa vastauksissa koettiin, että havaittavaa muutosta yhteistyössä ei ollut tapahtunut tai jos oli, asiat olivat muuttuneet parempaan päin. Lainsäädännöllisiä esteitä yhteistyölle ei juurikaan nähty olevan. Myös tietojen vaihdon edellytykset olivat parantuneet, ja salassapitosääntösten oikea ja järkevä tulkinta oli koettu myönteiseksi kehityspiirteeksi. Syyttäjiltä tutkinnanjohtajille tulevan palautteen kerrottiin kuitenkin olevan välillä turhankin kriittistä. Tutkinnanjohtajia kritisoitiin esimerkiksi verojen laskennan puutteista. Vastausten mukaan ”aika ja koulutus eivät ehkä riitä syyttäjien koviin vaatimuksiin”.

Tutkinnanjohtajille osoitetussa kyselyssä kartoitettiin myös harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntaa varten 1990-luvun lopulla perustetun Viranomaisyhteistyön kehittämisprojektin (Virke) merkitystä. Sen toiminta koettiin erittäin tärkeäksi ja toiminnalla on ollut vaikutusta myös yleisiin asenteisiin harmaata taloutta ja talousrikollisuutta kohtaan. Eräässä vastauksessa jopa lähetettiin ”erityinen kiitos pitkäaikaiselle vetäjälle Markku Hirvo-selle”. Vastauksissa tuotiin esille lisäksi huoli siitä, että talousrikostorjunnassa pohditaan kontrolliviranomaisten keskuudessa liiaksi sisäistä vaikuttavuutta, esimerkiksi tutkinta-aikoja ja juttujen lukumäärätietojen kehittymistä vuosittain. Talousrikollisuudesta aiheutuvat laajemmat ongelmat yhteiskunnan kannalta jäävät sen sijaan melkein pä huomiotta.

Muita kehittämisehdotuksia

Viranomaisyhteistyön lisäksi tutkinnanjohtajat nostivat esille myös muita kehittämisehdotuksia. Kyselylomakkeen viimeisessä osiossa pyydettiin ehdotuksia tutkinnan kehittämiseksi sekä tiedusteltiin keinoja, joiden avulla rakennusalan harmaaseen talouteen, talousrikoksiin ja kuittikauppaan voitaisiin tehokkaimmin vaikuttaa.

Vastauksissa painotettiin tiedonvaihdon, viranomaisyhteistyön, lainsäädännön ja ammattitaidon jatkuvan kehittämisen merkitystä. Etenkin vero-oikeudesta kaivattiin talousrikostutkijoille lisäkoulutusta. Ulkomaisten yhti-

öiden osalta ehdotettiin parempaa rekisteröintimenettelyä, jotta niitä ei käytettäisi veronkiertovälineinä. Myös kotitalousvähennyksen merkitys harmaan talouden torjunnassa nostettiin esille. Kotona teetetyyn työn kustannuksista voi tehdä osittaisen verovähennyksen, mikäli työ on ostettu ennakkoperintärekisteriin merkityltä, tuloveronalaista toimintaa harjoittavalta yrittäjältä tai yritykseltä. Vähennysoikeus siten kannustaa käyttämään laillisesti toimivia yrityksiä. Tutkintaresurssien puutteen vuoksi jo poliisin tiedossakin olevaa rikollisuutta jää tutkinnanjohtajien mukaan runsaasti paljastamatta. Liiketoimintakielto arvioitiin oivalliseksi keinoksi hankaloittaa talousrikoksia tehneiden henkilöiden uusia mahdollisuuksia rikoksiin.

Entä millaisina tutkinnanjohtajat näkivät rikosprosessin sujuvuuden talousrikosjutuissa yleensä ja rakennusalaan liittyvissä jutuissa erityisesti? Monissa vastauksissa juttujen pitkittyminen mainittiin yhdeksi sujuvuutta estäväksi tekijäksi. Syyttäjien resurssipulan aiheuttamat ongelmat tulivat esille monissa vastauksissa:

Ensisijainen ongelma on tuomioistuimissa. Sinne pitäisi saada talousrikoksiin perehtyneet tuomarit käsittelemään talousrikosjuttuja. Talousrikossyyttäjät ovat aivan erinomainen asia, mutta he ovat nyt aivan ylityöllistettyjä. Vaativiakin talousrikosjuttuja menee ns. runkosyyttäjien käsiteltäväksi.

Erikoissyyttäjät osaavat asiansa, vaikka jutut kyllä kestävätkin.

Juttujen jakaminen ns. tavallisille syyttäjille on omanlaisensa riski.

Tuomioita pidettiin yleisesti liian lievinä rikoksella aiheutettuihin rikosvahinkoihin ja rikoksella saatuun hyötyyn nähden. Pelotevaikutusta ei nykyisillä tuomioilla nähty olevan. Rangaistusten koventamista ehdotettiin joissakin vastauksissa.

Lopuksi tiedusteltiin tutkinnanjohtajien näkemyksiä käännetystä arvonlisäverojärjestelmästä ja rikosseuraamusten tasosta talousrikosjutuissa. Käännettyyn arvonlisäverojärjestelmään siirtymistä ovat ehdottaneet muun muassa syyttäjät ja verottajat rakennusalan kuittikauppajuttujen ongelmien vähentämiseksi. Yksi tutkinnanjohtaja ei halunnut ottaa asiaan kantaa, mutta muut pitivät käännettynä arvonlisäverojärjestelmää hyvänä ratkaisuna ja kannattivat sen käyttöönottoa. Käännettynä arvonlisäverojärjestelmää pidettiin toimivana myös rikosten ennaltaehkäisyn näkökulmasta, joskaan pimeän työvoiman käyttöä sen ei katsottu estävän. Pelkästään valvonnan lisäämistä ei pidetty realistisena vaihtoehtona, koska tarvittavaa tutkintaresurssien lisäystä ei nähty mahdolliseksi.

Edellä esitettiin laaja valikoima tutkinnanjohtajien esittämiä keinoja rakennusalan talousrikollisuuden ja kuittikaupan torjuntaa varten. Nämä keinot voidaan esittää tiivistäen seuraavasti:

- Tiedonvaihdon, viranomaisyhteistyön, lainsäädännön ja ammattitaidon jatkuva kehittäminen
- Talousrikostutkijoiden koulutuksen lisääminen
- Kokeneempien tutkijoiden ja tutkinnanjohtajien työn arvostaminen kilpailukykyisen palkkatason avulla
- Talousrikostutkijoiden virkojen tekeminen kiinnostavammiksi, jotta tutkintaan saataisiin rekrytoitua kyvykkäitä ja kehityskykyisiä henkilöitä
- Tutkinnan kannalta oleellisiin asioihin keskittyminen
- Pakkokeinojen aktiivinen käyttö rikoshyödyn takaisin saamiseksi
- Verottajalle perustettava keskitetty yksikkö, joka hoitaisi rikosasiat yhteistyössä poliisin kanssa
- Resurssien lisääminen ja prosessin nopeuttaminen eri portaissa: esitutkinta, syyteharkinta, tuomioistuinkäsittely
- Seuraamusten koventaminen ja pelotevaikutuksen lisääminen
- Käännetty arvonnäisäverojärjestelmä

6.5 Yhteenvetoa

Tutkinnanjohtajille suunnatun kyselytutkimuksen valossa voidaan sanoa, että rakennusalan talousrikoksia tutkivat poliisit ovat melko kokenutta joukkoa. Useissa vastauksissa keskimääräiseksi työkokemukseksi mainittiin kuudesta seitsemään vuotta. Talousrikostutkijat näyttäisivät lisäksi pysyvän talousrikostutkinnan parissa melko pysyvästi, eikä heitä juurikaan ollut siirtynyt muihin tehtäviin. Uusien talousrikostutkijoiden rekrytointi on onnistunut hyvin.

Rakennusalan talousrikosten tutkinta ei yleensä juurikaan poikkea muiden talousrikosjuttujen tutkinnasta. Tärkeimpiä tutkintaa vaikeuttavia tekijöitä ovat tapausten laajuus ja reaaliaikaisuuden vaatimus. Tyypillinen ilmoitus rakennusalan talousrikosepäilystä tulee verottajalta ja sisältää kuittikauppaa jossain muodossa. Kuittikauppa koettiin nykyisellään jo omaksi liiketoiminnan lajiksi. Rikosten tekotapoja leimaa yhä useammin suunnitelmallisuus ja järjestäytyneen rikollisuuden mukanaolo.

Viranomaisten yhteistyö rakennusalan talousrikosten tutkinnassa on laajaa ja keskeisimpinä poliisin yhteistyötahoina pidettiin verottajaa ja ulosottoviranomaisia. Tulevaisuudessa tutkintaa ehdotettiin edelleen kehitettä-

väksi muun muassa eri viranomaisten välisten tietojen vaihtoa ja yhteistyötä lisäämällä, lainsäädäntöä ja ammattitaitoa kehittämällä sekä rekisteröimällä ulkomaiset yhtiöt. Liiketoimintakielto todettiin toimivaksi keinoksi rikosten torjunnassa ja käännetty arvonlisäverojärjestelmä sai laajalti kannatusta.

7 RAKENNUSALAN JA MUIDEN TALOUSRIKOSTEN TUTKINNAN KUSTANNUKSET

7.1 Rikollisuuden ja talousrikollisuuden kustannusten arvioinnista

Rikollisuuden kustannuksia voidaan arvioida monella tavalla. Yhden yleisesti käytetyn määritelmän mukaan kustannukset voidaan jakaa kolmeen ryhmään: rikoksilta suojautumisen, rikollisuuden seurausten ja rikosoikeusjärjestelmän kustannukset (ks. esim. Brand & Price 2000; Czabanski 2008; Hinkkanen 2008).

Rikoksilta suojautumisen kustannuksia muodostuu esimerkiksi yksilöiden ja yritysten varautumisesta rikoksiin sekä valtion ja kolmannen sektorin rikosentorjuntaohjelmien toteuttamisesta. Lisäksi tähän pääryhmään voidaan lukea rikosten pelosta aiheutuvat kustannukset. Yksilöt sekä yritykset ja muut organisaatiot toimivat eri tavalla ympäristössä, jossa ne arvioivat rikollisuuden muodostavan uhan itselleen verrattuna turvalliseksi koettuun ympäristöön.

Rikollisuuden seurausten kustannuksiin kuuluvat esimerkiksi omaisuusvahingot ja henkilövahingot seurauksineen. Molemmista voi syntyä paitsi suoranaisia taloudellisia vahinkoja, myös muita vaikeammin laskettavissa olevia kustannuksia, kuten menetettyä työpanosta, terveyshaittoja tai henkisiä kärsimyksiä. Jotkut näistä kustannuksista näkyvät välittömästi rikoksen tapahtumisen jälkeen ja niitä on helppo arvioida. Osa kustannuksista saattaa syntyä hyvinkin pitkällä ajalla tapahtuman jälkeen. Etenkin pitkävaikutteisten ja välillisten kustannusten arviointi on hankalaa.

Rikosoikeusjärjestelmän kustannuksiin sisältyvät ensinnäkin poliisiorganisaation kustannukset, joita syntyy rikosten torjunnasta ja tutkinnasta. Rikosaasian käsittely rikosprosessissa työllistää myös syyttäjää sekä tuomioistuimia eri oikeusasteissa. Näihin rikosoikeusjärjestelmän kustannuksiin voidaan lukea lisäksi monia muita menoeriä, joita aiheutuu esimerkiksi oikeusavusta, seuraamusjärjestelmän ylläpidosta sekä uhrien ja todistajien kustannuksista. Hinta voidaan laskea myös rikoksen tekijän työpanoksen tai vapauden menetykselle.

Tutkimushavaintojen perusteella rikollisuuden kustannusten laskennassa vallitsee selkeä paradoksi todellisuuden ja toteuttamiskelpoisuuden kesken. Kustannukset olisi pyrittävä laskemaan mahdollisimman kattavasti, jotta asiasta syntyisi oikeansuuntainen kuva. Asian toinen puoli on se, että kus-

tannuksia voidaan arvioida luotettavimmin tarkoin rajatuista kohteista. Näin ollen esimerkiksi rikosoikeusjärjestelmän jonkin osan kustannusten arviointi on luotettavampaa kuin rikollisuuden taloudellisten kokonaisvaikutusten arviointi koko yhteiskunnassa.

Rikollisuuden kustannusten laskennassa on tärkeää esittää laskentaperusteet. Tämä johtuu siitä, että tällaisissa arvioissa monet laskennassa käytettävät muuttujat ovat usein keskimäärätietoja tai oletuksenvaraisia tietoja. Muuttujien arvon vaihtuminen vaikuttaa olennaisesti lopputulokseen.

Rikoslajien ”suhteelliset hinnat” muuttuvat kaiken aikaa. Eri aikoina eri rikostyyppit ovat näkyvimmin esillä kriminaalipolitiikan tai poliisitoiminnan strategioissa ja käytännön toiminnassa. Tämä vaikuttaa puolestaan rikosten torjunnan ja tutkinnan priorisointiin. Siksi kustannusten laskennassa on tärkeää kiinnittää huomiota myös vaihtoehtokustannuksiin. Niitä syntyy, jos resursseja ei käytetä tuottoisimpaan toimintaan.

Talousrikollisuus aiheuttaa runsaasti erilaisia kustannuksia yhteiskunnassa. Kustannukset kohdistuvat valtion ja muun julkisen sektorin lisäksi myös yrityksiin sekä yksittäisiin työntekijöihin ja kansalaisiin. Valtion verokertymä pienenee, työntekijöille kuuluvia etuuksia jää maksamatta ja moitteettomasti toimivat yritykset kärsivät kilpailun vääristymisestä. Lisäksi rikosepäilyjen selvittely kuormittaa monia viranomaisia, kuten verottajaa, poliisia, syyttäjälaitosta ja tuomioistuimia.

Talousrikostorjunnan tuloksista on helppo esittää näyttöä. Tämä johtuu siitä, että poliisiasian tietojärjestelmään tilastoidaan tiedot rikollisilta takaisin saadun omaisuuden ja rikoshyödyn määrästä (Talousrikostilastot 1997–2009). Näitä on mahdollista verrata talousrikosjuttujen tutkinnan kustannuksiin, joita arvioidaan seuraavissa laskelmissa.

7.2 Talousrikostorjunnan kustannuslaskelmat

Tässä yhteydessä arvioidaan yhtä kapeaa siivua rikollisuuden kokonaiskustannuksista. Tarkastelun kohteena ovat talousrikostorjunnan ja -tutkinnan kustannukset, joiden avulla lasketaan rakennusalan talousrikosjuttujen ja kuittikauppajuttujen tutkinnan kustannuksia. Lähtökohtana käytetään kaikkien erillisaineistoon kuuluvien rakennusalan talousrikosjuttujen lukumäärää, eikä kuittikauppatapausten tutkinnan kustannuksia arvioida erikseen. Tämä ratkaisu johtuu siitä, että pääosa rakennusalan talousrikoksista sisältää kuittikauppaa tässä tutkimuksessa esitetyn laajemman tulokinnan mukaan. Lisäksi monet kustannusten laskennassa käytettävät tiedot ovat arvioon perustuvia, minkä vuoksi ei ole tarkoituksenmukaista tehdä erillistä laskelmaa kuittikaupasta. Kustannusten suuruusluokka olisi joka tapauksessa sama.

Kustannusten lisäksi selvitetään takaisin perityn omaisuuden määrä sekä verrataan sitä rikosten torjunnan ja tutkinnan kustannuksiin. Laskelmat perustuvat pääosin Poliisin tulostietojärjestelmän tietoihin, valtion budjetin tietoihin rikostorjunnan kustannuksista ja henkilöstöstä sekä eräisiin muihin tietolähteisiin. Kustannuksia on mahdollista laskea useammalla tavalla, joista seuraavassa esitellään muutama vaihtoehtoinen laskelma.

Laskelma 1: talousrikostutkinnan henkilötyövuodet ja poliisin palkkatiedot

Ensimmäisen laskelman lähtökohtana ovat poliisin talousrikostutkijoiden henkilötyövuodet ja palkkatiedot (SM 2008; Poliisin henkilöstöbarometri 2008). Vuonna 2008 talousrikostutkintaan käytettiin yhteensä 390 henkilötyövuotta. Tähän sisältyy yhteensä 639 600 työtuntia, kun henkilötyövuoden tuntimäärä on vakiintuneen laskentatavan mukaan 1640.

Poliisin tulostietojärjestelmän mukaan talousrikostutkintaan käytettiin vuonna 2008 työaikaa koko maassa yhteensä noin 343 henkilötyövuotta, mikä vastaa 563 000 tuntia (Talousrikostilastot 1997-2009). Työaikatiedot eivät kata kokonaisuudessaan talousrikostorjuntaan tarkoitettua työmäärää. Siksi tässä laskelmassa talousrikollisuuden tutkinnan kustannusten arvioimiseksi hyödynnetään ensin mainittua tietoa henkilötyövuosien kokonaismäärästä. Toisaalta on huomattava, että osa talousrikostutkinnan työstä kohdistuu muihin rikoslajeihin, kuten tietotekniikkarikoksiin.

Laskelmaa varten tarvitaan henkilötyövuosien määrän lisäksi tietoa siitä, mitä henkilötyövuosi maksaa. Poliisin henkilöstöbarometrin tiedoista vuodelta 2008 käy ilmi, että vaativan rikostutkinnan tehtävissä bruttomääräisen peruspalkan keskiarvo oli 2256 euroa kuukaudessa. Talousrikostutkinnassa työskentelevien poliisien voidaan arvioida sijoittuvan henkilöstöbarometris- sa pääosin tähän luokkaan.

Peruspalkan lisäksi palkan päälle on laskettava erilaisia lisiä. Vaativaa rikostutkintaa tekevät poliisit ovat henkilöstöbarometrin ikäjakauman perusteella kokenutta joukkoa. Laskelmassa kokemuslisän määräksi on arvioitu varovaisesti 10 prosenttia ja palkan päälle tulevan henkilökohtaisen suoritusosan määräksi 14 prosenttia. Talousrikostutkijoille maksettiin vuonna 2008 vaativan talousrikostutkinnan erikoislisää yhteensä yli neljä prosenttia peruspalkasta (SM 2008). Lisäksi palkkasummaan on lisättävä lomarahana kuusi prosenttia peruspalkasta. Näin ollen palkan määräksi lisineen ja lomarahoi- neen saadaan 3 030 euroa.

Laskelmassa on lisäksi otettava huomioon työvoiman laskennalliset

sivukulut. Nämä kulut 25 prosentin mukaan laskettuna lisäävät palkkakustannuksia siten, että loppusummaksi tulee lähes 3 800 euroa. Edelleen henkilötyövuoden hintaan on lisättävä työvoimakustannusten lisäksi muita kustannuksia, jotka koostuvat esimerkiksi vuokrasta, koneista ja laitteista sekä yleishallinnon menoeristä. Nämä kustannukset on arvioitu laskelmassa siten, että ne muodostaisivat viidenneksen työvoimakustannusten ja muiden kustannusten yhteissummasta. Näin kustannukset kohoavat noin 4 740 euroon kuukaudessa ja 56 900 euroon vuodessa.

Kun kerrotaan talousrikostorjunnan henkilötyövuosien määrä henkilötyövuoden kokonaishinnalla, saadaan kustannusten yhteismääräksi noin 22,2 miljoonaa euroa vuonna 2008. Tästä työvoimakustannuksia on runsaat 17,7 miljoonaa euroa ja muita kustannuksia yli 4,4 miljoonaa euroa. Yhtä päätettyä talousrikosjuttua kohden (1555 kpl) kustannusten yhteismäärä on lähes 14 300 euroa.

Rakennusalan talousrikosasioiden tutkinnan kustannuksia voidaan arvioida käyttämällä lähtökohtana juttujen määrää ja tutkinnan vuosittaisia kustannuksia. Poliisin Patja-rekisteristä tätä raporttia varten kerätyn erilliseen erilliseen mukaan vuonna 2008 poliisi sai tutkinnan päätökseen kaikkiaan 207 sellaisessa talousrikosasiassa, jotka liittyvät rakennusalan toimintaan. Ne muodostivat runsaat 13 prosenttia (207 kpl) kaikista vuonna 2008 päätetyistä talousrikosjutuista. Kun rakennusalan talousrikosasioiden tutkinnan kustannukset suhteutetaan samalla tavalla kuin juttujen määrä, saadaan rakennusalan talousrikosasioiden tutkinnan kustannuksiksi yli 2,9 miljoonaa euroa.

Tässä laskelmassa on oletettu, että rakennusalan talousrikosjuttujen tutkintaan käytettävä työmäärä vastaa pääpiirteissään muiden talousrikosjuttujen tutkinnan työmäärää. Samaan arvioon voidaan päätyä tätä raporttia varten tutkinnanjohtajilta kerättyjen tietojen perusteella. Näin ollen myös kustannuksia on perusteltua arvioida saman mittapuun mukaisesti.

Laskelmat 2a ja 2b: Talousrikostorjunnan henkilötyövuodet ja rikostorjunnan budjettitiedot

Toisessa laskelmassa ovat lähtökohtana tiedot talousrikostutkijoiden henkilötyövuosista ja valtion budjetin tiedot rikostorjunnan resursseista (SM 2008; Talousarvioesitys 2009). Valtion talousarvioesityksessä vuodelle 2009 rikostorjunnan toimintamäärärahan arvioitiin olevan runsaat 244 miljoonaa euroa. Sitä vastaava henkilötyövuosien määrä oli 3 979.

Talousrikostutkijoiden henkilötyövuodet (390 kpl) kattoivat samana vuonna vajaat 10 prosenttia rikostorjunnan kaikista henkilötyövuosista. Kun

talousrikosasioiden tutkinnan kustannukset lasketaan rikostorjunnan toimintamenomäärärahaista henkilötyövuosien suhteessa, saadaan loppusummaksi runsaat 23,9 miljoonaa euroa (laskelma 2a). Näin laskien kustannukset yhtä asiaa kohden olisivat noin 15 400 euroa.

Toimintamenomääräraha kuvaa poliisin momentilla valtion talousarviossa näkyvää summaa. Tähän ei kuitenkaan sisälly esimerkiksi hallintokustannuksia, konsernipalvelujen kustannuksia tai eräitä laskennallisia eriä (korot, poistot yms.). Nämä yleiskustannukset ovat mukana valtion budjetin rikostorjunnan kokonaiskustannuksissa, joiden määrä kohosi lähes 295 miljoonaan euroon vuonna 2008. Kun talousrikostorjunnan kustannukset lasketaan rikostorjunnan kustannuksista henkilötyövuosia vastaavalla osuudella, kohoa kustannusten määrä 28,9 miljoonaan euroon (laskelma 2b). Kustannukset asiaa kohden ovat tämän laskentatavan mukaan lähes 18 600 euroa.

Rakennusalan talousrikosten tutkinnan hintaa voidaan arvioida edellä laskelmassa 1 esitetyllä tavalla siten, että suhdelukuna käytetään näiden talousrikosjuttujen osuutta kaikista talousrikosjutuista. Jos lähtökohtana ovat rikostorjunnan toimintamenomäärärahat (laskelma 2a), on rakennusalan juttujen tutkinnan kustannusten määrä runsaan 13 prosentin mukaan laskettuna yli 3,2 miljoonaa euroa. Jos kustannuksia arvioidaan rikostorjunnan kokonaiskustannuksista (laskelma 2b), kohoa rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinnan hinta lähes 3,8 miljoonaan euroon.

Laskelmat 3a ja 3b: Poliisin työaikatiedot ja rikostorjunnan budjettitiedot

Kolmas laskelma pohjautuu poliisin työaikatietojen ja rikostorjunnan budjettitietojen perusteella tehtyyn arvioon (SM 2008; Talousarviesitys 2009). Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa on tutkittu rikollisuuden kustannuksia näiden tietojen perusteella ja yhtenä osa-alueena on arvioitu rikoskontrollijärjestelmän kustannuksia tehtävittäin (Hinkkanen 2008).

Laskelman perustana olevien poliisin työaikatietojen mukaan rikostorjuntaan käytetty työaika oli vuonna 2007 yhteensä yli 3,9 miljoonaa tuntia, josta talousrikostorjunnan osuus oli 561 000 tuntia. Tämän mukaan henkilötyövuosia on rikostorjunnassa 2 388 ja talousrikostorjunnassa 342 kappaletta. Talousrikostorjunnan osuus koko rikostorjunnan työmäärästä on tässä laskelmassa runsaat 14 prosenttia.

Työaikatiedoista saatua suhdelukua käyttäen talousrikostorjunnan kustannukset olivat vuonna 2008 lähes 35 miljoonaa euroa, jos lähtökohtana ovat rikostorjunnan toimintamenot (laskelma 3a). Jos taas osuus lasketaan

rikostorjunnan kokonaiskustannuksista, määrä kohoaa yli 42,2 miljoonaan euroon (laskelma 3b).

Kustannusten määrän ero laskelmien 1 ja 2 arvioihin vaikuttaa kohdallaisen suurelta. Työaikatiedot kattavat vain 60 prosenttia rikostorjunnan henkilötyövuosiin sisältyvästä työajasta. Siksi on mahdollista, että työajan seurantajärjestelmään syötetyn työajan jakauma ei kaikilta osin vastaa todellisuutta. Esimerkiksi talousrikostorjunnan osuuden vaihtelu laskelmien 2a ja 2b vajaasta 10 prosentista tämän laskelman 14 prosenttiin voi vaikuttaa vähäiseltä. Loppusummassa tämä ero tarkoittaa kuitenkin toistakymmentä miljoonaa euroa.

Tässä laskelmassa luonnollisesti myös arviot rakennusalan talousrikosten tutkinnan kustannuksista kohoavat suuremmiksi kuin aiemmissa laskelmissa. Valtion budjetin rikostorjunnan toimintamenomäärärahoista laskettuna rakennusalan talousrikostutkinta maksaa yli 4,7 miljoonaa euroa vuodessa (laskelma 3a). Jos taas arvio perustuu rikostorjunnan kokonaiskustannuksiin, rakennusalan talousrikostutkinta maksaa lähes 5,6 miljoonaa euroa (laskelma 3b).

7.3 Tutkinnan kustannusten ja hyötyjen vertailua

Talousrikosten torjunnan ja tutkinnan kustannukset eivät ole taloudellisessa mielessä pelkkä menoerä, jos tarkastellaan toiminnan nettovaikutuksia. Kustannuksia saadaan peitettyä tutkinnan yhteydessä takaisin saadun omaisuuden arvolla.

Vuonna 2008 poliisiin tietoon tulleissa talousrikoksissa syntyi rikosvahinkoa yhteensä 107 miljoonaa euroa (Talousrikostilastot 1997-2009). Rikosten tutkinnassa takaisin saadun omaisuuden arvo oli puolestaan yli 59 miljoonaa euroa. Tähän sisältyy ensinnäkin ”haltuun saatu omaisuus”, joka tarkoittaa takavarikoitua tai muutoin haltuun saadun omaisuuden nettomäärää. Määrä perustuu ulosottomiehen arvioon tai muuhun luotettavaan selvitykseen. Toiseksi haltuun saatu omaisuus kattaa ”muun ulosoton”, mihin sisältyy jutun tutkinnan yhteydessä löydettyä ja ulosottomiehelle osoitettua omaisuutta nettomääräisenä.

Haltuun saadun omaisuuden yhteismäärä on kuitenkin vaihdellut huomattavasti eri vuosina, minkä vuoksi on perusteltua ottaa laskelman lähtökohdaksi takaisin saadun omaisuuden keskiarvo useammalta vuodelta. Näin voidaan välttää tietojen sattumanvaraisuutta ja siitä johtuvia virhepäätelmiä. Vuosina 2004–2008 talousrikostutkinnassa haltuun saadun omaisuuden keskiarvo oli runsaat 43,5 miljoonaa euroa vuoden 2008 hinnoin laskettuna.

Talousrikostorjunnan kustannukset jäävät kaikkien edellä esitettyjen laskelmien mukaan pienemmiksi kuin tutkinnan yhteydessä takaisin saadun

omaisuuden arvo. Suppeimpien ja ehkä myös luotettavimpien laskelmien mukaan kustannukset vaihtelevat vähän yli puolesta (laskelmat 1 ja 2a) kahteen kolmasosaan (laskelma 2b) takaisin saadun omaisuuden arvosta. Laajimmissa laskelmissa osuus on suurempi ja lähestyy jo uhkaavasti tutkinnan yhteydessä takaisin saadun omaisuuden arvoa (laskelmat 3a ja 3b). Vuonna 2008 takaisin saadun omaisuuden arvoon verrattuna talousrikosten tutkinta on kuitenkin kaikkien laskelmien mukaan selvästi kannattavaa.

Rakennusalan talousrikosten tutkinnan kustannuksia ja takaisin saadun omaisuuden arvoa voidaan vertailla kahdella tavalla. Vuoden 2008 rakennusalan talousrikosasioiden määrää (207 kpl) vastaava osuus takaisin saadusta omaisuudesta oli lähes 5,8 miljoonaa euroa. Rakennusalan talousrikoksista tätä raporttia varten kerätystä erillisaineistosta selviää, että takaisin saadun omaisuuden arvo on jäänyt käytännössä näitä laskennallisia arvoja pienemmäksi (ks. luku 5.6). Tieto puuttui kuitenkin suuresta osasta tapauksista, min-kä todelliset määrät ovat joka tapauksessa suurempia.

Tätä tutkimusta varten kerätystä erillisaineistosta näkyy, että rikosilmoituksiin on kirjattu paremmin arvio rikosvahinkojen määrästä kuin haltuun saadun omaisuuden arvosta. Vahinkojen määrästä oli tieto yli puolessa tapauksista ja yhteissumma oli noin 29 miljoonaa euroa. Koko aineistossa summa kohoa huomattavasti suuremmaksi, koska tieto oli kirjattu vain osaan tapauksista. Sama havainto koskee rakennusalan talousrikoksista haltuun saatua omaisuutta.

7.4 Muut kuin poliisin kustannukset: esimerkkinä verotarkastus

Edellä esitetyissä laskelmissa tarkastelu on kohdistunut poliisin kustannuksiin. Asetelma muuttuu, kun otetaan huomioon talousrikosasioissa ennen esitutkintaa ja sen jälkeen eri viranomaisille syntyvät kustannukset. Näiden kustannusten tarkka erittely ei ole mahdollista tässä yhteydessä, mutta asiaa voidaan valaista verotarkastusten kustannuksia koskevan esimerkin avulla.

Talousrikostutkinnassa verottajalla on melko tärkeä asema. Verotarkastus on yksi verottajan keino tuoda esiin verotukseen liittyviä epäselvyyksiä ja selvittää verorikosepäilyjä. Voidaan arvioida, että etenkin rakennusalan talousrikosasioissa on lähestulkoon aina tehty verotarkastus. Verotarkastuksen hinnaksi on arvioitu 13 000 euroa, joten kustannukset ovat samaa suuruusluokkaa kuin poliisin talousrikostutkinnassa (Virke 2009).

Vuonna 2008 verottaja teki yhteensä 548 rikosilmoitusta. Jos kaikkiin näihin asioihin lasketaan mukaan verotarkastus, tulee niistä lisäkustannuksia

yhteensä yli 7,1 miljoonaa euroa. Tämä nostaa talousrikosten tutkinnasta tehtyjen suppeimpien laskelmien (laskelmat 1 ja 2) hinnan 30 miljoonan euron tienoille ja laajimman laskelman (3b) hinnan lähes 50 miljoonaan. Jälkimmäinen summa ylittää jo selvästi takaisin saadun omaisuuden arvon useamman vuoden keskiarvon, mutta ei vielääkään vuoden 2008 vastaavaa lukua.

Rakennusalan jutuissa verotarkastus nostaa asian tutkintaan vuosittain käytettyä kokonaissummaa suhteellisesti enemmän, koska verotarkastus tehdään käytännössä kaikkiin tapauksiin. Eri laskelmien perusteella 207 rakennusalan talousrikoksen tutkinta maksaa verotarkastukset mukaan lukien noin 5,6–8,3 miljoonaa euroa vuodessa.

Talousrikosjuttujen käsittely oikeudessa lisää edelleen näiden rikosten tutkinnan hintaa. Nämä kustannukset mukaan lukien jo useassa edellä esitetyssä laskelmassa tutkinnan kustannukset ylittäisivät takaisin saadun omaisuuden arvon. Jos asiaa tarkastellaan suoraviivaisesti taloudellisin kriteerein, monissa talousrikosasioissa voisi olla kannattavinta jättää asia kokonaan tutkimatta. Mikäli takaisin saadun omaisuuden arvon pitäisi peittää laajemmin talousrikosten välittömiä ja välillisiä vahinkoja yhteiskunnassa, tutkinnan kannattamattomuus olisi selvää. Kustannusten ja tuottojen vertailuun perustuvassa arvioissa ei kuitenkaan oteta huomioon sitä, miten näiden rikosten tutkinnan vähentäminen ja entistä pienempi kiinnijäämisriski vaikuttaisivat rikosten tekemiseen.

7.5 Yhteenvetoa ja arviointia

Talousrikosasioiden selvittelyn kustannusten laskenta on haastava tehtävä. Laskelmia on mahdollista tehdä useammalla tavalla ja niihin sisältyy monia epävarmuustekijöitä. Taulukko 13 sisältää tiivistelmän edellä esitettyjen laskelmien tuloksista. Siinä on eritelty talousrikostorjunnan ja rakennusalan talousrikosten tutkinnan kustannukset ja takaisin saadun omaisuuden arvo.

Taulukko 13 Poliisin talousrikostutkinnan ja rakennusalan talousrikostutkinnan kustannusten ja takaisin saadun rikoshyödyn määrä eri laskentaperusteilla vuonna 2008.

	Talousrikokset (N=1555)	Rakennusalan talousrikokset ja kuittikauppa (N=207)
	milj. €	milj. €
Vaihtoehtoiset kustannuslaskelmat		
Laskelma 1: Poliisin palkkatiedot ja henkilötyövuodet	22,2	2,9
Laskelma 2a: Rikostorjunnan toimintamäärärahat ja henkilötyövuodet	23,9	3,2
Laskelma 2b: Rikostorjunnan kokonaiskustannukset ja henkilötyövuodet	28,9	3,8
Laskelma 3a: Poliisin työaikatiedot ja rikostorjunnan toimintamenot	35,0	4,7
Laskelma 3b: Poliisin työaikatiedot ja rikostorjunnan kokonaiskustannukset	42,2	5,6
Haltuun saatu omaisuus		
Rikosten tutkinnassa takavarikoitu tai muutoin haltuun saatu omaisuus nettoarvona*	43,5	5,8

* Talousrikokset -sarakkeen luku haltuun saadun omaisuuden määrästä on vuoden 2008 hintoihin deflaoitu keskiarvo vuosilta 2004–2008.

Eri laskentaperusteilla tehtyjen laskelmien mukaan talousrikostorjunnan ja -tutkinnan kustannusten määrä vaihtelee välillä 22–42 miljoonaa euroa. Vaihtelu vaikuttaa kohtalaisen suurelta. Jos poliisin työaikatietoihin perustuvat hieman epäluotettavilta vaikuttavat laskelmat jätetään pois, vaihteluväli supistuu 22–29 miljoonaan euroon. Joka tapauksessa voidaan päätellä, että talousrikostutkinnan kustannukset kohoavat kymmeniin miljooniin euroihin. Rakennusalan tapausten tutkintaan kuittikauppa mukaan lukien kuluu taulukon 13 mukaan useita miljoonia euroja vuodessa. Takaisin saadun omaisuuden määrä peittää tutkinnan kustannukset riippumatta siitä, mitä laskentaperustetta käytetään.

Laskelmat rakennusalan talousrikollisuuden ja siihen sisältyvän kuittikaupan kustannuksista on laadittu siten, että rakennusalan talousrikostutkinnan kustannusten osuus kaikista talousrikostutkinnan kustannuksista vastaa vuonna 2008 päätettyjen asioiden määrän suhdetta. Rakennusalan talousrikosjuttujen määrä on saatu rikosilmoituksista tätä raporttia varten kerätystä

erillisaineistosta. Näiltä osin tarkat laskelmat edellyttäisivät tietoja siitä, miten rakennusalan juttujen tutkinnan työmäärä poikkeaa muiden juttujen tutkinnan työmäärästä. Esimerkiksi KRP:n juttujen osuus vaikuttaa kustannuksiin. Niiden osuus oli tätä tutkimusta varten kootun erillisaineiston mukaan korkeampi rakennusalan jutuissa (21 %) kuin kaikissa talousrikosjutuissa (13 %) poliisin tilastojen perusteella (Talousrikostilastot 1997–2009). Nämä seikat huomioon ottaen voidaan arvioida, että rakennusalan osalta laskelmat ovat varovaisia ja kuvaavat mahdollisesti vain kustannusten vähimmäismääriä.

Toisaalta tarkat tiedot palkoista, tutkintaan tosiasiallisesti käytetystä työajasta tai juttujen piirteistä rakennusalan asioissa ja muissa tapauksissa eivät täysin poistaisi laskelmiin sisältyvää epävarmuutta. Työvoimakustannusten lisäksi laskelmiin sisältyy varsin yleisiä arvioita muiden kustannusten määrästä (esim. vuokrat, hallinto, laitteet yms.). Nämä kustannukset on laskettu sen mukaan, kuinka suuren osuuden tällaiset kustannukset muodostavat yleensä poliisihallinnossa. On mahdollista, että tämä osuus voi vaihdella eri toiminnoissa.

On huomattava, että tässä on kysymys kohtalaisen karkeista laskelmista. Ne perustuvat pääosin niin sanottuihin aggregaattitietoihin, joiden avulla on ollut mahdollista arvioida yleisesti kustannusten suuruusluokkaa eri laskentaperusteilla. Tarkempi laskelma voisi olla mahdollinen esimerkiksi siten, että yksilökohtaisia palkkatietoja kaikkine lisineen olisi käytävissä ja lisäksi seurattaisiin juttujen käsittelyyn tosiasiallisesti kuluva työaika. Tässä yhteydessä tällaisten tietojen kokoaminen ei kuitenkaan ollut tarkoituksenmukaista.

8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimustehtävä

Tässä raportissa tarkasteltiin rakennusalan talousrikoksia, niiden tutkintaa ja kustannuksia. Pääaineistona olivat poliisin tietojärjestelmistä poimitut rekisteritiedot rakennusalan talousrikosepäilyistä. Rekisteriaineiston lisäksi kyselylomakkeella tiedusteltiin talousrikosasioiden tutkinnanjohtajilta tietoja rakennusalan talousrikoksista ja niiden tutkinnasta. Tutkinnan kustannusten laskennassa hyödynnettiin muun muassa poliisin palkka- ja työaikatietoja sekä valtion budjettitietoja. Lisäksi tutkimuksessa käytettiin tilastotietoja rakennusalan toiminnasta sekä harmaasta taloudesta.

Talousrikollisuudella tarkoitetaan yritystoiminnan yhteydessä tai yrityksiä hyväksi käyttäen toteutettavia rikoksia, joilla tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä. Rakennusalalla yksi tyypillinen talousrikollisuuden muoto on kuittikauppa. Sillä tarkoitetaan pelkillä tositteilla käytävää kauppaa, jonka seurauksena yhtiön kirjanpitoon kirjataan täysin perusteeton ja vääransisältöinen tosite. Tavoitteena on näin välttyä erilaisilta vero-, sosiaaliturva- ja eläkemaksuilta.

Talousrikollisuus ja harmaa talous aiheuttavat yhteiskunnalle vuosittain huomattavia taloudellisia menetyksiä. Harmaa talous on sinänsä laillista toimintaa, josta ei ole suoritettu lakisääteisiä veroja ja maksuja. Tällöin toiminta tai tulonmuodostus on tapahtunut viranomaisilta salassa tai siitä on annettu väärää tai puutteellista tietoa. Selvästi rikollinen toiminta jää tämän määritelmän ulkopuolelle.

Toimialoittain tarkasteltuna rakennusalaa voidaan pitää yhtenä harmaan talouden ydinalueista. Yksi keskeinen tekijä rakennusalan harmaaseen talouteen ja sen verovalvonnan ongelmiin on korkea aliurakointiaste. Rakennusalan talousrikoksista puhuttaessa yksi keskeisimpiä aiheita viime vuosina on ollut kuittikauppa.

Rakennusalan talousrikosten ja kuittikaupan laajuus

Rakennusalan talousrikosjutuista poliisin rekistereistä kootun aineiston (N=207) jutuista osa oli tutkinta-asiakirjoissa nimenomaisesti mainittuja kuittikauppatapauksia (N=47). Tällöin oli kysymys selvästi kuittien myymisestä ja ostamisesta. Näihin tapauksiin viitaten raportissa puhuttiin kuittikaupan suppeasta ryhmästä. Laajemmin tulkiten kuittikauppaan on voinut sisältyä muitakin laskutusepäselvyyksiä ja väärinkäytöksiä (N=154). Osassa

näitä tapauksia oli jätetty veroja maksamatta muun kuin maksukyvyttömyyden vuoksi. Yritykset olivat myös saattaneet jättää kirjanpitonsa pitämättä osittain tai kokonaan. Kuittikaupan eri muotojen lisäksi aineistoon sisältyi myös muita talousrikoksia, kuten petoksia ja omaisuuden siirtoja velkojien ulottumattomiin.

Rakennusalan talousrikokset ja harmaa talous eivät ole uusia ilmiöitä. Ne ovat olleet esillä sekä julkisessa keskustelussa että yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa vähintäänkin 1990-luvun lamavuosista lähtien. Tätä tutkimusta varten rikosilmoituksista kerättyjen tietojen perusteella vain joka seitsemäs talousrikos liittyi rakennustoimintaan. Rakennusalan talousrikokset painoutuivat eteläiseen Suomeen, jossa monet näiden rikosten uudet piirteet korostuvat enemmän kuin muualla maassa. Niitä ovat esimerkiksi pimeä ulkomainen työvoima, ammattimainen kuittikauppa tai järjestäytyneen rikollisuuden kiinnostus alan liiketoiminnasta.

Rakennusalan talousrikosjuttujen saama huomio on johtunut ennen muuta suurista yksittäisistä jutuista, jotka ovat vieneet runsaasti tutkintaresursseja. Tutkinnan ruuhkautumisen vuoksi poliisi on joutunut priorisoimaan juttuja. Tutkinta on kohdistunut törkeisiin tekoihin ja päätekijöihin. Rakennusalan työntekijöitä ei juuri ole saatettu rikosoikeudelliseen vastuuseen esimerkiksi työttömyyskorvausten ja muiden sosiaalietuuksien väärinkäytöksistä.

Yleisin rikosnimike rakennusalan talousrikoksia kuvaavassa aineistossa oli törkeä kirjanpitorikos. Seuraavaksi yleisimmät rikosnimikkeet olivat törkeä veropetos ja kirjanpitorikos. Kuittikauppatapauksissa törkeä veropetos oli yleisin rikosnimike, seuraavaksi yleisimmät nimikkeet olivat törkeä kirjanpitorikos ja avunanto törkeään veropetokseen. Rikoksen törkeät tekomuodot olivat selvästi yleisempiä kuittikauppatapauksissa kuin kaikissa rakennusalan talousrikoksissa.

Rakennusalan talousrikosten osapuolet

Tyypillinen rakennusalan talousrikoksesta epäilty henkilö oli keski-ikäinen mies, joskin rakennusalalla miesten osuus oli selvästi naisia suurempi. Ammatiltaan rikoksesta epäilty oli yleisimmin yrittäjä, rakennusmies tai johtaja. Runsaat 10 prosenttia aineiston epäillyistä oli ulkomaalaistaustaisia. Eniten epäiltyjen joukossa oli henkilöitä, joilla oli yhteyksiä Viroon ja Ruotsiin.

Rakennusalalla rikollisessa toiminnassa on hyödynnetty niin sanottuja kertakäyttöyrityksiä esimerkiksi urakkakohteessa tai muutoin lyhyen aikaa. Poliisin rekisteriaineiston perusteella vain joka kymmenes yritys oli toiminut alle vuoden toiminnan käynnistymisestä rikosilmoitukseen. Koko tutkimusaineistossa vastaava toiminta-aika oli keskimäärin seitsemän vuotta ja

kuittikauppatapauksissakin samaa suuruusluokkaa. Kauankin toimineessa yrityksessä hallitus ja todelliset toimijat ovat saattaneet vaihtua tiheästi. Tästä ei ole yleensä tietoa poliisin tietojärjestelmässä. Myöskään toimimattomaksi ilmoitetuista yrityksistä ei ollut tietoja, mutta ne olisivat olleet saatavilla kaupparekisterin maksullisista tietokannoista.

Voidaan kysyä, miksi lyhyen elinkaaren yritykset edes haluaisivat ostaa tekaistuja kuitteja, koska ne suurelta osin laiminlyövät kirjanpidon kokonaan tai osittain. Lyhyen elinkaaren yrityksiä hyödynnetäänkin bulvaaneina, eli kuitteja myyvinä osapuolina. Tässä aineistossa kuittikauppaa käyviksi yrityksiksi luokiteltiin sekä vääransisältöisten kuittien ostajat että myyjät, mutta pääsääntöisesti kyse oli kuitteja ostavista yrityksistä.

Rakennusalan osapuolten ominaisuuksien ja toiminnan perusteella voidaan arvioida myös sitä, missä määrin rikokset ovat pohjautuneet rationaaliin toimintaan. Rikoksen tekijöiden joukossa oli sekä käytännön rakennustyötä tekeviä että hallinnollisissa tehtävissä toimivia henkilöitä. Osalla tekijöistä oli erityisasiantuntemusta esimerkiksi verotus- tai kirjanpitoasioista. Yrityksistä ja niiden toiminnasta tehtyjen havaintojen perusteella rikollisiin tekoihin rakennusallalla sisältyy sekä suunnitelmallista toimintaa että taitamattomuutta yritystoiminnan pyörittämisessä.

Rakennusalan talousrikollisuus taloudellisesta näkökulmasta

Rakennusalan talousrikokset aiheuttavat monenlaisia kustannuksia yhteiskunnassa. Hyvinvointitappioita syntyy esimerkiksi verokertymän supistumisesta, rikosten torjunnasta ja tutkinnasta sekä yritysten välisen kilpailun vääristymisestä. Kaikkien talousrikosten vuonna 2008 aiheuttamat vahingot olivat poliisin tilastojen mukaan yli 130 miljoonaa euroa.

Rakennusalan talousrikosjuttujen rikosvahingot olivat tutkimusta varten poimitussa aineistossa noin 29 miljoonaa euroa ja kuittikaupan vahingot noin 16 miljoonaa. Tosin tutkimusaineiston tiedot aliarvioivat rakennusalan talousrikosten aiheuttamien vahinkojen määrää. Kuittikauppatapauksiin sisältyi yli 20 miljoonan arvosta vääransisältöisiä tositteita.

Osa rikosvahinkojen määrästä saatiin takaisin tutkinnan aikana. Koko aineiston tapauksissa omaisuutta takavarikoitiin runsas kolmannes vahinkojen määrästä. Haltuun saatu omaisuus oli rakennusalan talousrikoksissa noin viidennes vahinkojen määrästä. Kuittikauppatapausten laajassa ryhmässä nämä osuudet eivät poikenneet vastaavista osuuksista koko aineistossa.

Aineistossa kiinnittivät huomiota yritysten suuret käteisnostot. Voidaan-

kin kysyä, mihin yritys nykyisen sähköisen tiedonsiirron ja maksuliikenteen aikana enää tarvitsee suurta määrää käteistä, mikäli se toimii lakeja noudattaen. Käteisellä maksetaan usein pimeitä palkkoja, joten suuret käteisnostot kuvaavat välillisesti myös pimeän työvoiman laajuutta. Tulisiko käteisnostoille miettiä nykyistä tiukempia rajoituksia? Tältä osin viranomaisten ja pankkien yhteistyö on olennaista taistelussa harmaata taloutta vastaan.

Rikosten torjunta ja tutkinta

Talousrikostutkinnan tila vaikuttaa kyselylomakkeella kerätyn aineiston perusteella kohtalaiseen hyvältä. Virat on pääosin täytetty, henkilöstö on kokenut ja uusia tutkijoita löytyy kenttätöihin leipääntyneiden joukosta. Rakennusalan talousrikosten tekotapoja luonnehtii yhä enemmän suunnitelmallisuus ja myös järjestäytyneen rikollisuuden mukanaolo.

Tutkinnanjohtajien arvion mukaan rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinta ja sen työmäärä eivät yleensä olennaisesti poikkea muusta talousrikostutkinnasta. Nämä rikokset kuitenkin työllistävät huomattavasti kontrolliviranomaisia ja aiheuttavat toisinaan myös juttujen priorisointiongelmia. Viranomaisten yhteistyö rakennusalan talousrikosten tutkinnassa on laajaa. Poliisin keskeisimpiä yhteistyötahoja ovat verottaja ja ulosotto. Tutkinnanjohtajien arvioiden mukaan viranomaistoiminnassa olisi kiinnitettävä enemmän huomiota yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen kuin sisäisiin tulostuloksiin.

Rakennusalan talousrikosten hillitsemiseksi on kehitetty runsaasti toimenpiteitä niin rakennusalan sisällä kuin myös valtion toimesta. Yksi keskeisimpiä talousrikollisuutta valvovien ja torjuvien viranomaisten ehdotuksia on ollut niin sanottu käännetty arvonlisävero. Tämä monissa maissa käytössä oleva järjestelmä siirtäisi päävastuun arvonlisäverojen maksamisesta pääura-koitsijalle. Talousrikosten tutkinnanjohtajien näkemysten mukaan rakennus- alalle olisi saatava käännetty arvonlisävero, mutta elinkeinoelämän puolelta on esitetty myös kriittisiä arvioita. Järjestelmän edut vaikuttavat sen haittoja suuremmilta, eikä ainakaan sen kokeiluun pitäisi olla suurempia käytännön esteitä.

Muita kyselyssä mainittuja kehittämissuhteita rakennusalan talousrikosten torjumiseksi olivat muun muassa tietojen vaihdon ja viranomaisyhteistyön lisääminen, lainsäädännön ja ammattitaidon kehittäminen sekä resurssien lisääminen talousrikosjuttuja käsittelevissä viranomaisissa. Lisäksi ulkomaisten yhtiöiden rekisteröinti ja liiketoimintakielto nähtiin oivallisina rikostorjunnan keinona. Talousrikosten tuomioita pidettiin yleisesti liian lievinä.

Rikostorjunnan keinojen rinnalla myös tutkinnan kehittäminen on tarpeellista. Tätä raporttia varten talousrikosten tutkinnan kustannuksista tehtyjen laskelmien perusteella tutkintaan panostaminen vaikuttaa hyödylliseltä. Rakennusalan talousrikosjuttujen ja kuittikauppajuttujen tutkinnan kustannuksia laskettiin tutkimuksessa useammalla tavalla. Luotettavimpiin tietoihin perustuvien laskelmien perusteella talousrikostorjunnan ja -tutkinnan kustannukset olivat vuonna 2008 noin 22–29 miljoonaa euroa. Rakennusalan tapausten tutkinta maksoi vastaavasti kolmesta neljään miljoonaa euroa.

Useimpien laskelmien mukaan kustannukset jäävät pienemmäksi kuin tutkinnan yhteydessä takaisin saadun rikoshyödyn määrä. Tutkinnan hinta kuitenkin kohoaa, jos mukaan otetaan esimerkiksi verotarkastusten, syyttäjän ja tuomioistuinten kustannukset. Poliisin kustannukset talousrikosjuttujen käsittelystä jäävät pienemmiksi kuin rikollisilta takaisin saadun rikoshyödyn määrä.

Jatkotutkimusmahdollisuuksia

Empiiriseen aineistoon pohjautuvia, rakennusalaan koskevia tutkimuksia on julkaistu suhteellisen vähän. Taloudellinen taantuma lisää mielenkiintoa talousrikollisuutta kohtaan, mutta aihepiiriä koskevalle tutkimukselle voidaan arvioida olevan jatkuva tarvetta. Taloudellisesti huonoina aikoina talousrikollisuudessa korostuvat todennäköisesti entistä enemmän yritysten kannattavuuteen ja maksukykyyn liittyvät asiat. Esimerkiksi rakennusalan konkurssitapaukset voisivat olla talousrikollisuuden näkökulmasta kiintoisa tutkimuskohde.

Poliisin rekistereistä kootun aineiston perusteella emme pysty sanomaan mitkä tekijät olivat vaikuttaneet siihen, että rikoksesta epäillyt henkilöt olivat ryhtyneet rikolliseen toimintaan. Tätä varten tarvittaisiin tietoja myös moitteettomasti toimivista yrityksistä ja niiden taustahenkilöistä. Moitteettomasti toimineiden ja väärinkäytöksiin syyllistyneiden yritysten keskinäinen vertailu toisi lisäarvoa tämän tutkimuksen tuloksiin.

Talousrikosten ja niiden tutkinnan kustannuksia ja hyötyjä olisi perusteltua selvittää rekisteriaineistojen perusteella yksityiskohtaisemmin kuin mihin tässä raportissa oli mahdollisuus. Mikäli talousrikosten tutkinnan kustannuksista ja hyödyistä halutaan oikeasuuntainen kuva, on tärkeää kirjata poliisin rekistereihin rahamäärätiedot mahdollisimman kattavasti. Tarkat tiedot parantavat tutkimuksen laatua ja palvelevat välillisesti myös päätöksentekoa ja tutkinnan kehittämistä.

Summary

Terhi Kankaanranta & Vesa Muttilainen
Police College of Finland

Economic crimes in the construction industry with special reference to dealing in receipts

Research task

This report dealt with economic crime in the construction industry, as well as the investigation and costs of such crime. The primary material comprised registry data obtained from the national Police Information system concerning suspected economic crimes in the construction industry. In addition, a questionnaire survey was conducted among chief investigators of economic crime in order to get further information about economic crimes in the construction industry and their investigation. The investigation cost calculation was based on such factors as policemen's yearly wage and working hour information and the State's budget information. In addition, statistical data of the construction business and grey economy was utilised.

Economic crime refers to crimes committed in conjunction with or in the cover of business activities in order to achieve substantial financial gain. Dealing in counterfeit receipts is a typical form of economic crime in the construction industry. This means that companies conduct trade on paper only and then enter fully fraudulent receipts with false content in the company's books in order to avoid various taxes, social security and pension payments.

Economic crime and grey economy cause substantial financial losses to the State every year. Grey economy consists of activities that are legal as such but are conducted without paying taxes and other statutory payments. These activities are hidden from authorities or reported falsely or incompletely. Clearly criminal activities are beyond the scope of this definition.

In an industry-specific review, the construction industry can be seen as one of the core areas of grey economy. One key factor related to the grey economy and difficulties in tax law enforcement in the construction industry

is the high level of subcontracting. Dealing in counterfeit receipts has been one of the most frequently discussed topics with regard to economic crime in the construction industry.

Extent of economic crime and dealing in receipts in the construction industry

In the material obtained from the police registry on crimes in the construction industry (N=207), certain cases were unambiguously specified as dealing in receipts (N=47). These cases specifically involved the selling and buying of counterfeit receipts. When referring to these cases, the term “short definition of counterfeit receipt dealers” was used in the report. In a broader definition of the concept, dealing in receipts can also be connected to cases involving other kinds of unclear invoicing and fraudulent features (N=154). In some of these cases, taxes were left unpaid due to reasons other than insolvency. Furthermore, there were cases in which the companies had partly or entirely neglected bookkeeping altogether. In addition to various forms of dealing in receipts, the material also included other forms of economic crime, such as fraud and transfer of assets beyond the creditors’ reach.

Economic crime and grey economy in the construction industry are no new phenomena. They have been publicly discussed and noted in the socio-political decision making at least since the last major recession in the 1990s. The police report data gathered for this research indicates that only one in seven economic crimes is connected to the construction business. Economic crime in the construction industry is predominantly present in southern Finland, where many of the new features of such crime are emphasised more strongly than elsewhere in Finland. These forms include using illegal foreign labour and dealing in receipts. In addition, organised crime has shown interest towards the construction business.

The attention paid to cases of economic crime in the construction industry can, above all, be attributed to extensive single cases that have consumed a good deal of investigation resources. Due to the heavy investigation workload, the police have had to prioritise cases and focus on gross criminal acts and the main perpetrators. Construction workers have seldom been prosecuted for such acts as falsely claimed unemployment benefits and other social security grants.

The most commonly reported type of offence in the material comprised of economic crimes in the construction industry was the aggravated accounting offence, followed by aggravated tax fraud and accounting offence. Cases

involving dealing in receipts were most often investigated as aggravated tax fraud; aggravated accounting offence and abetting an aggravated tax fraud were the next most frequently used types of offences. Aggravated types of offence were clearly more common in cases of dealing in receipts than in the total population of construction-industry economic crime.

Parties to economic crimes in the construction industry

A typical suspect in a case of an economic crime in the construction industry is a middle-aged man; however, it should be noted that men are, in general, clearly more predominantly represented in the construction industry than women. The most common occupational positions of the crime suspects were entrepreneur, construction worker or manager. A little over 10 percent of the suspects featured in the material were of foreign origin; connections to Estonia and Sweden were most frequently represented.

Many cases of criminal activity in the construction industry involved so-called short-lived companies. According to the police registry material, only one in ten companies had been operating for less than a year before having a police report filed about them. The corresponding operating time in the overall material, as well as among the cases involving receipt-dealing, was on average seven years. Even long-life companies may have experienced frequent changes of governance and actual operators, but the police registries seldom indicate such information. Furthermore, the police records contain no data on companies reported inoperative; however, this data would have been available from the trade register against a fee.

It is a relevant point to speculate why short-lived companies would even be interested in buying counterfeit receipts, as these companies usually neglect bookkeeping entirely or at least partly. The most typical role of short-lived companies in receipt dealing is that of a “dummy”, i.e. the party selling counterfeit receipts. In our material, the buyers and sellers of counterfeit receipts were equally classified as companies involved in receipt dealing, but the mostly companies were buying receipts.

Based on the properties and activities of the construction-industry operators, we can also estimate the level of rational behaviour in the criminal acts. Both blue-collar construction workers and administrative employees were represented among the perpetrators. Some of these people possessed special expertise in such fields as taxation or bookkeeping. Observations made about the companies and their activities suggest that criminal acts in the construction industry stem from planned activities, as well as lack of business operating skills.

Economic crime in the construction industry from the economic perspective

Economic crime in the construction industry causes various additional costs in society. Welfare losses are generated, for example, as the result of decreased tax revenues and increased crime prevention and investigation costs, as well as pursuant to the distorted competition between construction companies. According to police statistics, the total damage caused by all economic crimes in 2008 amounted to an excess of EUR 130 million.

The material collected for this research features damages of approximately EUR 29 million from economic crimes, and approximately EUR 16 million from dealing in receipts. However, it must be stated that the amount of damage caused by economic crime in the construction industry is underestimated in the research material. The receipt dealing cases involved fraudulent documents representing more than EUR 20 million.

Some of the financial losses were recovered during investigation. Overall, in all of the cases comprised in the research material, confiscated assets accounted for a little over one-third of the damages. In the construction-industry economic crime cases, the value of recovered assets represented approximately one-fifth of the damages. In cases of receipt dealing, the relation between confiscated assets and damages was in line with the overall figures.

The companies' large cash withdrawals constituted a noteworthy factor in the material. One can ask why legally operating companies would need large amounts of cash in the present times of electronic data transfer and payment traffic. Since cash is often used to pay wages under the table, the big cash withdrawals can be indirectly linked to the extent of using illicit workforces. Could this issue be tackled by tightening the cash withdrawal limits? In this respect, co-operation between authorities and banks is an essential element in the battle against grey economy.

Crime prevention and investigation

Based on the questionnaire survey results, economic crime investigation appears to be in a moderately good state. Most offices are occupied, the investigation personnel are experienced, and new investigators can often be recruited from among those who have become bored with field work. In terms of method of operation, economic crime in the construction industry is becoming increasingly planned, and organised crime has also become involved in this field.

According to the chief investigators' estimates, cases of economic crime in the construction industry are not essentially different from other economic

crime cases in terms of investigation processes and workload. Nevertheless, construction-industry cases impose a lot of work on control authorities, and they sometimes cause problems in case prioritisation. Various authorities conduct wide-scale co-operation in the investigation of economic crime in the construction industry. The key co-operation partners for the police are the tax and debt recovery authorities. The chief investigators believe that social impact should be more intensively emphasised in authority activities than internal performance indicators.

A wide variety of measures have been developed to prevent economic crime in the construction industry, both within the industry itself as well as by the state bodies. One of the most powerful proposals of authorities dealing with the monitoring and prevention of economic crime is the so-called reversed value-added tax. Deployed in many countries already, this system would transfer the main responsibility for VAT payments to the main contractor. The chief investigators of economic crime cases support the introduction of reversed VAT in the construction industry, but business representatives have expressed some criticism against the system. Nevertheless, the benefits of the system seem to outweigh its negative sides, and there shouldn't be any major practical obstacles on implementing the system.

Further development suggestions concerning the prevention of economic crime in the construction industry that came up in the survey include increased information exchange and authority collaboration, development of legislation and professional skills, and increased authority resources in the field of economic crime investigation. In addition, the registration of foreign companies and ban of business operations were seen as useful means of crime prevention. The general opinion was that the sentences given for economic crime were too mild.

In addition to crime prevention, the development of investigation is also important. The calculations concerning the costs of economic crime investigation conducted for this report indicate that investing in investigation pays off. The costs of investigating economic crime and receipt dealing cases in the construction industry were calculated using many different methods. According to the calculations based on the most reliable information, the costs of economic crime prevention and investigation totalled approximately EUR 22–29 million in 2008. Correspondingly, the sum needed for investigating cases in the construction industry was EUR 3–4 million.

Most calculations indicate that the costs are lower than the amount of criminally gained assets recovered as the result of investigation. However, the price of investigation increases if such activities as tax inspections, prosecution and court proceedings are included. The amount spent by the police on

processing cases of economic crime is, nevertheless, lower than that gained in recovered assets.

Further research possibilities

The number of published research findings concerning the construction industry and relying on empirical data is relatively low. The economic recession increases public interest towards economic crime, but the need for research on the topic can be considered to be continuous. During economic downturns, issues related to the profitability and solvency of companies are probably emphasised in economic crime. For example, bankruptcy cases in the construction industry could form an interesting research topic from the point of view of economic crime.

Based on our material collected from the police registries, it is impossible to outline the factors that have triggered the perpetrators to become engaged in criminal activity. Studying these factors would require reference data from immaculate companies and their background influencers. A comparison between fully legitimate and fraudulent companies would generate added value for our current research results.

A more detailed, registry data-based analysis of the costs of economic crime, their investigation and the benefits thereof would also be sensible. In order to gain a correct impression of the costs and benefits of economic crime investigation, it is important to report the financial information in the police registries as extensively as possible. Detailed information improves research quality and, consequently, also supports decision-making and investigation development.

Lähteet

- Ajzenstadt, M (2009). The relative autonomy of women offenders' decision making. *Theoretical Criminology*, 13, 2: 201-225.
- Alalehto, T (2003). Economic Crime: Does Personality Matter? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47, 3: 335-355.
- Almond, P (2009). Understanding the seriousness of corporate crime. Some lessons for the new 'corporate manslaughter' offence. *Criminology and Criminal Justice*, 9, 2: 145-164.
- Alvesalo, A & Laitinen, A & Virta, E (1995). Tukien varassa. Sisäasiainministeriö, poliisosasto. Poliisin oppikirjasarja, Helsinki.
- Alvesalo, A & Lahti, R (1999). Kirjoituksia talousrikollisuudesta II. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 10. Espoo.
- Alvesalo, A & Tombs, S (2001). Can Economic Crime Control be Sustained? The Case of Finland. *innovation - the European Journal of Social Science Research*, 14, 1: 35-53.
- Alvesalo, A (2003a). The dynamics of economic crime control. Helsinki, Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu, 2003 Sarja: Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- Alvesalo, A (2003b). Economic crime investigators at work. *Policing and Society*, 13, 2: 115-138.
- Alvesalo, A & Tombs, S (2004). Economic Crime Control in Finland. *Sociology*, Feb, 38: 165-174.
- Alvesalo, A & Heiskanen, S & Virta, E (2006). Suomen talousrikoskontrollijärjestelmä. Poliisiammattikorkeakoulu.
- Alvesalo, A & Heiskanen, S & Laukkanen, J & Virta, E (2006a). Huojuva talous. Juhlajulkaisu Markku Hirvonen 60 vuotta. Poliisiammattikorkeakoulu, Espoo.
- Alvesalo, A & Hakamo, T (2009). Valvontaa ja vastuuta ulkopuolisen työvoiman käyttöön - tutkimus tilaajavastuulain toteutumisesta. Käsikirjoitus.
- Arve, E (2008). Selvitys verohallinnon tekemien rikosilmoitusten prosessin kestosta ja rangaistuskäytännöstä. Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti.
- Benson, ML & Cullen, FT & Maakestad, WJ (1990). Local Prosecutors and Corporate Crime. *Crime & Delinquency*, 36, 3: 356-372.
- Bowles, R (1999). Corruption. In *Encyclopedia of Law and Economics*, (1999). (ladattavissa internetistä: www.encyclo.findlaw.com, ladattu 09.03.2009).

- Brand, S & Price, R (2000). The economic and social costs of crime. Research Study No 217. London: Home Office.
- Carlström, A & Lantz, H & Heber, A (2007). Organiserat svartarbete i byggbranschen. Brå, rapport 27.
- Czabanski, J (2008). Estimates of Cost of Crime. History, Methodologies, and implications. New York: Springer.
- Croall, H (2009). Community safety and economic crime. *Criminology and Criminal Justice*, 9, 2: 165-185.
- Davies, PA (2003). Is Economic Crime a Man's Game? *Feminist Theory*, 4, 3: 283-303.
- Dhiri, S & Brand, S (1999). Analysis of costs and benefits: Guidance to evaluators. Crime Reduction Programme Guidance Note 1. London Home Office.
- Drummond, MF & Sculpher, MJ & Torrance, GW & O'Brien, BJ & Stoddart, GL (2007). *Methods for the Economic Evaluation of Health Care Programmes*. Oxford University Press.
- Dubourg, R & Hames, J & Thorns, J (2005). The economic and social costs of crime against individuals and households 2003/04. Home Office Online Report 30/05.
- Eduskunta (2009). Kansallinen hankintailmoitus, harmaata taloutta koskeva tutkimustarjouspyyntö, 12/29/2009.
- EK & RT (2008). Elinkeinoelämän keskusliitto ja Rakennusteollisuus RT ry. Käännetty arvonlisäverovelvollisuus rakennusalalla. Kirje valtiovarainministeri Kataiselle, 28.03 (2008).
- ETL 449/1987. Esitutkintalaki 449/1987.30.4 (1987).
- Friedrichs, D (1996). *Trusted criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. Wadsworth, Belmont/Albany, NY.
- Goev, V & Boshnakov, V (2008). Grey Economy And Perspectives of Bulgarian Business Development in The EU Accession Period. *Ekonomika*, 84.
- HE 45/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle Euroopan yhteisöjen taloudellisten etujen suojaamista koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä sekä laiksi rikoslain 1 luvun 13 §:n sekä 29 luvun 5 ja 9 §:n muuttamisesta.
- HE 114/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä.
- Hakamo, T & Jauhainen, K & Alvesalo, A & Virta, E (2009). Talousrikokset rikosprosessissa. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 33.
- Hinkkanen, V (2008). Rikollisuuden kustannukset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2007. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, tutkimuksia 238.

- Häkkinen, P (2009). Raksa 2008, Tahti -tietokanta 21.1.2009.
- Jokela, M (2008). Rikosprosessi. Talentum, Helsinki.
- Juslén, J & Mutttilainen, V (2009). Korruption ydinalueet 2000 -luvun Suomessa. Havaintoja sääntelystä, piilorikollisuudesta ja poliisin tietoon tulleista rikoksista. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 84/2009.
- Karlsson, K (2008). Reverse Charge Mechanism. University of Lund, Faculty of Law, Master Thesis, kevät 2008.
- Kulla, O (2009). Käänteinen arvonlisäveroitus rakennustoimialan näkökulmasta. Pro gradu tutkielma, Lappeenrannan teknillinen yliopisto, kauppatieteellinen tiedekunta, laskentatoimi.
- Kury, H & Ferdinand, TN & Obergfell-Fuchs, J (2003). Does Severe Punishment Mean Less Criminality? International Criminal Justice Review, 13, 1: 110-148.
- Laki 1199/2005. Laki työturvallisuuslain muuttamisesta.
- Laki 120/2004. Konkurssilaki.
- Laki 2006/1233. Laki tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä.
- Laitinen, A & Alvesalo, A (1994). Talouden varjopuoli. Tutkimus talousrikosten vaikutuksista ja talousrikosoikeudenkäynneistä. Sisäasiainministeriö, poliisiosasto, poliisin oppikirjasarja, Helsinki.
- Lehtonen, K (2000). Veronkierto harmaassa taloudessa. Pro gradu tutkielma, Tampereen yliopisto, taloudellis-hallinnollinen tiedekunta.
- Leppälä, J (2009). Tulliselvitysrikos. Lainsäädäntöehdotuksen arviointia. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 79.
- Levi, M (1994). White-collar crime victimization. In Schlegel, Kip & Weisburd, David (ed.). White-Collar Crime Reconsidered. UPNE.
- Lith, P (2002). Rakentamisen harmaat markkinat. Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti, tutkimuksia ja raportteja 5/2002, 31.05.2002 Helsinki.
- Lith, P (2004). Arvonlisäveron kierto rakennusalalla - käännetystä arvonlisäverojärjestelmästä ongelman ratkaisu? Tutkimuksia ja raportteja, Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti 5, Helsinki.
- Lith, P (2004b). Alv-laiminlyönnit halutaan aisoihin rakennusalalla. Tietoaika, 2: 8-10. Tilastokeskus, Helsinki.
- Lith, P (2005). Rakentamisen harmaa talous ja ulkomaisen työvoiman merkitys rakennustyömailla. Tutkimuksia ja raportteja, Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti, 09, Helsinki.
- Lith, P (2007). Rakennusala muuttuvassa maailmassa (2007). Muistio ulkomaisesta työpanoksesta Suomessa ja yritystoimintaan liittyvistä pelisäännöistä, Helsinki.

- Lith, P (2008). Rakennusala muuttuvassa maailmassa 2008. Muistio ulkomaisesta työpanoksesta Suomessa ja yritystoimintaan liittyvistä pelisäännöistä, Helsinki.
- Lu, H & Gunnison, B (2003). Power, Corruption, and the Legal Process in China, *International Criminal Justice Review*, 13, 1: 28-49.
- Niemi, H & Lehti, M (2006). Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntö Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantaja 71, Helsinki.
- Oikeusministeriö (2009). Ehdotus käännetyn arvonlisäveron käyttöönottamisesta rakennusalalla. Tiedote 02.06.2009.
- Ollikainen, E & Sinisalo, S & Kavonius, I & Turja, K & Lahtinen, H (2006). Käännetty arvonlisäverovelvollisuus rakennusalalla. 02.06.2006, Sisäministeriön asettaman työryhmän raportti.
- Pearce, F & Tombs, S (1997). Hazards, Law and Class: Contextualizing the Regulation of Corporate Crime. *Social & Legal Studies*, Mar, 6: 79-107.
- Poliisin henkilöstöbarometri (2008). Perusaineiston tietoja poliisin palkoista ja työajan käytöstä.
- Rakennusteollisuus RT (2009). Tilastot ja julkaisut. Ladattavissa www.rakennusteollisuus.fi (ladattu 29.4.2009).
- RL 2001/875. Laajennettu hyödyn menettäminen.
- RL 29 2§. Rikoslaki 29 2§. Rikoksista julkista taloutta vastaan, törkeä veropetos.
- RL 29 9a§. Rikoslaki 29 9a§. Rikoksista julkista taloutta vastaan, törkeä kirjanpitorikos.
- Ruuskanen, E (2007). Talousrikostorjuntaohjelmien toteutuminen. SM-2005-03213/Tu-432, Poliisiammattikorkeakoulu.
- Sahavirta, R (2008). Rahanpesu rangaistavana tekona. Suomalainen lakimiesyhdistys, väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Schneider, F & Enste, D (2000). Shadow Economies Around the World: Size, Causes, and Consequences. IMF Working Paper 2000/00/26.
- SM (2006a). Sisäasiainministeriö, SM-2006-02150/Ri-0. Talousrikollisuuteen liittyvä tutkimus. Sisäasiainministeriön kirje yliopistoille, korkeakouluille ja tutkimuslaitoksille. 28.8.
- SM 9.2.2006. Sisäasiainministeriön tiedote 9.2.2006. Valtioneuvosto hyväksyi neljännen talousrikosohjelman vuosille 2006-2009.
- Sisäisen turvallisuuden ohjelma 2008. Valtioneuvoston yleisistunto 8.5.2008.
- SM (2008). Tilastoja talousrikostutkijoiden henkilötyövuosista ja työajan käytöstä.
- Sutherland, EH (1983). *White Collar Crime - The Uncut Version*.

- Swaray, R & Bowles, R & Pradiptyo, R (2005). The Application of Economic Analysis to Criminal Justice Interventions: A Review of the Literature. *Criminal Justice Policy Review*, 16, 2.
- Tallgren, T (2002). Rakennusalan kuittikauppa. OTK-tutkielma, oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Talousarvioesitys (2009). Valtion talousarvio vuodelle 2009 (ladattavissa internetistä: www.vm.fi).
- Talousrikostilastot (1997-2009). Poliisin tulostietojärjestelmän (Polstat) tietoja talousrikosasioista.
- Talousrikostorjuntaohjelma IV (2006). Valtioneuvoston periaatepäätös talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi. 9.2.2006.
- Talousrikostutkinnan tila (2004). Työryhmän loppuraportti. Sisäasiainministeriön julkaisuja.
- Tervo, O & Sahavirta, R & Nuutinen, T & Stenius, I & Hakonen, K (2003). Viranomaisten välinen tiedonkulku. Sisäasiainministeriö, Poliisiosaston julkaisu 15.
- Thomas, RC (1977). Organized Crime in the Construction Industry. *Crime & Delinquency*, 23, 3: 304-311.
- Tilastokeskus (2007). Rakentamisen tilinpäätöstilasto 2007.
- Tilastokeskus (2008). Rakentaminen ja asuminen. Vuosikirja 2008.
- Tilastokeskus (2008a). Rakentamisen toimialakatsaus III/2008.
- Tilastokeskus (2008b). Maahan- ja maastamuuttaneet iän ja sukupuolen mukaan alueittain 1987-2008. Tilastokeskus (2009). Konkurssit.
- Tilastokeskus (2009). Konkurssit 1986-2008. Tietoja konkurssihakemuksista eri vuosilta.
- Tilastokeskus (2009a). Rakentaminen ja asuminen verkkopalvelu.
- Träskman, PO (1981). Taloudellinen rikollisuus ja yhteiskunta: taloudellisen rikollisuuden käsite, yleisyys ja vaikutukset. Teoksessa *Taloudellinen rikollisuus*. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisuja n:o 32. Vammala.
- Uudenmaan verovirasto (1999). Harmaan talouden projektiryhmän loppuraportti. Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita 1999:1, Helsinki.
- Uudenmaan työsuojelupiiri (2009). Tilaajavastuulain noudattamisessa paljon puutteita. Tiedote 5.2 2009.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2004). Viranomaistoiminta harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnassa, diaarinumero 377/54/02.
- Valtiovarainministeriö (1995). Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita 1995:6. Harmaan talouden selvitystyöryhmän loppuraportti. Helsinki.
- Vasara, P (1997). Harmaan talouden tarkastusiskut. Verotarkastuksen keinot harmaan talouden valvonnassa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 146.

- Verohallinto (2008). Rakennusala verovalvonnan erityiskohteena vuosina 2008-2011. Lehdistötiedote 14.01.2008.
- Verohallinto (2004). Vuosikertomus 2004.
- Verohallinto (2007a). Vuosikertomus 2007.
- Verohallinto (2008a). Vuosikertomus 2008.
- Verohallitus (2007). Raksa-2008. Hankesuunnitelma. Verohallitus 24.9 (2007).
- Virke (2009). Tilastotieto verotarkastusten kustannuksista verohallinnossa.
- Virke (2009a). Talousrikollisuuden tilannekuva 1/2009. Poliisin tietoon tullut talousrikollisuus. Tilastokatsaus, Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti.
- Virke (2009b). Rakennusalan verovelkakehitys, tilastopointinta.
- Virta, E (2000). Do Penniless White-Collar Offenders Steal, Batter Other of Drink-Drive? *Turku Law Journal*, 2, 1:59-102, University of Turku, Faculty of Law.
- Virta, E (2002). Talousrikollisuuden kuva tutkimuksen ja tiedonhallinnan näkökulmasta. Empiirisenä aineistona talouden varjopuoli -julkaisuun liittyvät seurantatutkimukset. Lisensiaattitutkimus, Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta.
- Vuorinen, S (2002). Talousrikosten tutkinta. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, julkaisuja 184, Helsinki.
- Welsch, BC & Farrington, DP (2000). Correctional intervention programs and cost benefit analysis. *Criminal Justice and Behaviour*, 27, 1: 115-133.
- Zedner, L (2006). Liquid security: Managing the market for crime control. *Criminology and Criminal Justice*, 6, 3: 267-288.
- YSE 1998. Rakennusurakan yleiset sopimusehdot. (Ladattavissa internetistä www.kunnat.net. Ladattu 23.09.2009)

Internet -lähteet:

- www.ek.fi. Elinkeinoelämän keskusliitto.
- www.rakennusteollisuus.fi. Sopimus urakoitsijan ilmoittamismenettelystä. (ladattavissa internetistä: www.rakennusteollisuus.fi/RT/Ty%c3%b6markkinat/Harmaan+talouden+torjunta/) (ladattu 23.09.2009)
- www.tyosuojelu.fi
- www.vero.fi

Liitetaulukko 1 Poliisin tietoon tulleita rakennusalan talousrikosjuttuja kuvaavan aineiston keskeisiä muuttujia.

Muuttujan nimi	Muuttujan sisältö
Kuittikauppa	tekaistun ostolaskun loppusumma, määriteltä kuittikauppatoimitteeksi ilmoituksessa (mukana kaikki maksutavat: käteinen ja tilisiirto). Mukana myös tekaistujen myyntilaskujen yhteissummat.
Pimeitä palkkoja	tekaistun laskun osa, jolla on arvioitu maksettavan pimeitä palkkoja. Sisältää myös perusteettomasti saadut työttömyyskorvaukset. Mukana myös palkkaennakot joita ei olekaan otettu huomioon palkkana varsinaisen palkanmaksun yhteydessä.
ALV-maksamatta	vilpillisesti vähennettyjen ostojen arvonlisäverojen määrä, sekä raportoimattoman myynnin alv
Peitelty osinko	summa, joka yrityksen tililtä on siirretty yksityistileille tai maksettu yksityiskuluja yrityksen tileiltä. Tässä myös osakaslainat, joille ei ole ollut liiketaloudellista perustetta.
Käteisnostojen määrä	yrityksen tililtä tehtyjen käteisnostojen/ automaattinostojen kokonaismäärä.
Epäselvä lasku	sellaisten ostolaskujen loppusumma, jotka yritys on maksanut käteisellä tai muulla tavoin, mutta joita ei esitutkintapöytäkirjassa selvästi ole määriteltä kuittikauppatoimitteeksi. Lisäksi laskujen peruste epäselvä, eivätkä useinkaan näyttäisi kuuluvan yrityksen normaalin liiketoiminnan aiheuttamiin laskuihin. Mikäli rikosnimikkeenä on ainoastaan petos/petoksen yritys, tämä summa kertoo sen laskun loppusumman, jolla petosta on yritetty. Mikäli rikosnimikkeenä on velallisen epärehellisyys, luku kertoo summan joka on siirretty vilpillisesti velkojilta piiloon.
Erääntynyt velka	erääntyneiden ja maksamattomien työnantajasuoritusten (ennakonpidätyksiä, sotu-maksuja), yhteissumma (pois lukien alv-velka, joka on raportoitu kohdassa alv-maksamatta), esimerkiksi velat eläkeyhtiöille ja velat vahinkovakuutusyhtiöille. Jos kuitenkin esitutkintapöytäkirjassa on ilmoitettu vain kokonaismäärä maksamaton alv ym. työnantajasuoritukset, summa on kokonaisuudessaan raportoitu tässä kohdassa ja sisältää siten myös maksamattoman alv:n. Yrityksillä usein velkoja myös muille yrityksille ja rahoituslaitoksille, mutta tässä ei raportoida ko. summia.

Tulovero	vältetyn tuloveron määrä yhtiön tuloverotuksessa, koska tulos kirjattu liian pieneksi tekaistujen laskujen vuoksi. Tässä raportoitu myös yksityisen elinkeinonharjoittajan välttämän tuloveron määrä.
Tutkijoiden lukumäärä	tutkijoiden lukumäärä tutkinnanjohtajan lisäksi
Konkurssi rauennut	päivä, jolloin konkurssi on rauennut varojen puutteessa.
Laskutusyritys	yksityisen elinkeinotoiminnan kokonaislaskutuksen määrä, joka on laskutettu yrityksen nimissä, eli käytetty olemassa olevaa yritystä laskuttavana yrityksenä, vaikka tosiasiaa työ on ollut yksityistä elinkeinotoimintaa.
Ulkomainen	montako sellaista henkilöä on ollut rikoksesta syytettynä, jolla syntymämaa ei ole Suomi (ulkomaa tai ”ei tiedossa”), asuu tällä hetkellä ulkomailla tai kansalaisuus muu kuin suomi.
Myyntiä puuttuu	myynnin arvo, jonka yrittäjä on jättänyt ilmoittamatta verottajalle.
Rlukumäärä	kuinka monta muuta rikosjuttua ko. juttuun liittyy
Patjavahi	talousrikosjutun rikoksilla aiheutettujen vahinkojen kokonaismäärä asianomistajan ilmoituksen tai muun selvityksen mukaan
Patjahyö	rikoksen tuottaman hyödyn kokonaismäärä
Takavari	jutun vakuustakavarikkojen ja hukkaamiskieltojen bruttomäärä, poimittuna Patjasta
Haltuun	haltuun saadun omaisuuden nettomäärä, ulosottomiehen tai muu luotettava arvio
Ulosottoon	jutun tutkinnan yhteydessä löydetyn, ulosottomiehelle osoitetun omaisuuden nettomäärä
Konkurssiaika	konkurssiin menneiden yritysten osalta: konkurssipäivän ja kaupparekisteriin merkitsemispäivän välinen aikaero, eli kauanko yritys on ollut toiminnassa ennen konkurssiin asettamista
Yritysika	kertoo yrityksestä tehdyn ilmoituspäivämäärän ja yrityksen kaupparekisteripäivän välisen eron. Eli kuinka kauan yritys on kaupparekisterin mukaan toiminut ennen kuin siitä on tehty poliisille ilmoitus.

Liitetaulukko 2 Rakennusalan ja kaikkien talousrikosepäilyjen alueellinen jakaantuminen, lukumäärät.

Alue	Rakennusala	Kaikki talousrikosepäilyt
Länsi-Suomi	72	507
Etelä-Suomi	57	428
Helsinki	25	242
KRP	31	145
Oulu	15	103
Itä-Suomi	6	68
Lapin-lääni	1	33

Liitetaulukko 3 Yritysten toiminta-aika päivinä.

	Min	Max	Keski- arvo	Alle 1 vuotta toimineiden yritysten % -osuus
Koko aineisto(N=153)	85	12088	2478	9,2
Selvä kuittikauppatapaus (N=40)	87	6790	2748	10,0
Kirjanpito pitämättä kokonaan (N=17)	137	3617	1114	11,8
Kirjanpito pitämättä osittain (N=24)	517	10882	2530	0
Veroja maksamatta muun kuin maksukyvyttömyyden vuoksi (N=35)	297	10183	2455	5,7

Liitetaulukko 4 Rikoksesta epäiltyjen ammattinimikkeitä.

Ammatti	Koko aineisto (N=207)		Kuittikauppa suppea (N=47)	
	Lkm	%	Lkm	%
Yrittäjä	95	24,1	40	26,7
Rakennusmies	61	15,4	24	16,0
Johtaja	40	10,1	7	4,7
Kirvesmies	36	9,1	11	7,3
Palvelualalla	24	6,1	9	6,0
Eläkeläinen	21	5,3	11	7,3
Maalari	17	4,3	6	4,0
Kuljetusalalla	17	4,3	6	4,0
Hitsaaja	12	3,0	10	6,7
Asentaja	11	2,8	10	6,7
Opiskelija	10	2,8	1	0,7
Insinööri	9	2,3	1	0,7
Kirjanpitäjä	7	1,8	2	1,3
Teollisuustyöntekijä	6	1,5	1	0,7
Merkonomi	5	1,3	2	1,3
Kouluttaja	4	1,0	2	1,3
Siivooja	3	0,8	2	1,3
Verhoilija	3	0,8	1	0,7
Työtön	3	0,8	0	0,0
Korjausalalla	3	0,8	2	1,3
Kotiäiti	2	0,5	0	0,0
Maanviljelijä	2	0,5	0	0,0
Toimittaja	1	0,3	1	0,7
Lakimies	1	0,3	0	0,0
Tutkija	1	0,3	0	0,0
Merimies	1	0,3	1	0,7
Yhteensä	395	100	150	100

**Liitetaulukko 5 Asianimikkeitä rakennusalan
talousrikosepäilyissä.**

Asianimike	Koko aineisto		Kuittikauppa suppea		Kuittikauppa laaja	
	Lkm	%	Lkm	%	Lkm	%
Kirjanpitorikos	50	10,4	6	4,7	45	11,9
Törkeä kirjanpitorikos	87	18,2	36	27,9	81	21,5
Veropetos	22	4,6	6	4,7	18	4,8
Törkeä veropetos	78	16,3	40	31,0	73	19,4
Tutkinta liiketoimintakiellon määrittämiseksi	48	10,0	6	4,7	42	11,1
Velallisen epärehellisyys	11	2,3	0	0,0	10	2,7
Törkeä velallisen epärehellisyys	29	6,1	3	2,3	20	5,3
Verorikkomus	15	3,1	0	0,0	13	3,5
Velallisen petos	6	1,3	2	1,6	3	0,8
Avunanto/törkeä veropetos	24	5,0	18	14,0	22	0,6
Avunanto/törkeä kirjanpitorikos	2	0,4	1	0,8	2	0,5
Avunanto kirjanpitorikos	1	0,2	1	0,8	1	0,3
Avunanto veropetos	2	0,4	2	1,6	2	0,5
Rekisterimerkintärikos	26	5,4	2	1,6	17	4,5
Avunanto rekisterimerkintärikos	3	0,6	0	0,0	2	0,5
Oikeudenkäytössä kuultavan uhkaaminen	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Hallinnan loukkaus	2	0,4	0	0,0	0	0,0
Avunanto törkeä velallisen epärehellisyys	1	0,2	0	0,0	1	0,3
Rahanpesu	3	0,6	1	0,8	2	0,5
Avunanto velallisen epärehellisyys	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Törkeä petos	10	2,1	2	1,6	3	0,8
Törkeä kavallus	3	0,6	2	1,6	3	0,8
Arvonlisäverorikkomus	11	2,3	0	0,0	11	2,9
Liiketoimintakiellon rikkominen	5	1,0	0	0,0	0	0,0
Väärennys	4	0,8	0	0,0	2	0,5
Muu tutkinta	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Velkojansuosinta	2	0,4	0	0,0	0	0,0
Törkeän petoksen yritys	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Avunanto liiketoimintakiellon rikkominen	2	0,4	0	0,0	0	0,0
Törkeä velallisen petos	6	1,3	0	0,0	1	0,3
Avunanto velallisen petos	1	0,2	0	0,0	1	0,3
Osakeyhtiörikos	1	0,2	0	0,0	1	0,3
Yrityssalaisuuden rikkominen	2	0,4	0	0,0	0	0,0
Työaikaikkomus	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Kavallus	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Tekijänoikeusrikos	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Kilpailumenettelyrikos	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Työturvallisuusrikos	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Ympäristön turmeleminen	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Petos	4	0,8	0	0,0	0	0,0
Lievä veropetos	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Avunanto petos	2	0,4	0	0,0	0	0,0
Avunanto törkeä velallisen petos	2	0,4	0	0,0	0	0,0
Petoksen yritys	2	0,4	0	0,0	0	0,0
Törkeä työeläkevakuutusmaksupetos	1	0,2	1	0,8	1	0,3
Yhteensä	479	100	129	100	377	100

Rakennusalan talousrikosepäilyt ja kuittikauppa: kysely poliisin talousrikosyksiköiden tutkinnanjohtajille

Vastausohje:

Tällä lomakkeella kysytään tutkinnanjohtajien havaintoja ja näkemyksiä rakennusalan talousrikoksista ja niiden tutkinnasta. Monet kysymykset ovat laajoja, mutta vastaukseksi riittävät oman arvionne mukaan olennaisimmat seikat.

1. Talousrikostutkijat

Montako talousrikostutkijan virkaa yksikössä on?

Montako talousrikostutkijan virkaa on täytetty ja täyttämättä?

Paljonko yksikkönne talousrikostutkijoilla on työkokemusta näissä tehtävissä (arvionne mukaan, keskimäärin vuosina)?

Kuinka yleistä on, että talousrikostutkijat ovat hakeutuneet kokonaan pois talousrikostutkinnasta muihin tehtäviin?

Miten uusien talousrikostutkijoiden rekrytointi on yleensä onnistunut?

Kiinnostavatko nämä tehtävät nuoria ja hiljattain valmistuneita?

2. Rakennusalan rikollisuus

Ketkä yleisimmin ilmoittavat poliisille rakennusalan talousrikosepäilyistä?

Miten luonnehtisit tyypillistä rakennusalaan kytkeytyvää talousrikosjuttua? (tekijät, tekotavat, mukana olevat yritykset, muut piirteet)

Miten rakennusalaan liittyvät talousrikokset ovat muuttuneet tältä osin viime vuosina?

Miten ymmärrätte järjestäytyneen rikollisuuden ja millainen rooli sillä on rakennusalan talousrikoksissa?

Kuinka määrittelette kuittikaupan?

Kuinka suuressa osassa rakennusalan talousrikosjutuista arvionne mukaan esiintyy kuittikauppaa?

3. Yleistä tutkintaprosessista

Millä perusteella yksikkönne käsiteltäväksi tulevat talousrikosjutut valikoituvat? (esim. työnjako poliisilaitosten ja KRP:n kesken)?

Miten talousrikosjutut jaetaan yksikkönne sisällä (onko esim. erikoistumista)?

Entä rakennusalan talousrikosjutut?

Montako rakennusalan talousrikosjuttua yksikössänne on tällä hetkellä tutkinnassa?

Montako rakennusalan kuittikauppajuttua yksikössänne on tällä hetkellä tutkinnassa?

Montako henkilöä on tällä hetkellä kiinni rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinnassa?

Entä rakennusalan kuittikauppatapausten tutkinnassa?

4. Tutkinnan etenemisen päävaiheet

Poikkeaako rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinta jollakin erityisellä tavalla muiden talousrikosjuttujen tutkinnasta?

Mitkä tekijät erityisesti edesauttavat tai vaikeuttavat rakennusalan talousrikosten tutkintaa?

Miten arvioisitte rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinnan vaativuutta ja työmäärää verrattuna muihin talousrikosjuttuihin?

Entä miten arvioisitte kuittikauppatapausten tutkinnan vaativuutta ja työmäärää?

Miten rikoshyödyn jäljittäminen yleensä onnistuu rakennusalan talousrikoksissa ja kuittikauppatapuksissa?

Kuinka suuri osuus yksikkönne käsittelemien talousrikosjuttujen rikoshyödyistä arvionne mukaan tulee rakennusalan talousrikosjuttujen tutkinnasta?

Entä kuittikauppajuttujen tutkinnasta?

5. Viranomaisyhteistyö

Mitkä ovat poliisin tärkeimmät yhteistyötahot rakennusalan talousrikosten ja kuittikaupan tutkinnassa?

Miten tämä yhteistyö yleensä sujuu?

Miten viranomaisyhteistyö tärkeimpien yhteistyötahojen kanssa on muuttunut viime vuosina?

Miten arvioisitte viranomaisyhteistyön kehittämisprojektin merkitystä tähän mennessä?

6. Tulevaisuuden näkymiä, kehittämis ehdotuksia

Mitkä ovat mielestänne kolme tärkeintä keinoa tutkinnan kehittämiseksi?

Mitä mieltä olette käännetyn arvonlisäverojärjestelmän soveltuvuudesta rakennusalan talousrikosten ehkäisemiseen?

Minkä muiden keinojen avulla rakennusalan harmaaseen talouteen, talousrikoksiin ja kuittikauppaan voitaisiin tehokkaimmin vaikuttaa?

Miten arvioisitte rikosprosessin sujuvuutta ja rikostutkinnan resursointia talousrikosjutuissa yleensä ja rakennusalaan liittyvissä jutuissa erityisesti?

Miten arvioisitte rikosseuraamusten tasoa talousrikosjutuissa yleensä ja rakennusalaan liittyvissä jutuissa erityisesti?

6. Muita kommentteja

KIITOS VASTAUKSESTANNE!

Liitetaulukko 7 Kirjallisuushakujen hakusanat ja osumien lukumäärät kansainvälisistä tietokannoista.

Hakusana	Sage Premier	Emerald*	Ebsco Academic Search Elite	CSA Illumina
economic crime	186	315	219	370
grey economy	40	21	7	13
grey economy and construction	18	9	2	1
economic crime and construction industry	3	47	1	1
economic crime and construction sector	0	0	0	0
costs and grey economy	24	12	0	0
false invoice	1	10	40	0
VAT fraud	6	11	2	1
invoice and construction	187	374	27	4
invoice and construction industry	8	42	6	0
reverse charge	3	3	10	0
negative externality, construction	36	19	2	2
rational choice, construction	1538	259	16	250
rational choice, construction industry	32	15	0	4
rational choice, construction sector	7	1	0	0
invoice, fraud, construction	20	0	0	0
dealing in receipt and construction industry	0	0	0	0
receipt and construction industry and false	18	0	0	0
receipt and construction sector and false	5	0	0	0

* luvuissa mukana aihepiiristä julkaistut artikkelit ja kirjat, hakumetodina fraasihaku

Liitetaulukko 8 Kirjallisuushakujen hakusanat ja osumien lukumäärät Linda- ja Arto -tietokannoista.

Hakusana	Linda	Arto
harmaa talous	164	150
talousriko	826	375
rationaalinen valinta	7	5
rationaalinen valinta and harmaa talous	0	0
negatiivinen ulkoisvaikutus	0	0
ulkoishaitta	0	0
rakennusala and harmaa talous	10	6
rakentaminen and harmaa talous	13	3
rakentami? and harmaa? talou?	14	3
rakentaminen and talousrikos	0	0
rakentami? and talousriko?	9	0
kuittikauppa	1	0
kuittikaup?	1	0
rakentaminen and vääränsisältöinen tosite	0	0
rakennusala, vääränsisältöinen tosite	0	0
rakentami? and vääränsisältöinen tosite	0	0
veropeto? and rakentaminen	2	0

Petri Rainiala: Tiedottajan käyttö poliisin tiedonhankintamenetelmänä. 36/2009. 20,00 €.

Erkki Hämäläinen: Eurooppalaistuva lainvalvonta. Euroopan unionin järjestäytyneen rikollisuuden torjuntapolitiikan toteutuminen Suomessa. 35/2009. 23,00 €

Terhi Hakamo, Kirsi Jauhiainen, Anne Alvesalo ja Erja Virta: Talousrikokset rikosprosessissa. 33/2009. 33,00 €

Outi Roivainen ja Elina Ruuskanen: Laki ja järjestys? Poliisien ja kaupunkilaisten näkemyksiä järjestyslaista sekä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden valvonnasta. 32/2008. 38,00 €

Anna Vanhala: Piiri pieni pyörii. Poliisipäälliköiden ammatti-identiteetti ja työelämäkerrat. 31/2007. 29,00 €

Anna-Liisa Heusala, Anja Lohiniva ja Antti Malmi: Samalla puolella - eri puolilla rajaa. Rajaturvallisuuden edistäminen Suomen ja Venäjän viranomaisyhteistyönä. 30/2008. 43,00 €

Kari Saari: Poliisi ja joukkojenhallintatoiminta Suomessa. Joukkotilan-
teet ja niihin liittyvä poliisitoiminta suomalaisten poliisien näkökulmasta tarkasteltuna. 29/2007. 32,00 €

Marko Viitanen: Poliisin rikokset. Tutkimus suomalaisen poliisirikoksen kuvasta. 28/2007. 65,00 €

Terhi Hakamo ja Anna Vanhala: Poliisipäälliköt. Tutkimus paikallispoliisin johtamisesta. 27/2007. 29,00 €

Tanja Noponen: "Ei muuta paikkaa". Tutkimus poliisin päihtymyssuojan kanta-asiakkaista. 26/2006. 16,00 €

Johan Bäckman: Itämafia. Uhkakuvapolitiikka, rikosilmiöt ja kulttuuriset merkitykset. 25/2006. 26,00 €

Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat ISSN 1455-8270

Kimmo K. Kiiski: Poliisin rooli kuolemansyyntutkinnassa. 18/2009.
20,00€

Johan Boucht ja Dan Frände: Suomen rikosoikeus. Rikosoikeuden
yleisten oppien perusteet. Suomentanut Markus Wahlberg.
17/2008. 20,00 €

Reima Kukkonen: Keinotekoisista varallisuusjärjestelyistä ulosotossa
ja velallisen rikoksissa 16/2007. 27,00€

Risto Honkonen & Nora Senvall: Poliisin johtamista kehittämässä.
15/2007. 39,00 €

Arto Hankilanoja: Työturvallisuus ja vastuun kohdentuminen poliisi-
hallinnossa. 10/2003. 2., Uudistettu painos 2007. 16,00 €

Janne Häyrynen ja Tero Kurenmaa: Arvopaperimarkkinarikokset.
14/2006. 25,00 €

Anne Alvesalo & Ari-Matti Nuutila: Rangaistava työn turvattomuus.
13/2006. 21,00 €

Anne Jokinen: Rikos jää tekijän mieleen. Muistijälkitesti rikostutkinta-
menetelmänä. 12/2005. 20,00 €

Nina Pelkonen: Kriisin ABC. Käsikirja poliisin käyttöön. 11/2005. 10,80 €

Kimmo Himberg: Tekninen rikostutkinta. Johdatus forensiseen tie-
teeseen. 9/2002. 12,96 €

Marketta Vesisenaho: Poliisialan sanasto. Suomi-ruotsi-englanti.
8/2002. 10,80 €

Urpo Sarala: Poliisitoimen kehittämisen johtaminen. 7/2001. 16,35 €

Erkki Ellonen et al.: Etiikka ja poliisin työ. 6/2000. 14,54 €

Poliisiammattikorkeakoulun raportteja ISSN 1797-5743,

Jenni Juslén ja Vesa Muttilainen: Vakuutusala petosten kohteena. 84/2009. 18,00 €.

Johanna Peurala: The European Union's Anti-money Laundering Crusade. 83/2009. 10,00 €.

Sanna-Mari Humppi: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö rikosilmoituksissa. 82/2009. 12,00 €.

Anja Lohiniva ja Vesa Muttilainen: Vakuutusala petosten kohteena. 81/2009. 8,00 €

Tuula Kekki: Taparikollisuus, huumeet ja rikoskierre. 80/2009. 12,00 €

Jussi Leppälä: Tulliselvitysrikos. Lainsäädäntöehdotuksen arviointia. 79/2009. 12,00 €.

Kari Laitinen ja Milla Lumio: Terroristin synty ja terrorismin torjunta - Näkökulmia väkivaltaiseen radikalisoitumiseen. 78/2009. 16,00 €.

Vesa Huotari: Seksuaalinen häirintä poliisin perustutkintokoulutuksen aikana. 77/2009. Verkkojulkaisu.

Tuula Kekki: Huumeet ja rikostorjunta - Poliisien käsitykset huumerikollisuuden ja poliisitoiminnan muutoksista. 76/2009. 11,00 €.

Sanna-Mari Humppi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta. 75/2008. 14,00 €.

Heikki Koskimaa: Poliisia pakenevien ajoneuvojen seuraaminen Suomessa 2007. 74/2009. Verkkojulkaisu

Laura Peutere: Rasistisia piirteitä sisältävät rikosepäilyt rikosprosessissa - Tapaustutkimus Helsingistä 2006. 73/2008. 8,00 €

Verkkojulkaisut ovat luettavissa osoitteessa www.polamk.fi